

VOJENSKÉ REFLEXIE

Vedecko-odborný časopis

ROČNÍK VI.
ČÍSLO 2/2011

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL
GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNKA

VJENSKÉ REFLEXIE

Akadémia ozbrojených síl
generála Milana Rastislava Štefánika

VJENSKÉ REFLEXIE

VEDECKO-ODBORNÝ ČASOPIS

ROČNÍK VI.
ČÍSLO 2/2011

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNICA
LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ, 2011

Redakčná rada / Editorial board / vedecko-odborného časopisu AOS od 1.decembra 2011

Predseda:

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.,

prorektor pre vzdelávanie AOS GMRŠ

Členovia:

genmjr. Ing. Marián ÁČ, PhD.,

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.,

prof. Ing. Miroslav LIŠKA, CSc.,

prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc.,

brig. gen. Ing. Josef POKORNÝ, PhD.,

prof. Ing. Václav KRAJNÍK, CSc.,

prof. Ing. Ladislav ŠIMÁK, PhD.,

plk. prof. Mircea BOSCOIANU, PhD.,

plk. prof. Klára S. KECSKEMÉTHY, PhD.

prof. nadzw. dr. hab. Stanislav ZAJAS,

doc. Ing. Miroslav KELEMEN, PhD.,

doc. Ing. Stanislav SZABO, PhD. mim. prof.,

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.,

plk. Ing. Peter BABIAR

plk. Ing. Radoslav IVANČÍK,

Náčelník Vojenskej kancelárie prezidenta SR

AOS GMRŠ

AOS GMRŠ

AOS GMRŠ

Zástupca veliteľa Síl výcviku a podpory OS SR Trenčín

Rektor Akadémie PZ Bratislava

Dekan Fakulty špeciálneho inžinierstva ŽU v Žiline

Prorektor pre vedu, AFA, Brašov - Rumunsko

ZMNE, Maďarsko

AON, Varšava - Poľsko

Prorektor pre zahraničné vzťahy, VŠBM - Košice

Prodekan pre rozvoj a informatizáciu LF TU Košice

AOS GMRŠ

Náčelník Odboru strategického plánovania a rozvoja

spôsobilosti, ŠbSP GŠ OS SR, Bratislava

Náčelník Odboru rozpočtu a financovania, ŠbSP GŠ

OS SR, Bratislava

Šéfredaktor:

Ing. Dušan SALAK

AOS GMRŠ

Adresa redakcie/editorial board:

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánica

Demänová 393

031 06 Liptovský Mikuláš 6

tel. +421 44 5549134, +421 960 423033, +421 960 423388, fax. +421 960 423036

e-mail redakcie/editorial board: pavel.bucka@aos.sk, dusan.salak@aos.sk

Časopis dostupný na internete: http://www.aos.sk/?page=cas_reflexie

Poslaním vedecko-odborného elektronického časopisu „VOJENSKÉ REFLEXIE“ je publikovanie teoretických prác príslušníkov a absolventov kariérnych kurzov AOS, ako aj spolupracovníkov a partnerov AOS doma aj v zahraničí, bezpečnostnej komunity Slovenskej republiky, v širokej škále problematiky bezpečnosti, obrany, ochrany, vzdelávania, výcviku, vojenskej a policajnej teórie a praxe. Príspevky sú publikované v slovenskom jazyku, českom jazyku, poľskom jazyku, anglickom jazyku a sú recenzované. Názory a postoje prezentované v publikovaných príspevkoch nemusia byť v zhode so stanoviskom vydavateľa a redakčnej rady časopisu, ale za ne zodpovedajú autori.

Recenzenti / Reviewers

doc. Ing. Miroslav ŠKOLNÍK, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Ján OCHODNICKÝ, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Marcel HARAĽ, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Ladislav LAŠČEK, CSc.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

Ing. Marika HÚLEKOVÁ

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. dr. Antoni OLAK

*Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach
Katowice (PL)*

dr. Franciszek KOZACZUK

*Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie
Rzeszow (PL)*

OBSAH

CONTENTS

<i>doc. Ing. Pavel</i> BUČKA , CSc., SLOVO NA ÚVOD	6
--	---

VEDECKÉ ČLÁNKY:

<i>plk. Ing. Radoslav</i> IVANČÍK , <i>doc. Ing. Peter</i> SPILÝ , PhD. FINANČNO-EKONOMICKÉ RIADENIE OZBROJENÝCH SÍL	7
--	---

ODBORNÉ ČLÁNKY:

<i>genpor. Ing. Jaroslav</i> VÝVLEK STRATEGICKÉ HODNOTENIE OBRANY V KONTEXTE OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY	29
--	----

<i>Ing. Ivan</i> KOBLEN , CSc <i>doc. Ing. Stanislav</i> SZABO , Ph.D <i>doc. Ing. Pavel</i> BUČKA , CSc STRATEGICKÉ DOKUMENTY EURÓPSKEJ OBRANNEJ AGENTÚRY AKO ZÁKLAD PRE REALIZÁCIU FUNKCIÍ A ČINNOSTÍ V OBLASTI OBRANNÝCH SPÔSOBILOSTÍ, OBRANNÉHO VÝSKUMU, VYZBROJOVANIA A EURÓPSKEJ OBRANNEJ TECHNOLOGICKEJ A PRIEMYSELNEJ ZÁKLADNE	42
---	----

<i>prof. Ing. Vladimír</i> SEDLÁK , PhD <i>Bc. Tomáš</i> MIŽÁK <i>doc. Ing. Pavel</i> NEČAS , PhD GPS A ANALÝZA BEZPEČNOSTI V DOPRAVE NA CESTÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY	66
--	----

<i>Dipl. Ing. Petr</i> RYP , <i>Col. Dipl. Ing. Robert</i> BIELENY NETWORK ENABLED CAPABILITY AND APPLICATION OF THE COMMAND AND CONTROL PRINCIPLES	77
--	----

<i>plk. Ing. Radoslav</i> IVANČÍK Z HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY DO BEZPEČNOSTNEJ?	88
--	----

<i>npor. Ing. Michal</i> HRNČIAR , <i>doc. Ing. Peter</i> SPILÝ , PhD VEDENIE OPERÁCIÍ V ZASTAVANÝCH PRIESTOROCH	100
--	-----

<i>Mgr. Dáša</i> ADAŠKOVÁ , <i>doc. Ing. Pavel</i> BUČKA , CSc BEZPEČNOSTNÁ HROZBA POUŽITIA ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENIA ZA ÚČELOM TERORIZMU A JEJ POTENCIÁLNE FORMY	112
--	-----

V **JENSKÉ REFLEXIE**

Petr **MUSIL**

FINANČNÍ ZABEZPEČENÍ V ROZPOČTOVÉM PROCESU AČR _____ 122

dr. Franciszek **KOZACZUK**

KONFLIKT SPOŁECZNY - SPOŁECZEŃSTWO W HISTORII NOWOCZESNEJ
MYŚLI SPOŁECZNEJ _____ 130

Doc. dr. Antoni **OLAK**

POWSTANIE I TEORIE KONFLIKTU _____ 150

SLOVO NA ÚVOD

Vážení čitatelia,

Vojenské reflexie, ako vedecko-odborný elektronický časopis, sa venuje problematike bezpečnosti a obrany, vzdelávaniu, informačnej bezpečnosti a problematike vojenskej a policajnej teórie a praxe. Jednotlivé príspevky tohto čísla by mali rozšíriť vedomosti nielen príslušníkov OS SR, ale taktiež ostatných ozbrojených zložiek. V našom vedecko-odbornom časopise prezentujú svoje články erudovaní odborníci, ktorí svoje poznatky prezentujú, ako zo stránky teoretickej, tak i praktickej. I teraz sme jednotlivé príspevky na návrh recenzentov rozdelili na vedecký a odborný. Sme radi, že do tohto čísla prispeli svojimi príspevkami generálporučík Ing. Jaroslav VÝVLEK, 2. zástupca náčelníka GŠ OS SR, ďalší funkcionári OS SR, ako i naši kolegovia z TU Košice, UMB Banská Bystrica, kolegovia z Katovic, Poľská republika a kolegovia z Armády ČR.

Do Vašej pozornosti odporúčam najmä príspevok generálporučíka Ing. Jaroslava VÝVLEKA k problematike Strategického hodnotenia obrany v kontexte Ozbrojených síl SR, ktorý vo svojom článku objasnil aktuálny stav procesu strategického hodnotenia obrany SR. Riešená problematika je vysoko aktuálna, pretože obrana našej vlasti sa týka všetkých občanov. Je to celospoločenská záležitosť, ktorá sa v posledných mesiacoch stala predmetom intenzívnej verejnej diskusie a záujmu médií. S touto problematikou úzko súvisí príspevok plk. Ing. Radoslava IVANČÍKA a doc. Ing. Petra SPILÉHO PhD. s názvom Finančno-ekonomické riadenie ozbrojených síl. Dlhodobá sa prehlbujúca nerovnováha medzi rozsahom úloh a potrebným rozpočtom na obranu štátu sa premieta do súčasného kritického stavu. Ďalšie znižovanie rozpočtu na obranu môže viesť k postupnej strate kľúčových spôsobilostí OS SR. Vo svojom príspevku sa zaoberajú práve finančno-ekonomickým riadením ozbrojených síl.

Vážení čitatelia, záverom mi dovoľte poďakovať Vám za doterajšiu priazeň a verím, že i v tomto čísle okrem uvedených dvoch príspevkov nájdete i v ďalších článkoch pre Vás zaujímavé informácie a podnetné myšlienky, ktoré obohatia Váš vedomostný obzor.

V mene členov redakčnej rady Vám prajem príjemné čítanie.

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.
predseda redakčnej rady

FINANČNO-EKONOMICKÉ RIADENIE OZBROJENÝCH SÍL

plk. Ing. Radoslav IVANČÍK, doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.

Odbor rozpočtu a financovania (J-8) Generálneho štábu OS SR

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika

radoslav.ivancik@gmail.com, peter.spily@aos.sk

ABSTRAKT

V nadväznosti na zmeny bezpečnostného prostredia a medzinárodného postavenia Slovenskej republiky, boli v predchádzajúcich rokoch vypracované a vládou SR aj Národnou radou SR schválené viaceré základné strategické dokumenty týkajúce sa transformácie Ozbrojených síl SR. Keďže zabezpečenie obrany a bezpečnosti štátu a jeho obyvateľov si vyžaduje, okrem ľudských a materiálnych zdrojov, aj vyčleňovanie adekvátneho objemu finančných zdrojov, autori sa vo svojom príspevku zaoberajú finančno-ekonomickým riadením ozbrojených síl. Problém je špecifikovaný z pohľadu financovania ozbrojených síl zo štátneho rozpočtu, riadenia, velenia a plnenia úloh prostredníctvom rozpočtových disponentov na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia ozbrojených síl a súčasne prostredníctvom výšky pridelených rozpočtových zdrojov.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: Ozbrojené sily, finančno-ekonomické riadenie, rozpočet, zdroje, financovanie, alokácia.

ÚVOD

Po konštituovaní Slovenskej republiky v roku 1993, Ministerstvo obrany SR a Armáda SR vznikali de facto od úplného základu, takže prvý rok existencie ozbrojených síl bol venovaný najmä formovaniu organizačnej štruktúry a vytvoreniu systému ich velenia a riadenia (Kmec a kol., 2004). Armáda SR vznikla dňom 1. januára 1993 na základe zákona NR SR č. 3 zo 16. decembra 1992, ktorý súvisel s rozdelením Česko-Slovenskej federatívnej republiky a vznikom dvoch samostatných štátov, Slovenskej republiky a Českej republiky. V zákone bola Armáda SR považovaná za atribút štátnej moci a nového aktéra na medzinárodnej scéne, ktorej úlohou bolo „*brániť slobodu, suverenitu, nezávislosť a územnú celistvosť Slovenskej republiky a pomáhať pri odstraňovaní následkov živelných pohrôm a katastrof ohrozujúcich ľudské životy alebo majetok vo veľkom rozsahu.*“¹

¹ Rozkaz veliteľa Armády SR č.1 z 1. januára 1993.

Vysoká dynamika vzniku samostatného štátu znamenala, že štátne orgány, medzi nimi aj novovzniknuté ministerstvo obrany, vstupovali do prvých dní existencie samostatnej Slovenskej republiky s provizórnymi rezortnými predstavami svojho pôsobenia v zmenených podmienkach. Zdedené vojenské štruktúry, ktorých základ tvorili jednotky, predtým slúžiace na výcvikové účely bývalej Československej ľudovej armády a vojenské školstvo (z 11 stredných škôl bolo na Slovensku 7 a zo 7 vysokých škôl 3) a vojenské útvary presunuté na Slovensko v priebehu roku 1992, nedokázali v plnom rozsahu zaistiť plnenie hlavnej úlohy Armády SR *„zabezpečenie obrany republiky vlastnými silami a pod vlastným národným velením“* bez náležitých reforiem v celom obrannom systéme.

Vtedajšie vedenie ministerstva obrany a armády si zároveň uvedomovalo, že vcelku úspešné zvládnutie úloh po vzniku štátu bolo len prvým krokom v procese reforiem na ceste k transformácii Armády SR na relatívne malú, primerane vyzbrojenú a vycvičenú armádu, ktorá po mobilizačnom a operačnom rozvinutí bude schopná brániť suverenitu a celistvosť teritória SR. Podľa vypracovanej Koncepcie výstavby Armády SR do roku 2000 splnenie tohto cieľa malo podporiť približovanie sa k ozbrojeným silám vyspelých štátov zo Severoatlantickej aliancie (ďalej len „NATO“) a Európskej únie (ďalej len „EÚ“) a rozvinúť interoperabilitu s ich ozbrojenými silami. Na podporu týchto cieľov bol vypracovaný a v Rade obrany štátu SR 26. júna 1996 schválený Dlhodobý plán rozvoja Armády SR do roku 2000.

Reálny vývoj bol však komplikovanejší a rozporupľnejší predovšetkým v dôsledku niektorých zmien vo vnútropolitickom vývoji. SR začala postupne vypadávať zo skupiny najsilnejších adeptov na členstvo v NATO a zaostávať v dynamike procesu približovania k NATO predovšetkým v politickej rovine. Zmeny v prioritách vedenia štátu sa prejavili v poklese výšky obranných výdavkov. Armáda SR bola hodnotená ako nepripravená na plnenie určených poslání a hlavných úloh. Ako hlavný dôvod sa v tejto súvislosti, za všeobecného súhlasu politického vedenia rezortu obrany, uvádzal nedostatok finančných prostriedkov.

V takých, vtedy reálnych, podmienkach sa začal aplikovať rozsiahly program, ktorého cieľom bolo reštrukturalizovať a reformovať Armádu Slovenskej republiky. Návrh Modelu Ozbrojených síl Slovenskej republiky 2010 mal znamenať úplne novú a vyššiu kvalitu ozbrojených síl. Táto kvalita sa mala zabezpečiť prostredníctvom obranného plánovania a vyčleňovania obranných výdavkov pre Ministerstvo obrany Slovenskej republiky do roku 2005 na úrovni minimálne 1,89 % HDP s cieľom dosiahnuť zvýšenie obranných výdavkov na úroveň 2 % HDP po roku 2005.

Smernicami pre obrannú politiku Slovenskej republiky z júna 2004 boli tieto finančné limity v snahe zabezpečiť stabilitu ich vyčleňovania v dlhodobom časovom horizonte, v súlade s programovým vyhlásením vlády Slovenskej republiky, upravené (znížené) tak, že v rokoch 2005 až 2007 mali byť v prospech Ministerstva obrany Slovenskej republiky vyčleňované obranné výdavky vo výške 1,96 % HDP a od roku 2008 vo výške 2 % HDP.

V nadväznosti na zmeny bezpečnostného prostredia a postavenia Slovenskej republiky, spojené s prijatím Slovenskej republiky do NATO a EÚ i novým vývojom bezpečnostnej situácie vo svete, bol v roku 2004 začatý proces strategického prehodnotenia obrany Slovenskej republiky. V uvedenom rámci boli vypracované a Národnou radou SR v roku 2005 schválené základné strategické dokumenty – Bezpečnostná stratégia SR a Obranná stratégia SR, čím sa vytvorili podmienky na vykonanie dlhodobého plánovacieho cyklu v oblasti obrany štátu. V rokoch 2004 až 2005 bol aktualizovaný Dlhodobý plán rozvoja štruktúry Ozbrojených síl SR do roku 2010 a 14. decembra 2005 vládou schválený Dlhodobý plán rozvoja ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015 – Model 2015.

Najväčšiu zmenu oproti Modelu 2010 predstavovalo budovanie expedičných síl ako absolútnej priority. Teritoriálne sily 20. storočia nahrádzajú vysoko mobilné, proaktívne a globálne sily pre široké operačné spektrum operácií. Ozbrojené sily by mali byť schopné pôsobiť v operáciách rôznej intenzity - od humanitárnej pomoci až po vedenie bojovej činnosti a zároveň by mali byť pripravené na pôsobenie minimálne v dvoch súbežných operáciách medzinárodného krízového manažmentu, pričom do 8 % pozemných síl by malo byť trvale udržiavaných v operáciách medzinárodného krízového manažmentu a 40 % síl by malo spĺňať požiadavku nasaditeľnosti v týchto operáciách. Dôraz sa tiež kládol na medzinárodný krízový manažment ako integrálnu súčasť rozvoja ozbrojených síl.

Keďže splnenie týchto ambiciózných cieľov záviselo v prvom rade od výšky zdrojov, ktoré jednotlivé vlády SR boli ochotné a schopné vyčleniť v prospech ministerstva obrany a tým aj v prospech ozbrojených síl, mimoriadny dôraz sa kládol na zvýšenie úrovne riadenia rezortu obrany a ozbrojených síl, k čomu mal prispieť aj systém finančno-ekonomického riadenia rezortu a ozbrojených síl.

Cieľom systému finančno-ekonomického riadenia ozbrojených síl bolo zabezpečiť predovšetkým stabilné financovanie ozbrojených síl zo štátneho rozpočtu, zmenu spôsobu financovania, riadenie, velenie a plnenie úloh prostredníctvom rozpočtových disponentov na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia ozbrojených síl a súčasne prostredníctvom výšky pridelených rozpočtových zdrojov.

1 Financovanie Ozbrojených síl zo štátneho rozpočtu

1.1 Financovanie Ozbrojených síl

Problematika financovania ozbrojených síl, t.j. výšky a rozsahu rozpočtových výdavkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu v prospech ozbrojených síl (prostredníctvom rozpočtovej kapitoly ministerstva obrany) na zabezpečenie plnenia úloh obrany štátu (kolektívnej obrany v rámci aliancie), ako aj ich vplyv na ekonomiku, hrubý domáci produkt, zamestnanosť, výrobu alebo hospodársky rast patrí k dôležitým otázkam verejného sektora.

Výdavky na udržiavanie, výcvik, personál, infraštruktúru, rozvoj a modernizáciu ozbrojených síl totiž predstavujú špecifickú časť celkových výdavkov štátu vyčlenených na zabezpečenie najrôznejších potrieb priamo, či nepriamo spätých s obranou štátu. Zároveň predstavujú ekonomické vzťahy, prostredníctvom ktorých dochádza k prerozdeleniu hrubého domáceho produktu (ďalej len „HDP“) štátu v prospech uspokojovania obranných potrieb. Výška vyčlenených prostriedkov pritom určuje možnosti štátu jednak v oblasti riadenia ozbrojených síl, a jednak v oblasti formovania počtov a štruktúry ozbrojených síl, kvantity a kvality výzbroje a výstroje, materiálno-technického zabezpečenia a tiež prípadný spôsob vedenia ozbrojeného zápasu. Spätne zasa potreby obrany a ozbrojených síl ovplyvňujú tempo ekonomického rozvoja štátu, výšku HDP, zamestnanosť, investície, vedu a výskum a pod. (Benčo, Lašček, 2002).

Na rozdiel od minulosti, štát v súčasnosti stále viac presúva ťažisko zabezpečenia obranných potrieb do mierového obdobia, pretože kvantitatívne a kvalitatívne nároky na budovanie ozbrojených síl a obranných systémov sa postupným historickým vývojom zmenili. V súčasnosti sú ovplyvnené najmä vznikom nových bezpečnostných rizík a ohrození spôsobených jednak zásadnými zmenami v globálnom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny a jednak vedľajšími negatívnymi javmi vyplývajúcimi z globalizácie, politickej, spoločenskej a ekonomickej liberalizácie, modernizácie a internetizácie spoločnosti, ktoré sa prejavujú či už v podobe medzinárodného terorizmu, organizovaného zločinu, náboženského fundamentalizmu alebo nacionalistického radikalizmu, prípadne dokonca hrozbami použitia zbraní hromadného ničenia.

To znamená, že štát musí už v období mieru plniť svoje základné funkcie nielen pri zabezpečovaní obrany nezávislosti, suverenity a územnej celistvosti štátu, ochrany života a majetku jeho občanov, ale aj základných spoločenských hodnôt v podobe ochrany slobody a demokracie v náročných podmienkach prípadného ozbrojeného konfliktu alebo počas rôznych krízových situácií.

Plnenie týchto úloh zabezpečujú predovšetkým ozbrojené sily štátu a niektoré špeciálne zložky (napríklad vojenské spravodajské služby alebo vojenské obranné spravodajstvo), ktoré zväčša patria do rezortu ministerstva obrany. Aby ozbrojené sily mohli plniť stanovené úlohy, musí spoločnosť rozhodnúť o alokácii zdrojov a prostredníctvom štátneho rozpočtu určiť aká časť z nich bude vyčlenená v prospech ministerstva obrany. To zasa musí určiť aká časť z týchto verejných prostriedkov bude vyčlenená v prospech ozbrojených síl a aká časť v prospech ostatných zložiek ministerstva obrany. Taktiež musí určiť aká časť bude vyčlenená na zabezpečenie potrieb výcviku, udržiavania a prevádzky a aká časť na rozvoj, modernizáciu a investície a zároveň stanoviť aký objem prostriedkov bude vyčlenený na služobné príjmy vojakov a mzdy civilných zamestnancov, povinné odvody, energie, materiál, služby, pohonné hmoty, potraviny, náhradné diely a pod., resp. aký objem prostriedkov bude vyčlenený na nákup novej bojovej techniky a nových zbraňových systémov a aký na modernizáciu súčasne používanej bojovej techniky alebo zbraňových systémov. V našich podmienkach štát tieto prostriedky vyčleňuje v prospech ozbrojených síl prostredníctvom rozpočtovej kapitoly ministerstva obrany zo štátneho rozpočtu.

1.2 Financovanie Ozbrojených síl a štátny rozpočet

Štátny rozpočet predstavuje najdôležitejšiu súčasť verejných financií, nakoľko jeho základným poslaním je financovať verejné statky a potreby. Je najdôležitejším nástrojom štátu na zasahovanie do ekonomiky, pretože v každom štáte prostredníctvom svojich príjmov a výdavkov rozdeľuje a znovurozdeľuje obrovské sumy finančných prostriedkov (Lipták, 1999). Miesto štátneho rozpočtu je predovšetkým vo fáze rozdeľovania spoločenského produktu a národného dôchodku, pretože ako nástroj rozdeľovania štátny rozpočet rozdeľuje a znovurozdeľuje národný dôchodok svojimi príjmami a výdavkami. Plní alokačnú a redistribučnú funkciu a v rámci stabilizačnej funkcie slúži na realizáciu fiškálnej politiky (Árendáš, 2007).

Štátny rozpočet je toková veličina, pretože v rozpočtovom období sa naplňajú jeho príjmy a súčasne sa priebežne financujú potreby prostredníctvom rozpočtových výdavkov. Návrh štátneho rozpočtu schvaľuje parlament a nadobúda formu zákona. Štátny rozpočet predstavuje centralizovaný peňažný fond, ktorý z účtovného hľadiska v podobe súvahy bilancuje príjmy a výdavky. Hlavným zdrojom príjmov štátneho rozpočtu sú dane ako povinné platby, ktoré odvádzajú fyzické a právnické osoby a inštitúcie (Lisý, 2007).

V SR sa v súčasnosti uplatňuje zásada viacročného rozpočtu a metóda programovo-výkonového rozpočtovania. To znamená, že štátny rozpočet sa zostavuje na obdobie troch rozpočtových rokov (R, R+1 a R+2), pričom rok „R“ je príslušný rozpočtový rok, na ktorý sa

predkladá návrh zákona o štátnom rozpočte. Zostavený je podľa jednotlivých programov a rozpočtovej klasifikácie.

Rozpočtované príjmy a výdavky štátneho rozpočtu na rok „R“ sú záväzné. Rozpočtované príjmy a výdavky štátneho rozpočtu na roky „R+1“ a „R+2“ sú orientačné a spresňujú sa v ďalšom rozpočtovom roku. V tejto súvislosti je pri tvorbe štátneho rozpočtu nevyhnutné zabezpečiť, aby viacročné odhady (na roky „R+1“ a „R+2“) boli založené na tých politikách vlády, s ktorými sa počíta na rok „R“ a nezakladali nároky na zvýšené výdavky jednotlivých ministerstiev alebo ostatných subjektov verejného sektora.

Programové a výkonové rozpočtovanie sa v SR uplatňuje od roku 2004. Je založené na plánovaní úloh a aktivít podľa určených priorít, pričom jeho cieľom je alokácia disponibilných zdrojov do programov s dôrazom na výsledky, ako aj transparentnosť a efektívnosť využívania verejných prostriedkov.

Z hľadiska štátneho rozpočtu program predstavuje súhm aktivít (prác, činností, dodávok) vykonávaných za účelom splnenia stanovených zámerov a cieľov. Môže byť časovo ohraničený (má určený počiatočný a koncový dátum realizácie a všetky úrovne štruktúry programu sú časovo ohraničené) a časovo neohraničený (nemá určený dátum skončenia, avšak môže mať niektoré podprogramy, projekty a prvky časovo ohraničené). Program obsahuje podprogramy, projekty, prvky, zámery, ciele a merateľné ukazovatele. Každý program alebo časť programu má stručný výstižný názov (napr.: program Obrana, podprogram Velenie a zaručovanie obrany, programový prvok Pozemná obrana).

2 Spôsob financovania Ozbrojených síl

2.1 Financovanie Ozbrojených síl v rokoch 1993-2003

Po vzniku SR od 1. januára 1993 sa vyčleňovanie rozpočtových prostriedkov v prospech ozbrojených síl na zabezpečenie plnenia úloh obrany SR vykonávalo vždy len na určité časové obdobie, na jeden rok, bez priamej nadväznosti. Využíval sa tzv. skokový systém, pri ktorom sa rozpočtové prostriedky pridelovali jednotlivým zložkám ozbrojených síl na jednotlivé roky bez priamych vzájomných väzieb.

Jednotlivé organizačné zložky ozbrojených síl hospodárili s rozpočtovými prostriedkami bez súčinnostných väzieb a bez možnosti plánovitého riadenia zdrojov na zabezpečenie výcvikových, prevádzkových, rozvojových, modernizačných alebo investičných projektov.

V tom čase využívané systémy plánovania a riadenia obrany neumožňovali v požadovanej miere zabezpečiť kontinuitu nielen v medzioročnom, ale ani viacročnom plánovaní. Nebola zabezpečená efektívnosť a účinnosť využívania verejných prostriedkov pri realizácii obranných výdavkov. Chýbala previazanosť medzi plánovaním úloh a zdrojov nevyhnutných na zabezpečenie ich splnenia. V nadväznosti na priority v oblasti obrany dochádzalo k rozporom medzi množstvom stanovených úloh a množstvom disponibilných zdrojov vyčlenených pre ozbrojené sily v rámci rezortu MO SR. Táto nevyváženosť medzi úlohami a zdrojmi pritom nevyplývala len z objektívnych príčin, daných výškou rozpočtových prostriedkov pridelených zo štátneho rozpočtu, ale hlavne z dôvodu chýbajúceho systému plánovania a riadenia obrany, ktorý by zabezpečil tak potrebnú kontinuitu a vyváženosť medzi úlohami a zdrojmi.

Z vojensko-politického hľadiska zastarané systémy plánovania a riadenia obrany nevyhovovali novým požiadavkám vyplývajúcim zo zahranično-politickej orientácie SR. Nezabezpečovali v požadovanom rozsahu transparentnosť obranných výdavkov, ktorá má priamy vplyv na možnosti demokratickej kontroly ozbrojených síl. Taktiež nespĺňali kritériá na ich sledovanie, porovnávanie a vykazovanie podľa metodiky OSN a už vôbec nezodpovedali požiadavkám obranného plánovania, ku ktorému sa SR zmluvne zaviazala.

Z týchto dôvodov sa na MO SR, postupne na základe poznatkov získaných vo vyspelých členských krajinách NATO, začali pripravovať podmienky na implementáciu obranného plánovania v SR. To malo optimalizovať systémy riadenia a velenia OS SR a zabezpečiť jednak vyváženosť medzi úlohami a zdrojmi a jednak efektívnosť využívania verejných prostriedkov na zabezpečenie obrany.

Hlavné dôvody, ktoré viedli k zavedeniu obranného plánovania v SR možno rozdeliť do dvoch skupín, na:

a) vonkajšie, ktoré spočívali v:

- podpore realizácie politických cieľov SR vyplývajúcich z programového vyhlásenia vlády a súvisiacich s pripojením sa k programu „Partnerstvo za mier“,
- podpore vojensko-politických cieľov SR spočívajúcich v snahe vstúpiť v priebehu niekoľkých rokov do NATO,
- vytvorení vhodných organizačných predpokladov a organizačných štruktúr pre činnosť v rámci NATO,

- zabezpečení možnosti sledovania, porovnávania a vykazovania obranných výdavkov v súlade s metodikou Organizácie spojených národov a systémom obranného plánovania,
- skutočnosti, že obranné plánovanie v určitých národných modifikáciách je overenou a dlhodobo uplatňovanou metódou plánovania a riadenia zdrojov v oblasti verejných financií za účelom zabezpečenie obrany,

b) vnútorné, ktoré spočívali v:

- zabezpečení politického riadenia a civilnej kontroly ozbrojených síl,
- zabezpečení transparentnosti finančných tokov v rezorte ministerstva obrany,
- plánovaní a sledovaní obranných výdavkov v členení podľa prevádzkových a rozvojových programov,
- vytvorení podmienok pre optimálne, vecné a ekonomicky podložené rozhodovanie o použití verejných prostriedkov,
- zavedení dovtedy absentujúceho viacročného a navzájom prepojeného plánovania zdrojov,
- zabezpečení kontinuity v plánovaní vytvorením systému trojfázového kĺzavého plánovania spočívajúceho v spracovaní dlhodobých, strednodobých a krátkodobých plánov, ktorých príprava a realizácia na seba priamo nadväzuje.

Vzhľadom na to, že vývoj metódy obranného plánovania prebiehal v rôznych krajinách Aliancie v rôznych časových obdobiach a v odlišných politických, ekonomických, spoločenských a legislatívnych podmienkach, neexistuje vo svete žiadny univerzálny model, ktorý by bolo možné bez väčších problémov aplikovať v plnom rozsahu v podmienkach OS SR. Jednou zo základných podmienok na implementáciu obranného plánovania v SR bolo zavedenie systému programového rozpočtovania.

2.2 Financovanie Ozbrojených síl od roku 2004

Od roku 2004 sa v SR uplatňuje systém financovania ozbrojených síl prostredníctvom systému programového rozpočtovania, t.j. rozpočtovania orientovaného na výsledky, čím sa proces prípravy návrhu rozpočtu v rámci rezortu MO SR v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi zásadne zmenil. Spôsob jeho prípravy a štruktúra sa aj napriek legislatívnym prekážkam priblížili k postupom a praktikám používaným v členských krajinách NATO. Nový rozpis rozpočtu zabezpečil, aby boli rozpočtové prostriedky vyčleňované v prospech ozbrojených síl z rozpočtovej kapitoly MO SR v plnej výške alokované do jednotlivých

programov. Zabezpečilo sa tým sprehľadnenie finančných tokov a zároveň splnenie požiadavky na úspešnú implementáciu obranného plánovania.

V rokoch 2001 až 2003 boli na MO SR vytvorené základné vnútorné organizačné a legislatívne podmienky a mechanizmy pre rozpis rozpočtu kapitoly rezortu MO SR od roku 2004 podľa jednotlivých programov. Prostredníctvom schválených rezortných programov MO SR bola zabezpečená prevádzka a rozvoj programových prvkov v rezorte MO SR ako nevyhnutná podmienka na splnenie úloh obrany v rozsahu podpísaných medzinárodných zmlúv a dohôd, ako aj prijatých všeobecno-záväzných právnych predpisov.

Výdavky rozpočtovej kapitoly MO SR boli v rokoch 2004 a 2005 v plnej výške alokované do nasledujúcich rezortných a medzirezortných programov:

- 040 - Riadenie a velenie, ktorý bol zameraný na vybudovanie systému velenia a riadenia kompatibilného s obdobnými systémami členských krajín NATO s dobou dosiahnutia pohotovosti systémov v určenom časovom limite podľa spracovaných scenárov možných ohrození.
- 041 - Sily vysokej pripravenosti, ktorý bol zameraný na zdokonalenie a udržanie nevyhnutných kapacít a požadovaných schopností a spôsobilostí jednotiek ozbrojených síl predurčených na plnenie rozhodujúcich úloh obrany štátu a úloh v rámci zabezpečenia kolektívnej bezpečnosti NATO s dobou pohotovosti nasadenia najneskôr do 2 dní od vyrozumenia a dĺžkou doby nasadenia do 90 dní.
- 042 - Sily nižšej pripravenosti, ktorý bol zameraný na zdokonalenie a udržanie nevyhnutných kapacít a požadovaných schopností a spôsobilostí jednotiek ozbrojených síl predurčených na plnenie rozhodujúcich úloh obrany štátu s dobou pohotovosti nasadenia najneskôr do 90 dní od vyrozumenia a dĺžkou doby nasadenia do 180 dní.
- 043 - Dlhodobé rozvíňované sily, ktorý bol zameraný na zdokonalenie a udržanie nevyhnutných kapacít a požadovaných schopností a spôsobilostí mobilizačných záloh predurčených na mobilizačné doplnenie ozbrojených síl a zabezpečenie aktívneho plnenia rozhodujúcich úloh obrany štátu s dobou pohotovosti nasadenia najneskôr do 1 roka od vyhlásenia mobilizácie ozbrojených síl.
- 044 - Podporné a ostatné sily, ktorý bol zameraný na zdokonalenie a udržanie nevyhnutných kapacít podporných síl a služieb podľa požiadaviek ozbrojených síl a obrany štátu.
- 045 - Rozvoj ozbrojených síl, ktorý bol zameraný na efektívnu správu projektov rozvoja ozbrojených síl podľa dlhodobého plánu rozvoja ozbrojených síl v nadväznosti na dostupné zdroje.

06H02 - Uchovanie výrobných schopností obranného priemyslu SR, ktorý bol zameraný na zabezpečenie uchovania schopností výroby pre potreby obrany v troch priemyselných podnikoch v SR v rámci plnenia úloh hospodárskej mobilizácie (garant Ministerstvo hospodárstva SR).

08B03 - Ďalší rozvoj ochrany obyvateľstva Slovenskej republiky proti chemickým zbraňam, ktorý bol zameraný na splnenie úloh vyplývajúcich z uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 1325/2002 v rámci ďalšieho rozvoja ochrany obyvateľstva SR proti chemickým zbraňam (garant Ministerstvo vnútra SR).

Programová štruktúra rozpočtovej kapitoly MO SR bola v roku 2006 oproti rokom 2004 a 2005 podstatne upravená a zjednodušená. Šesť predchádzajúcich programov bolo transformovaných do troch nových programov nasledovne:

Riadenie a velenie Sily vysokej pripravenosti Sily nižšej pripravenosti Dlhodobu rozvíjané sily Podporné a ostatné sily	→	Riadenie a podpora obrany a Obrana
Rozvoj ozbrojených síl	→	Rozvoj obrany

Obrázok 1 Prehľad transformácie programov v rezorte MO SR v roku 2006

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a MF SR

Výdavky rozpočtovej kapitoly MO SR boli v roku 2006 alokované do nasledujúcich nových rezortných a pôvodných medzirezortných programov:

093 - Riadenie a podpora obrany, ktorý bol zameraný na efektívne riadenie a podporu zabezpečenia obrany SR s cieľom:

- vybudovať systém riadenia a velenia kompatibilný s obdobnými systémami členských krajín Aliancie,
- zabezpečiť všestranný rozvoj personálu a komunikačných a informačných systémov,
- dosiahnuť potrebný stupeň interoperability,
- zabezpečiť výkon činností na úseku štátnej správy.

094 - Obrana, ktorý bol zameraný na budovanie požadovaných kapacít a spôsobilostí OS SR ako rozhodujúceho výkonného prvku systému obrany štátu s cieľom:

- zabezpečiť plnenie úloh obrany štátu,

- zabezpečiť plnenie úloh na dosahovanie a udržanie požadovanej operačnej pripravenosti, vycvičenosti, personálnej naplnenosti a materiálneho vybavenia,
- zabezpečiť plnenie úloh vyplývajúcich z medzinárodných záväzkov a dohôd v rámci kolektívnej obrany NATO a EÚ,
- zvýšiť počty príslušníkov ozbrojených síl schopných plniť služobné úlohy v medzinárodných štáboch a veliteľstvách NATO a EÚ,
- zabezpečiť regrutáciu nových profesionálnych vojakov na dopĺňovanie ozbrojených síl v požadovanom počte, čase a kvalite.

095 - Rozvoj obrany, ktorý bol zameraný na budovanie požadovaných budúcich moderných spôsobilostí OS SR v súlade s Dlhodobým plánom rozvoja MO SR s výhľadom do roku 2015 a Cieľmi síl NATO v oblasti personálu, infraštruktúry, techniky, výzbroje, materiálu, logistiky a komunikačných a informačných systémov s cieľom:

- zabezpečiť efektívnu realizáciu a správu projektov rozvoja podľa stanovených priorít,
- zabezpečiť výzbrojenie jednotiek ozbrojených síl taktickým mobilným komunikačným systémom do konca roku 2010.

06H02 - Uchovanie výrobných schopností obranného priemyslu SR, ktorý bol zameraný na zabezpečenie uchovania schopností výroby pre potreby obrany v troch priemyselných podnikoch v SR v rámci plnenia úloh hospodárskej mobilizácie (garant Ministerstvo hospodárstva SR).

08B03 - Ďalší rozvoj ochrany obyvateľstva SR proti chemickým zbraňam, ktorý bol zameraný na splnenie úloh vyplývajúcich z uznesenia vlády SR č. 1325/2002 v rámci ďalšieho rozvoja ochrany obyvateľstva SR proti chemickým zbraňam (garant Ministerstvo vnútra SR).

Programová štruktúra rozpočtovej kapitoly MO SR bola v roku 2007 oproti roku 2006 opäť upravená a zjednodušená. Dva predchádzajúce programy (093 - Riadenie a podpora obrany a 094 - Obrana) boli transformované do jedného spoločného programu (096 – Obrana) nasledovne:

Riadenie a podpora obrany	→	Obrana
Obrana		
Rozvoj obrany	→	Rozvoj obrany

Obrázok 2 Prehľad transformácie programov v rezorte MO SR v roku 2007

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a MF SR

Výdavky rozpočtovej kapitoly MO SR boli na základe tejto zmeny v rokoch 2007 a nasledujúcich alokované do nasledovných nových rezortných a medzirezortných programov:

095 - Rozvoj obrany – zameraný na budovanie požadovaných budúcich moderných spôsobilostí OS SR v súlade s Dlhodobým plánom rozvoja MO SR s výhľadom do roku 2015 a Cieľmi síl NATO v oblasti personálu, infraštruktúry, techniky, výzbroje, materiálu, logistiky, komunikačných a informačných systémov a ich bezpečnosti s cieľom:

- zabezpečiť efektívnu realizáciu a správu projektov rozvoja podľa stanovených priorít,
- zabezpečiť vyzbrojenie jednotiek ozbrojených síl taktickým mobilným komunikačným systémom do konca roku 2010 a dosiahnutie interoperability s členskými krajinami NATO v tejto oblasti.

096 - Obrana, ktorý bol zameraný na budovanie požadovaných kapacít a spôsobilostí OS SR ako rozhodujúceho výkonného prvku systému obrany štátu a prvku plniaceho úlohy vyplývajúce z členstva v NATO a EÚ s cieľom:

- zabezpečiť plnenie úloh obrany štátu,
- zabezpečiť plnenie úloh na dosahovanie a udržanie požadovanej operačnej pripravenosti, vycvičenosti, personálnej naplnenosti a materiálneho vybavenia,
- zabezpečiť plnenie úloh vyplývajúcich z medzinárodných záväzkov a dohôd v rámci kolektívnej obrany NATO a EÚ,
- zvýšiť počty príslušníkov ozbrojených síl schopných plniť služobné úlohy v medzinárodných štáboch a veliteľstvách NATO a EÚ,
- zabezpečiť regrutáciu nových profesionálnych vojakov na dopĺňovanie ozbrojených síl v požadovanom počte, čase a kvalite,
- zabezpečiť výkon činností na úseku štátnej správy.

06H02 - Uchovanie výrobných schopností obranného priemyslu SR, ktorý bol zameraný na zabezpečenie uchovania schopností výroby pre potreby obrany v štyroch priemyselných podnikoch v SR v rámci plnenia úloh hospodárskej mobilizácie (garant Ministerstvo hospodárstva SR).

08B03 - Ďalší rozvoj ochrany obyvateľstva SR proti chemickým zbraňam, ktorý bol zameraný na splnenie úloh vyplývajúcich z uznesenia vlády SR č. 1325/2002 v rámci ďal-

šieho rozvoja ochrany obyvateľstva SR proti chemickým zbraňam (garant Ministerstvo vnútra SR).

06G11 - Aktívna politika na trhu práce, ktorý bol zameraný na priebežné zvyšovanie kvalifikácie zamestnancov verejnej správy v oblastiach skvalitňovania líderských schopností, prezentačných zručností a vedomostí o EÚ pod záštitou Európskeho sociálneho fondu (garant Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR).

06E01 - Výskum a vývoj na podporu obrany štátu, ktorý bol zameraný na plnenie dlhodobého zámeru štátnej vedeckej a technickej politiky do roku 2015 vyčleňovať v súlade so závermi Lisabonskej stratégie na vedu a techniku prostriedky vo výške minimálne 1,8 % HDP (garant MO SR).

3 Finančno-ekonomické riadenie Ozbrojených síl SR

3.1 Finančno-ekonomické riadenie Ozbrojených síl SR prostredníctvom rozpisu rozpočtu

Rozpočtové prostriedky, ktoré boli v prospech ozbrojených síl (prostredníctvom rozpočtovej kapitoly MO SR) vyčlenené zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie plnenia úloh obrany SR a kolektívnej obrany v rámci NATO, boli v jednotlivých rokoch rozpísané vždy v súlade s platnou rozpočtovou klasifikáciou, ktorú používali aj ostatné subjekty verejnej správy.

V súčasnosti je rozpis rozpočtu vykonávaný v súlade rozpočtovou klasifikáciou schválenou opatrením MF SR č. MF/010175/2004-42 z 8. decembra 2004, ktorým sa ustanovuje druhová klasifikácia, organizačná klasifikácia a ekonomická klasifikácia rozpočtovej klasifikácie (Finančný spravodajca č. 14/2004) v znení neskorších predpisov. Funkčná klasifikácia sa používa v zmysle vyhlášky Štatistického úradu SR č. 195/2003, ktorou sa vydáva štatistická klasifikácia výdavkov verejnej správy.

Návrh viacročného rozpočtu OS SR v rámci rozpočtovej kapitoly MO SR predstavuje podrobné rozpracovanie programového plánu rezortu do štruktúry príjmov a výdavkov v súlade s:

- programovou štruktúrou programového rozpočtovania,
- rozpočtovou klasifikáciou,
- funkčnou klasifikáciou,
- štruktúrou rozpočtových disponentov.

Príprava návrhu viacročného rozpočtu OS SR v rámci rozpočtovej kapitoly MO SR sa vykonáva v integrovanom informačnom systéme založenom na báze SAP R/3. Správca rozpočtovej kapitoly MO SR ho následne odovzdáva na Ministerstvo financií SR (ďalej len „MF SR“) v elektronickej forme po exporte údajov zo systému SAP R/3 a ich následnom importe do rozpočtového informačného systému MF SR. Návrh viacročného rozpočtu sa vypracúva každoročne na obdobie 3 rokov.

Základnými dokumentmi na spracovanie ročného rozpočtu na nasledujúci rozpočtový rok sú:

- programový plán rezortu MO SR,
- viacročný rozpočet kapitoly MO SR,
- zákon o štátnom rozpočte na nasledujúci rozpočtový rok,
- rozpisový list ministerstva financií pre rozpočtovú kapitolu MO SR.

Proces spracovania návrhu rozpočtu OS SR v rámci rozpočtovej kapitoly MO SR na kalendárny rok nadväzuje na schválenie návrhu viacročného rozpočtu verejnej správy vo vláde SR. V súlade s platnou programovou štruktúrou štátneho rozpočtu a programovou štruktúrou OS SR v rámci rezortu MO SR sú vyčlenené rozpočtové prostriedky rozpísané do programov, podprogramov a programových a účelových prvkov (projektov). Napríklad takto:

096 → Program – Obrana

09602 → Podprogram – Velenie a zaručovanie obrany

0960201 → Prvok – Riadenie obrany

0960202 → Prvok – Pozemná obrana

0960203 → Prvok – Vzdušná obrana

0960204 → Prvok – Výcvik a podpora obrany

0960205 → Prvok – Operácie mimo územia štátu

3.2 Finančno-ekonomické riadenie Ozbrojených síl prostredníctvom rozpočtových disponentov

Hospodárenie s rozpočtovými prostriedkami, ktoré sú pridelené OS SR, prebieha v súlade so zásadami stanovenými v zákone č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Za realizáciu rozpočtu zodpovedajú určení rozpočtoví disponenti v rámci im stanovených záväzných ukazovateľov v rozpisových listoch vo väzbe na plnenie zámerov, cieľov a

merateľných ukazovateľov stanovených pre jednotlivé programy, podprogramy, prvky a projekty.

Rozpočtoví disponenti sú funkcionári oprávnení disponovať s rozpočtovými prostriedkami a používať ich hospodárne, efektívne a účelne na plnenie im stanovených úloh v súlade s určenými prioritami rezortu a na krytie nevyhnutných potrieb a opatrení. Usmerňujú a kontrolujú hospodárenie s rozpočtovými prostriedkami, realizujú zámery a ciele jednotlivých programov, podprogramov, programových prvkov (projektov) v rozsahu požiadaviek a plánovacích limitov, navrhujú rozpočtové opatrenia vo svojej pôsobnosti a vypracúvajú podklady k správam a informáciám o plnení príjmov a čerpaní výdavkov rozpočtu kapitoly MO SR.

Rozpočtoví disponenti všetkých stupňov zodpovedajú za proporcionálne čerpanie rozpočtových prostriedkov počas celého rozpočtového roka a za dôsledné monitorovanie vývoja ich čerpania, a to aj v prípade, keď tovary a služby hradené z rozpočtu daného rozpočtového disponenta obstaráva iný subjekt v zmysle Smerníc MO SR č. 31/2008 o verejnom obstarávaní.

Rozpočtoví disponenti vykonávajú zostavenie, rozpis rozpočtu a jeho úpravy v priebehu rozpočtového roka v integrovanom informačnom systéme MO SR, pričom zodpovedajú za koordináciu vykonania zostavenia, rozpisu rozpočtu a jeho úpravy v priebehu roka aj za im podriadené finančné a nákladové strediská. Zodpovedajú za dodržiavanie zásad finančného riadenia na zverenom úseku činnosti tak, aby bolo zabezpečené plnenie všeobecno-závazných právnych predpisov, hospodárnosti, efektívnosti a účinnosti pri hospodárení s verejnými prostriedkami. Zodpovedajú tiež za vykonávanie predbežnej a priebežnej finančnej kontroly podľa príslušných ustanovení zákona č. 502/2001 Z. z. o finančnej kontrole a vnútomom audite a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Sledujú a vyhodnocujú využitie finančných zdrojov a plnenie zámerov, cieľov a merateľných ukazovateľov podľa jednotlivých programov, podprogramov a programových prvkov (projektov).

V rámci štruktúry a kompetencií rozpočtových disponentov jednotlivých stupňov je rozpočtový disponent 1. stupňa (minister obrany SR – funkciu vykonáva generálny riaditeľ Sekcie ekonomiky a finančného manažmentu MO SR) oprávnený schvaľovať všetky presuny rozpočtových prostriedkov medzi jemu podriadenými rozpočtovými disponentmi 2. stupňa s výnimkou presunov rozpočtových prostriedkov medzi programom 096 – Obrana a programom 095 – Rozvoj obrany. V tomto prípade, rovnako ako pri zmene stanovených záväzných ukazovateľov v ekonomickej kategórii 610 – Mzdy, platy, služobné príjmy

a ostatné osobné vyrovnania, žiada o vykonanie a schválenie rozpočtového opatrenia na presun rozpočtových prostriedkov MF SR.

Rozpočtoví disponenti 2. stupňa (v rámci OS SR náčelník Generálneho štábu OS SR – funkciu vykonáva náčelník Odboru rozpočtu a financovania (J-8) Generálneho štábu OS SR) sú oprávnení schvaľovať všetky presuny rozpočtových prostriedkov medzi jednotlivými im podriadenými rozpočtovými disponentmi 3. stupňa tak, aby v rámci im podriadených rozpočtových disponentov 3. stupňa nedošlo v súhrne ku zmene stanovených záväzných ukazovateľov. Nemôžu však meniť výšku účelových prostriedkov stanovenú správcom rozpočtovej kapitoly MO SR.

Rozpočtoví disponenti 3. stupňa (v rámci OS SR veliteľia pozemných síl, vzdušných síl a síl výcviku a podpory, riaditeľ Úradu hlavného lekára OS SR a náčelník Spoločného centra materiálového manažmentu OS SR) sú oprávnení schvaľovať všetky presuny rozpočtových prostriedkov medzi jednotlivými im podriadenými finančnými a nákladovými strediskami tak, aby nedošlo v súhrne ku zmene stanovených záväzných ukazovateľov. Nemôžu meniť výšku účelových prostriedkov stanovenú správcom rozpočtovej kapitoly MO SR.

3.3 Finančno-ekonomické riadenie Ozbrojených síl z pohľadu výšky vyčlenených rozpočtových prostriedkov

Jeden z najvýznamnejších ukazovateľov, ktorý zásadne ovplyvňuje riadenie ozbrojených síl, predstavuje výška rozpočtových prostriedkov vyčlenených v prospech ozbrojených síl a ich organizačných zložiek na plnenie im stanovených úloh v oblasti individuálnej alebo kolektívnej obrany, resp. na plnenie úloh v oblasti domáceho alebo medzinárodného krízového manažmentu.

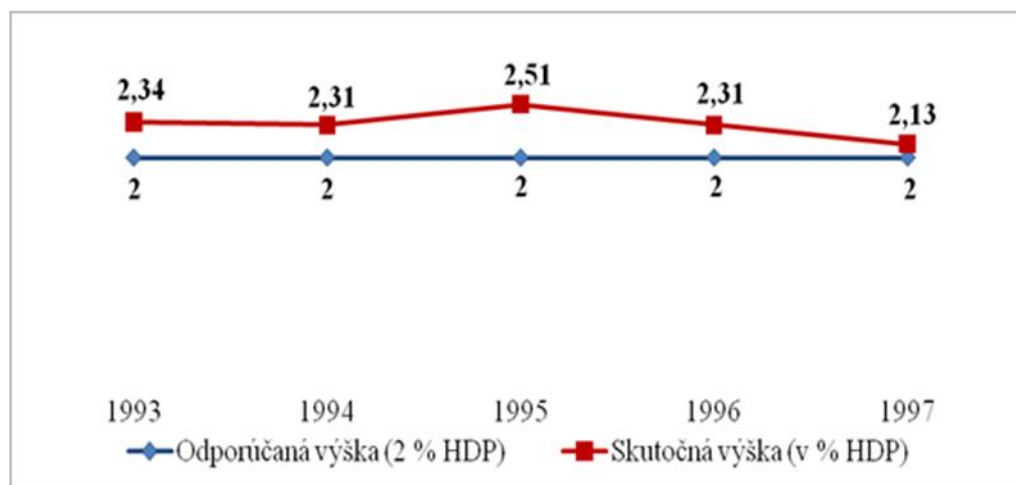
Prehľad o výške rozpočtových prostriedkov, ktoré boli od vzniku samostatnej SR vyčlenené zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR v prospech MO SR, alebo ktoré plánuje MF SR vyčleniť na nasledujúce roky a ich podiel na HDP SR v bežných cenách ako aj porovnanie s odporúčanou výškou výdavkov na obranu je prehľadne zobrazený podľa jednotlivých rokov na grafe 7 v závere tejto časti.

Podľa výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu SR na zabezpečenie obrany SR v prospech MO SR v rokoch 1993 až 2011 a výšky rozpočtových prostriedkov, ktoré plánuje vláda SR v rámci návrhu viacročného rozpočtu vyčleniť na zabezpečenie obrany SR na roky 2012 a 2013, je možné rozpočet MO SR rozdeliť do niekoľkých fáz:

- roky 1993 – 1997,
- roky 1998 – 2001,
- roky 2002 – 2004,
- roky 2005 – 2008,
- roky 2009 – 2013.

Roky 1993 - 1997

V rokoch 1993 – 1997 percentuálny podiel výšky rozpočtových prostriedkov, vyčlenených zo štátneho rozpočtu SR v prospech MO SR na zabezpečenie obrany SR k HDP SR bol vyšší ako 2 % (pozri graf 1). Uvedená úroveň jednak spĺňala požiadavky NATO na objem rozpočtových výdavkov vyčleňovaných na zabezpečenie obrany, a jednak odzrkadľovala vtedajšiu koncepciu obrany štátu, ktorá spočívala v tom, že SR bude prostredníctvom svojich ozbrojených síl schopná sama brániť jej demokratické zriadenie, nezávislosť, suverenitu a územnú celistvosť, ako aj chrániť životy a majetok jej občanov. Zároveň vytvárala predpoklady na postupnú transformáciu a modernizáciu ozbrojených síl.

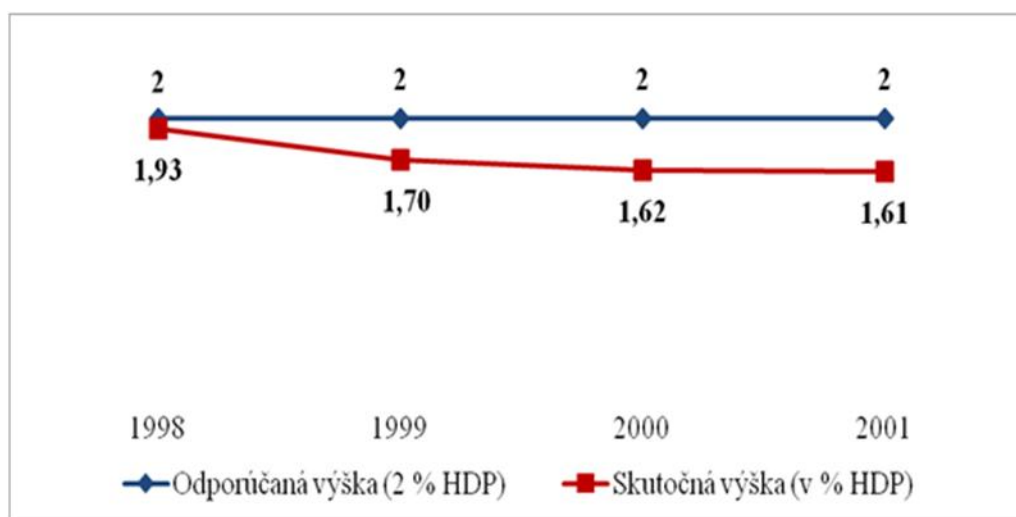

Graf 1 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 1993 až 1997

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a ŠÚ SR

Roky 1998 – 2001

V rokoch 1998 – 2001 percentuálny podiel výšky rozpočtových prostriedkov, vyčlenených zo štátneho rozpočtu SR v prospech MO SR na zabezpečenie obrany SR k HDP SR bol nižší ako 2 % (pozri graf 2), čo nadväzuje na klesajúce tendencie z predchádzajúcich dvoch rokov. Tento vývoj súvisí s nepriaznivou ekonomickou situáciou v SR na konci 90. rokov, a zároveň, napriek začatiu procesu stabilizácie ekonomiky začiatkom tretieho tisícročia, odzrkadľuje integračné snahy SR o vstup do NATO a s tým súvisiacu zmenu koncepcie zabezpečenia obrany SR spočívajúcu v prechode od systému samostatnej obrany k systému kolektívnej obrany. Súčasne dochádza k nutnej revízii plánov a oddialeniu realizácie postupnej transformácie a modernizácie ozbrojených síl.

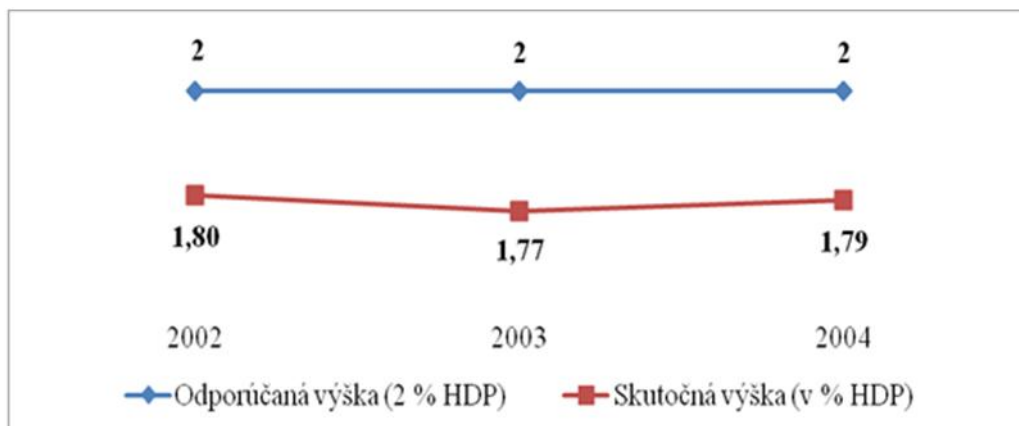
Graf 2 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 1998 až 2001

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a ŠÚ SR

Roky 2002 – 2004

V rokoch 2002 – 2004 percentuálny podiel výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu SR v prospech MO SR na zabezpečenie obrany SR na HDP SR bol síce opäť nižší ako 2 % (pozri graf 3), ale zároveň zaznamenal pozitívny rast, ktorý bol ovplyvnený jednak zvýšenými integračnými snahami SR o vstup do NATO i EÚ a pozitívnymi politickými signálmi z Pražského summitu Aliancie (2002) a jednak postupným vytváraním podmienok pre implementáciu obranného plánovania v SR, zásad viacročného rozpočtu a metódy programového rozpočtovania. Napriek čiastočnému zvýšeniu a vzostupnej tendencii je nutné skonštatovať, že percentuálny podiel bol stále nižší ako hranica odporúčaná Alianciou na zabezpečenie kolektívnej aj individuálnej obrany a zároveň upozorniť na fakt, že

vyčlenené prostriedky nevytvárali dostatočné podmienky na nevyhnutnú transformáciu a modernizáciu ozbrojených síl.

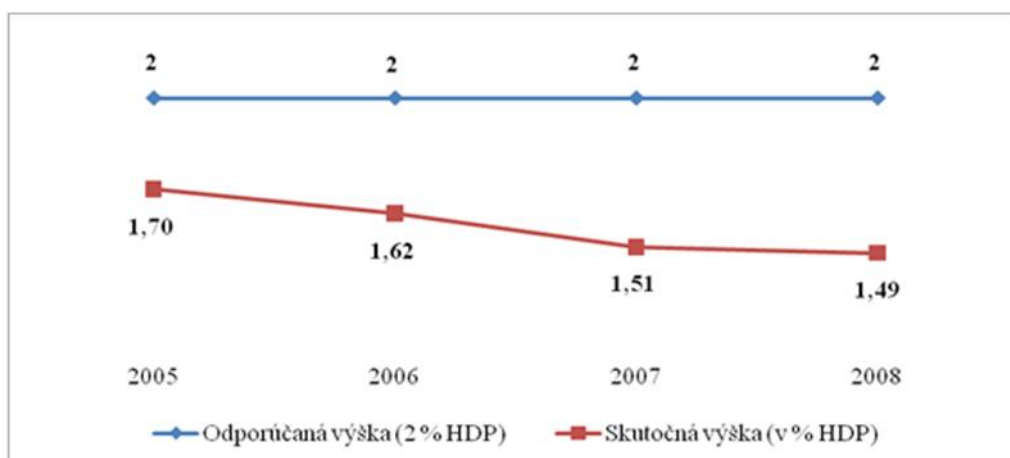

Graf 3 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 2002 až 2004

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a ŠÚ SR

Roky 2005 – 2008

V rokoch 2005 – 2008 podiel výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu SR v prospech MO SR na zabezpečenie obrany SR k HDP SR bol opäť nižší ako 2 % (pozri graf 4) a navyše mal klesajúcu tendenciu, čo je v rozpore s odporúčaniami NATO, podľa ktorých by jednotlivé členské krajiny Aliancie mali vyčleňovať na zabezpečenie kolektívnej aj individuálnej obrany rozpočtové prostriedky vo výške minimálne 2 % podielu k HDP. Opätovné zníženie zdrojov vyčlenených v prospech MO SR nespôsobilo len ďalšie odloženie nevyhnutnej transformácie a modernizácie ozbrojených síl, ale navyše malo negatívny dopad na plnenie úloh OS SR.

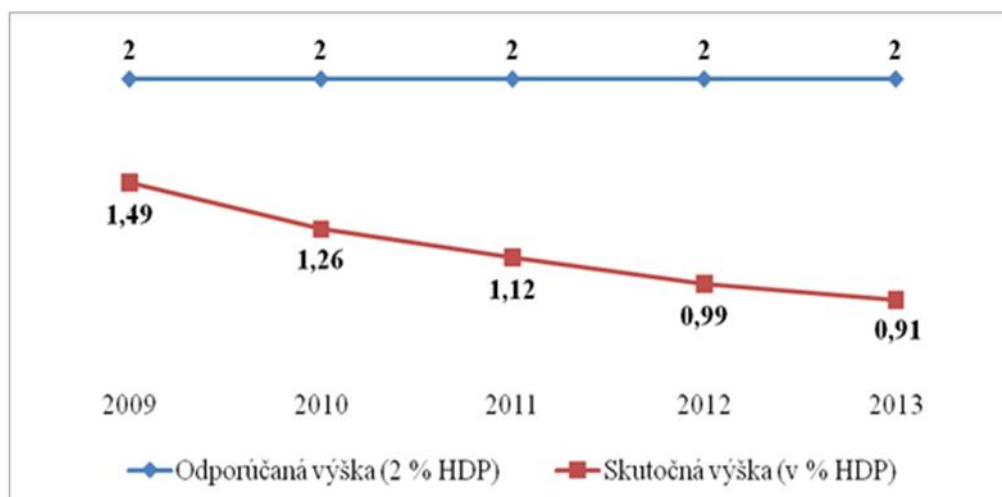

Graf 4 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 2005 až 2008

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a ŠÚ SR

Roky 2009 – 2013

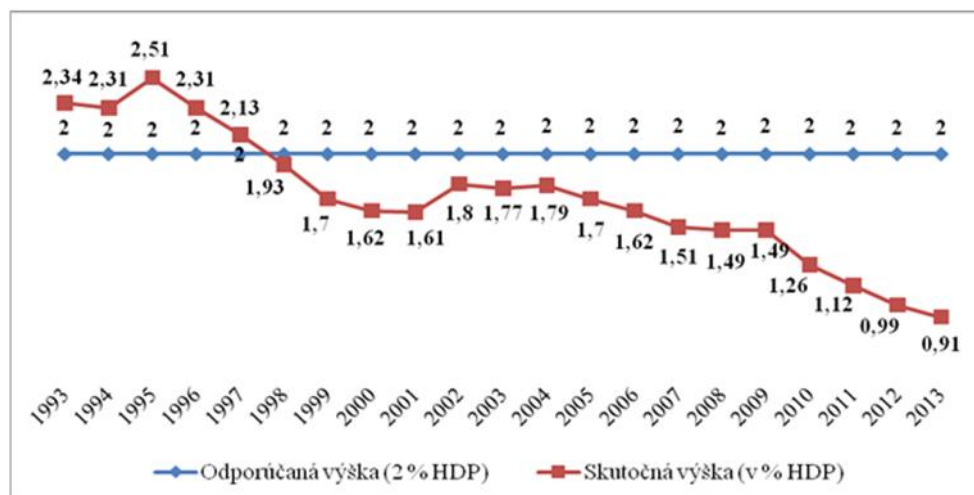
V rokoch 2009 – 2013 podiel výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených (plánovaných vyčleníť) zo štátneho rozpočtu SR v prospech MO SR na zabezpečenie obrany SR k HDP SR je najmä z dôvodu dopadov celosvetovej hospodárskej a finančnej krízy na ekonomiku SR už výrazne nižší ako 2 % (pozri graf 5) a navyše pokračuje v klesajúcej tendencii, čo je nielen v rozpore s vyššie uvedenými odporúčaniami NATO, ale tiež v značnom nesúlade s kolektívne schválenými cieľmi Aliancie v oblasti budovania vojenských spôsobilostí NATO a zabezpečenia splnenia úloh v oblasti kolektívnej obrany Aliancie; navyše vyčlenený alebo plánovaný objem prostriedkov má výrazne negatívny vplyv aj na plnenie bežných mierových úloh ozbrojených síl a ich personálne, materiálne a finančné zabezpečenie.

Graf 5 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 2009 až 2013

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a makroekonomickej prognózy Inštitútu finančnej politiky MF SR (cit.19. júna 2011)

Sumarizácia za roky 1993 – 2013

Graf 6 Porovnanie odporúčanej a skutočnej výšky prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany SR (v % k HDP) v období rokov 1993 až 2013

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a makroekonomickej prognózy Inštitútu finančnej politiky MF SR (cit.19. júna 2011)

ZÁVER

Zásadným a dlhodobým problémom zaručovania obrany SR a transformácie OS SR na síce relatívne malé, ale vysoko kvalitné, primerane moderne vyzbrojené, vystrojené a veľmi dobre vycvičené ozbrojené sily, ktoré by mali byť kompatibilné s ozbrojenými silami ostatných členských krajín NATO alebo EÚ, je nesúlads medzi stanovenými úlohami na strane jednej a reálne vyčleňovanými zdrojmi na ich realizáciu na strane druhej.

Zdrojová nedostatočnosť podstatne limitovala možnosť dlhodobejšej kontinuity rozvojových plánov rezortu obrany a procesu transformácie ozbrojených síl. Dlhodobo sa prehlbujúca nerovnováha medzi rozsahom úloh a potrebným zdrojovým rámcom na obranu štátu sa premieta do súčasného kritického stavu v najdôležitejších oblastiach činnosti rezortu obrany, vrátane rozvoja ozbrojených síl. Tendencia ďalšieho znižovania zdrojového rámca na obranu pri očakávanom náraste úloh môže viesť už v strednodobom horizonte k postupnej strate kľúčových spôsobilostí ozbrojených síl potrebných na zaručenie bezpečnosti našich občanov a štátu, ako aj na plnenie našich medzinárodných záväzkov s negatívnym dopadom na medzinárodnú kredibilitu SR.

Preto je nevyhnutné zastaviť pokles výdavkov na obranu, dosiahnuť rovnováhu medzi rozsahom úloh a dlhodobo stabilným zdrojovým rámcom, potrebným na efektívne budovanie obranného potenciálu, vrátane rozvoja ozbrojených síl a na plnenie deklarovaných záväzkov SR do spoločného úsilia NATO a EÚ. Definovať realistický politicko-strategický koncepčný rámec rozvoja ozbrojených síl, vychádzajúci z objektívnych potrieb obrany a medzinárodných

záväzkov, ktorý je zdrojovo zabezpečený, a jeho plnenie pravidelne vyhodnocovať na úrovni vlády a NR SR. Konkrétnu úroveň zdrojového rámca bude nutné riešiť v kontexte záverov strategického hodnotenia obrany.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ZDROJOV:

- [1] ÁRENDÁŠ, M. 2007. *Makroekonómia*, Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 2007. 273 s. ISBN 978-80-8069-914-7.
- [2] BENČO, J., LAŠČEK, L. 2002. *Verejný sektor*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši. 2002. 136 s. ISBN 80-8040-172-1.
- [3] JIRÁSKOVÁ, S., FRIANOVÁ, V. 2007. Uplatňovanie princípov manažérskej ekonomiky v Ozbrojených silách Slovenskej republiky. In: *Teoretické aspekty prierezových ekonomík IV : zborník vedeckých prác*. Bratislava : EKONÓM. 2007. s. 152-159. ISBN 978-80-225-2472-8.
- [4] JIRÁSKOVÁ, S., FRIANOVÁ, V. 2008. Ekonomizácia riadenia rezortu Ministerstva obrany Slovenskej republiky. In *Management - Teorie a praxe ve vojenském prostředí : vědecko-odborná konference*. Brno : Univerzita obrany. 2008. 5 s. ISBN 978-80-7231-562-8.
- [5] LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.
- [6] LISÝ, J. a kolektív. 2007. *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava : IURA EDITION. 2007. 639 s. ISBN 978-80-8078-164-4.
- [7] KMEC, V., KORBA, M., ONDREJCSÁK, R. 2004. *Transformácia NATO a bezpečnostná a obranná politika SR*, Bratislava : Centrum bezpečnostných štúdií, 2004.
- [8] ZIBRÍK, P. 2011. Podpora obrany štátu v podmienkach SR v 21. storočí. In *Manažment, teória, výučba a prax 2011 : zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie*, s. 462-468, ISBN 978-80-8040-427-7.
- [9] Model Ozbrojené sily Slovenskej republiky 2010.
- [10] Smernice pre obrannú politiku Slovenskej republiky z júna 2004.
- [11] Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky z roku 2005.
- [12] Obranná stratégia Slovenskej republiky z roku 2005.
- [13] Dlhodobý plán rozvoja Ministerstva obrany SR s výhľadom do roku 2015.
- [14] Východiská strategického hodnotenia obrany.
- [15] <http://www.government.gov.sk>
- [16] <http://www.mosr.sk>

Recenzent: doc. Ing. Miroslav ŠKOLNÍK, PhD.

STRATEGICKÉ HODNOTENIE OBRANY V KONTEXTE OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY

generálporučík Ing. Jaroslav VÝVLEK

2. zástupca náčelníka Generálneho štábu Ozbroyených síl SR

Vážení čitatelia,

teší ma váš záujem o problematiku strategického hodnotenia obrany, pretože obrana Slovenskej republiky sa týka všetkých občanov, je celospoločenskou záležitosťou a v posledných mesiacoch sa stala predmetom intenzívnej verejnej diskusie a záujmu médií. Pripravil som pre vás pohľad na aktuálny stav procesu (okt. – nov. 2011) strategického hodnotenia obrany SR v kontexte Ozbroyených síl Slovenskej republiky (OS SR).

Dovoľte mi začať krátkym citátom.

„Problém nie je zaviesť veci nové, staré veci odstrániť je problém.“ „genpor. J Vývlek

V časoch ekonomickej krízy a už nehovoriac dnes, kedy sa hovorí o combecku ekonomickej recesie, je debata o potrebe výdavkov na obranu obzvlášť citlivá. Politickí lídri sa snažia reagovať na pokles národných ekonomík šetrením všade, kde je to možné. Rezorty obrany sú bežne považované za najmenej bolestné formy šetrenia. Ale nie je to len ďalší z radu nesprávnych krokov, ktorý sa nám v budúcnosti môže nevyplatiť? Pri hľadaní odpovede na túto otázku si pomôžem výrokom generálneho tajomníka NATO na mníchovskej bezpečnostnej konferencii na jar tohto roku:

*„Výsledky najnovších udalostí v Egypte a inde sú nejasné a ich dlhodobé dopady sú nepredvídateľné. Jediné, čo s určitosťou vieme je, že staré istoty už neplatia a tektonické platne sú v pohybe. Dnes nie je v stávke iba svetová ekonomika, ale svetový poriadok. **Prečo práve v tomto čase si Európa myslí, že už nepotrebuje investovať do obrany?**“*

Obrana štátu je plne závislá na zdrojoch pochádzajúcich z daní, ktoré zaplatí obyvateľstvo. Budovanie obranyschopnosti štátu je behom na dlhé trate. Obrana sa nedá nakúpiť u iného štátu, keď ju budeme potrebovať. Každý štát je v tomto odkázaný na vlastnú šikovnosť. Aj preto, že obrana je veľmi drahá záležitosť, sa štáty združujú do obranných zoskupení, aby tak dokázali za menej peňazí získať viac bezpečnosti. Vstupom do

Severoatlantickej organizácie v roku 2004 sme získali exkluzívne výhody, ktoré plynú zo záruky kolektívnej obrany spojencov.

Rezort obrany a OS SR boli jedným z kľúčových hráčov pri napĺňaní základných predpokladov pre prijatie SR do NATO. Zrušili sme povinnú vojenskú službu. Občania majú prakticky neobmedzené možnosti študovať a pracovať podľa vlastného výberu kdekoľvek v Európe. Je preto prirodzené, že občania Slovenska dnes vnímajú ako naplnené ich základné očakávania v oblasti bezpečnosti. To sa navonok prejavuje aj dlhodobým trendom poklesu všeobecného záujmu o obranyschopnosť štátu a stav ozbrojených síl. Bezpečnosť je predpokladom prosperity. Rovnako to platí pre jednotlivca – občana, ako aj pre štát ako celok. Bezpečnosť - jednotlivca aj štátu - je predpokladom pre zvyšovanie prosperity – jednotlivca aj štátu. To je treba mať na pamäti vždy, keď sa uvažuje o zmysluplnosti vynakladania peňazí na obranu.

Rezort obrany sa po rokoch škrtania zdrojov a utlmovania modernizačných projektov ocitol pred zásadným rozhodnutím: Ako ďalej? Vývoj bezpečnostnej situácie v globalizovanom a rýchlo sa meniacom svete (viď aktuálny vývoj v severnej Afrike) vyžaduje, aby sme si položili viaceré principiálne otázky:

- Aké ozbrojené sily Slovensko potrebuje?
- Čo občan očakáva od ozbrojených síl?
- Koľko je občan ochotný investovať, aby sme si udržali dnešnú úroveň bezpečnosti a aj naďalej sme mohli prosperovať ako jednotlivci, aj ako spoločnosť?

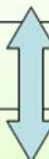
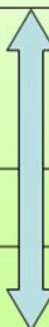
V dnešnej dobe, hlboko poznačenej ekonomickou krízou, je našou povinnosťou poukázať na všetky možnosti, ako s obmedzeným zdrojovým rámcom udržať a ďalej rozvíjať náš vojenský potenciál. O týchto otázkach je celý proces strategického hodnotenia obrany SR.

Prečo teda realizujeme strategické hodnotenie obrany?

Viaceré štáty využívajú strategické hodnotenie obrany ako pravidelný mechanizmus na hodnotenie stavu zabezpečenia obrany štátu a na jeho ďalšie usmernenie. K strategickému hodnoteniu obrany sa spravidla pristupuje pri:

- radikálnej zmene bezpečnostného prostredia,
- pri zmene stratégie zaručovania bezpečnosti občanov a obrany štátu,
- resp. pri zásadnej zmene podmienok a zdrojov vyčleňovaných pre ďalší rozvoj ozbrojených síl, čo je prípad SR.

Tabuľka 1 Nárast angažovanosti OS SR pri riešení úloh MKM.

	Transformácia OS SR	NATO	EÚ	OPERÁCIE NATO/EÚ	NRF & EU BG	NÁRODNÉ ASPEKTY
1994	Koncepcia výstavby ASR do roku 2000 (46 000 PrV)	PfP	×	0/0	×	Individuálna obrana
1999	Koncepcia reformy MO SR do roku 2002 (37 700 PrV)	PARP	×	44/0	×	
2001	Model 2010 (24 500 PrV)	PARP MAP	HHG 2003	102/2	×	
2005	Model 2015 (18 700 PrV)	Člen FG 04	Člen HHG 2010	120/6	×	Kolektívna obrana
2009		Člen FG 06, FG 08	Člen HHG 2010	385/40	NRF 2006 (4) NRF 2007 (23) NRF 2008 (789) NRF 2009 (24) EU BG CZE 2/2009 (442)	
2010	návrh Modelu 2020 (16 000 PrV)	Člen FG 06, FG 08	Člen HHG 2010	458/45	EU BG POL 1/2010 (346)	
2011	SHO Biela kniha o obrane	Člen FG 06, FG 08 Lisabonský balík spôsobilosti	Člen HHG 2010	352/48	NRF 2011 (6) príprava NRF 2012 (150)	

Vysvetlivky k skratkám v tabuľke 1.

PfP	- Partnership for Piece	– Partnerstvo pre mier
PARP	- Planning and Review Process	– Proces plánovania a hodnotenia
MAP	- Membership Action Plane	– Prístupový plán členstva
HHG	- Helsinki Headline Goal	– Helsinský hlavný cieľ
FG	- Force Goals	– Ciele síl
NRF	- NATO Response Force	– Sily reakcie NATO
BG	- Battle group	– Bojová skupina

Dynamický nárast kvantitatívnej i kvalitatívnej zaangažovanosti v rámci NATO/EÚ od vzniku SR ilustruje tabuľka zapojenia sa samostatnej Slovenskej republiky do dynamicky sa meniaceho bezpečnostného prostredia vo svete. Pre OS SR z toho v súčasnosti vyplýva celé spektrum úloh z prijatej legislatívy a medzinárodných záväzkov:

Zákon 321/2002 Z.z. o ozbrojených silách SR

- zaručovať obranu Slovenskej republiky a bezpečnosť štátu pred vonkajším ozbrojeným napadnutím cudzou mocou a plnenie záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná, a podieľať sa na zachovávaní verejného poriadku a bezpečnosti štátu, jeho zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc.

Medzinárodné záväzky (NATO, EÚ)

- Ciele síl NATO
- Headline Goal 2010 (EÚ)
- Zvyšovanie nasaditeľnosti a udržateľnosti jednotiek OS SR v operáciách MKM (50%/10%; 40%/8%)
- Príspevky do síl reakcie NATO (NRF)
- Príspevky do bojových skupín EÚ (EU BG)

Príspevky OS SR na plnenie úloh operácií a misií MKM

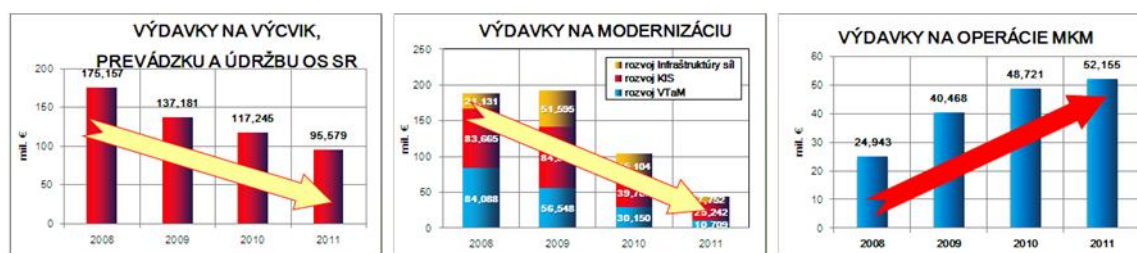
- Operácie NATO (ISAF, KFOR)
- Operácie EÚ (ALTHEA)
- Operácie OSN (UNFICYP)
- Pozorovateľské misie (EU, OSN, OBSE)

(pozn.: Finančná náročnosť účasti OS SR v operáciách, za roky 2004 – 2010 vzrástla približne 3x)

Plnenie asistenčných úloh na území SR

- monitorovať radiačnú, chemickú a biologickú situáciu
- pripravenosť na poskytnutie potrebných síl a prostriedkov na predchádzanie vzniku krízových situácií alebo elimináciu ich dôsledkov, vrátane zachovania verejného poriadku
- podieľať sa na činnosti pátracej a záchrannej služby

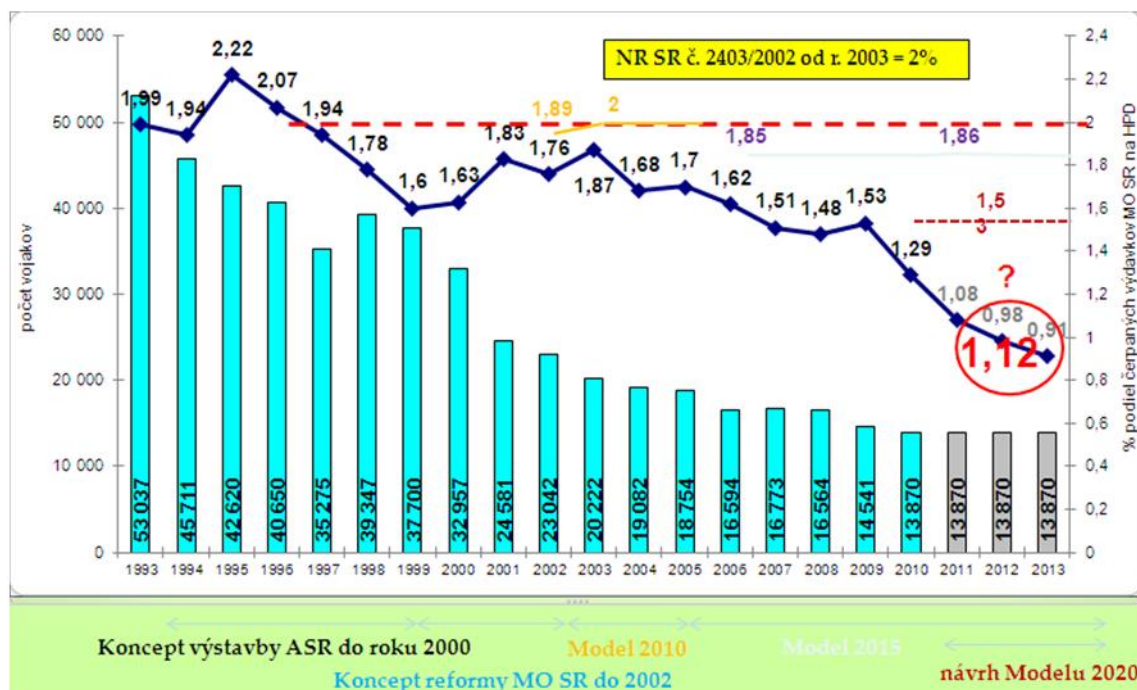
Azda najväčším problémom rezortu obrany sú zdroje – finančné, personálne a vecné - a ich efektívne vynakladanie. Prehľbovanie nerovnováhy medzi plánovanými zdrojmi pre rozpočet kapitoly MO SR a reálne vyčerpanými finančnými prostriedkami pri súbežnom kvantitatívnom a kvalitatívnom náraste úloh pre OS SR je fakt ktorý nie je možné prehliadať.

Deklarovanie jednoznačného smerovania SR do euroatlantických štruktúr v závere roku 1998 a kritika stavu armády v procese prípravy SR na členstvo v roku 2001 zo strany NATO viedli k schváleniu prvého komplexného koncepčného rámca transformácie

ozbrojených síl (tzv. Model 2010) vládou SR, vrátane garancií potrebných zdrojov pre kapitolu MO SR na úrovni 1,89, resp. od roku 2003 na úrovni 2 % HDP (uznesenie vlády č. 604/2002 z 5.6.2002).

Tabuľka 2 Percentuálny podiel čerpaných výdavkov HDP k počtu vojakov od vzniku SR.

Aktualizácia Modelu 2010 v roku 2005 vo forme Modelu 2015 predpokladala zdroje na úrovni 1,85, resp. od roku 2011 na úrovni 1,86% HDP (uznesenie vlády SR č. 1016/2005 z 14.12.2005). Ani v jednom roku však tieto zdrojové predpoklady neboli naplnené, naopak od roku 2010 dochádza k výraznému prehĺbovaniu vnútorného deficitu. (pozn.: Plánovaný rozpočet 2012 pre MO SR 818 775 tis €; z toho OS SR 556 523 tis € čo je 67,9% celkovej sumy).

Kvantitatívny a kvalitatívny nárast úloh pre OS SR bol sprevádzaný nepretržitým poklesom počtu príslušníkov OS SR (približne na ¼ východiskového stavu). Tvrdenie, že redukciou počtov personálu dôjde k navrhnutiu zdrojov pre modernizáciu, nie je pravdivé. So znižovaním počtu personálu v rezorte dochádzalo aj ku kontinuálnemu znižovaniu výdavkov v prospech rozpočtovej kapitoly MO SR s najväčším negatívnym dopadom práve na modernizáciu. Metóda šetrenia zdrojov prostredníctvom radikálnej redukcie počtov OS SR pri zachovaní stanoveného rozsahu úloh sa vyčerpala v roku 2009, kedy OS SR podstúpili poslednú zásadnú reorganizáciu a zníženie tabuľkových aj skutočných počtov personálu. OS SR v roku 2009 znížili tabuľkový počet personálu o 1 660 vojakov.

Plnenie základného cieľa transformácie – teda vybudovať relatívne malé, dobre vyzbrojené, kvalitne vycvičené sily disponujúce potrebnými vojenskými spôsobilosťami – bol

súčasťou programového vyhlásenia každej vlády SR. **Avšak ani v jednom volebnom období projektované ciele neboli naplnené.** Najlepšie výsledky transformácie sa prejavili v náraste kvantity a kvality účasti OS SR v operáciách MKM. Najslabšie výsledky transformácie sa prejavili v oblasti modernizácie a rozvoja spôsobilostí. Dnešné OS SR, so svojim rozsahom spôsobilostí, organizačnou štruktúrou a štruktúrou velenia a riadenia sú založené na prístupe z roku 2001, kedy bol na základe štandardných plánovacích mechanizmov používaných v štátoch NATO navrhnutý nový model ozbrojených síl 2010.

Dosiahnutý pokrok v transformácii armády na moderné ozbrojené sily spĺňajúce požiadavky členstva SR v NATO a EÚ reprezentuje údaj o celkovej úrovni kvality spôsobilostí OS SR, ktorá dnes v dôsledku dlhodobého zdrojového deficitu dosahuje v priemere **iba 54 % úrovne interoperability podľa štandardov NATO**. Jednotky OS SR tak nie sú plne integrovateľné do bojovej zostavy NATO s výnimkou systému velenia a riadenia vzdušných síl. Najväčšie resty máme v týchto oblastiach:

- 70 % pozemnej techniky po dobe životnosti,
- systémy a bojové komplety vzdušných síl i hlavná letecká technika sa blížila k hranici svojej technickej životnosti (okrem MiG 29),
- ročne iba 1 bojový prápor pozemných síl absolvuje predpísaný komplexný výcvik na stupni prápor.
- nálet pilotov MiG-29 dlhodobo nedosahuje ani znížené štandardy - v roku 2010 dosiahol priemerný nálet iba 51 LH,
- jednotky PVO vykonali ostré bojové streľby naposledy v roku 2008.
- z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov nie je vykonávaný ani výcvik mobilizačných záloh.
- jednotky OS SR nie sú plne integrovateľné do bojovej zostavy síl NATO ani v prípade kolektívnej obrany na území SR s výnimkou systému velenia a riadenia vzdušných síl.

Aké máme možnosti pri riešení kritického stavu v OS SR? V zásade máme iba 3 možnosti:

1. **Zachovanie súčasného stavu = Status Quo**, kedy sa budeme aj naďalej tváriť, že je všetko v poriadku.
2. **Vyrovnanie nerovnováhy** medzi úlohami (politicko-vojenskou ambíciou štátu) a pridelovaným zdrojovým rámcom na obranu **cestou zníženia úrovne politicko-vojenskej ambície** s dopadom na neplnenie medzinárodných záväzkov, čo by znížilo kredibilitu SR v očiach spojencov.

3. **Vyrovnanie nerovnováhy** medzi rozsahom úloh a pridelovaným zdrojovým rámcom na obranu **cestou zvýšenia zdrojov na obranu** na úroveň ku ktorej sa SR pri prístupových procesoch zaviazala.

Vzatím materiálu „Východiská SHO“ na vedomie (24.8.2011) Vláda SR rozhodla neznížiť politicko-vojenskú ambíciu SR s prísľubom stabilizovať zdroje na obranu. K tomu budeme musieť prispôbiť celú budúcnosť OS SR.

Analýza súčasného stavu OS SR potvrdila, že najväčší deficit pri realizácii dlhodobých rozvojových plánov je v modernizácii zastaranej výzbroje a techniky OS SR. Tento „modernizačný“ deficit bol vyčíslený na cca. 1,5 mld. EUR, avšak v projekčnej fáze procesu SHO sme odhadli, že na obmenu a modernizáciu hlavnej výzbroje a techniky bude potrebné v najbližších rokoch investovať približne 3,3 mld. EUR, čo napríklad zodpovedá viac ako 4 tohtoročným rozpočtom rezortu obrany.. Je jasné, že takto rozsiahla modernizácia sa nemôže financovať z rezortných zdrojov. Preto sa navrhuje, aby bola financovaná – podobne ako je tomu aj v iných krajinách - **nad rámec rozpočtu rezortu obrany**.

Základnými princípmi rozvoja rezortu obrany budú:

- 1) *Strategický rozvoj ozbrojených síl umožňujúci plnenie kľúčových priorít pri akceptácii rizík a obmedzení v dôsledku limitovaného zdrojového rámca:*

- nepretržitá ochrana a obrana vzdušného priestoru SR (NATINADS),
- účasť SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu,
- podpora pri riešení nevojenských krízových situácií,
- poskytnutie mechanizovanej brigády v rámci operácie kolektívnej obrany,
- prijatie spojeneckých síl na území SR v rámci operácie kolektívnej obrany.

- 2) *Racionalizácia štruktúr velenia a riadenia a zabezpečenia rezortu obrany a zvyšovanie efektívnosti a hospodárnosti.*

Na zvýšenie kvality (interoperability) súčasných síl sa navrhujú tieto opatrenia:

- obmena a modernizácia výzbroje a vojenskej techniky,
- zabezpečenie úrovne výcviku podľa štandardov NATO,
- zabezpečenie úrovne zásob podľa štandardov NATO.

Rezort obrany a ozbrojené sily nechcú byť iba nespokojným a pasívnym prijímateľom, ale chcú sa aktívne podieľať na tomto procese, čo znamená že - musíme šetriť. Preto sa navrhujú rozsiahle opatrenia na zníženie nákladov v nasledujúcich oblastiach:

- Vytvorenie vzťahu ministerstva obrany a generálneho štábu;
- Racionalizácia a optimalizácia v nadväznosti na cieľový model ozbrojených síl - postavenie a vzťah s MO SR;
- Reorganizácia a racionalizácia;
- Zrušenie niektorých prvkov súčasť MO SR;
- Analýza možnosti integrácie spravodajských služieb;
- Legislatívne zmeny týkajúce sa systému sociálneho zabezpečenia OS SR a zákona o štátnej službe profesionálnych vojakov. (Doriešenie rôznych terajších náležitostí príslušníkov OS SR);
- Redukcia veliteľských štruktúr OS SR;
- Opatrenia v oblasti reorganizácie taktických jednotiek;
- Opatrenia v oblasti infraštruktúry;
- Opatrenia v oblasti vyzbrojovania;
- Opatrenia v oblasti mobilizačného rozvíjania;
- Opatrenia v oblasti výcviku a personálnej naplnenosti;

Tabuľka 3 Plánované počty osôb v rezorte obrany po implementácii nového modelu

MINISTERSTVO OBRANY

Kategória	Súčasný stav	Navrhovaný stav	Redukcia
Vojaci	1 060	846	214
Zamestnanci	2 833	2 361	472
Celkom	3 893	3 207	686

OZBROJENÉ SÍLY

Kategória	Súčasný stav	Navrhovaný stav	Redukcia
Vojaci	14 745	14 451	294
Zamestnanci	4 451	4 049	402
Celkom	19 196	18 500	696

REZORT OBRANY SPOLU

Kategória	Súčasný stav	Navrhovaný stav	Redukcia
Vojaci	15 805	15 297	508
Zamestnanci	7 284	6 410	874
Celkom	23 089	21 707	1 382*

Vzhľadom na aktuálne potreby vyplývajúce zo zmien v bezpečnostnom prostredí a skúsenosti získané v pôsobení v operáciách budú s cieľom zvýšenia interoperability a kvality príspevku SR pre kolektívnu obranu vybudované nové spôsobilosti, respektíve vojnové rozvíjanie. Zároveň jedným dychom treba priznať, že z dôvodu limitovaného zdrojového rámca je navrhnuté v mierovej štruktúre ozbrojených síl niektoré prvky reorganizovať, resp. zrušiť.

Dnes sú veľmi moderné diskusie o riešení problémov nedostatku finančných zdrojov v rezortoch obrany krajín NATO či EÚ prostredníctvom iniciatív ako napríklad „smart defense“ a „pooling and sharing“. Aj SR sa aktívne zapája do týchto diskusií a hľadania riešení.

Odborníci sa dnes zhodujú v tom, že tieto iniciatívy nie sú všeliekom, ich pridanou hodnotou je mnohonárodné zabezpečenie konkrétnych nedostatkových spôsobilostí, nie však okamžité šetrenie finančných prostriedkov. SR si prostredníctvom týchto iniciatív zabezpečí spôsobilosť, ktorú individuálne nedokáže vybudovať, ale požadované adekvátne zdrojové krytie a materiálne vybavenie musí mať zabezpečené.

V rámci NATO a EÚ má SR ambíciu riešiť: ▪ ochranu vzdušného priestoru s využitím medzinárodnej spolupráce v rámci Integrovaného systému protivzdušnej obrany NATO (NATINADS), ▪ posilnenie ochrany proti nástražným výbušným systémom , ▪ strategickú a taktickú vzdušnú prepravu, ▪ spoločnú mnohonárodnú logistiku a zdravotnícku podporu, ▪ ochranu proti kybernetickým útokom, ▪ účasť v Systéme velenia a riadenia vzdušných operácií, ▪ účasť v Spojeneckom systéme pozemného prieskumu (AGS), ▪ účasť v systéme Spoločného spravodajstva, vyhľadávania a prieskumu, ▪ implementáciu sieťovo orientovaných spôsobilostí.	Na regionálnej úrovni chce SR naďalej: ▪ ponúkať spoločné vojenské vzdelávanie a výcvik s inými štátmi poskytnutím pre potreby spojencov a partnerov: ➢ Ústav špeciálneho zdravotníctva a výcviku Lešť ➢ chemické cvičisko Zemianske Kostofany, ➢ Akadémiu ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši ▪ zohrávať vedúcu úlohu pri rozvoji Centra výnimočnosti NATO pre oblasť nevybuchnutej munície, ▪ zohrávať aktívnu úlohu pri výstavbe nasaditeľného komunikačného a informačného modulu NATO ▪ najvyšší potenciál na prehĺbenie má spolupráca medzi krajinami V4, predovšetkým s ČR (vzdelávanie, výcvik, logistika a ochrana vzdušného priestoru). Najvyšší potenciál na prehĺbenie má spolupráca medzi krajinami V4, predovšetkým s ČR.
--	---

Obr. 1 Ambície SR v rámci NATO a EÚ

Obr. 2 Ambície OS SR v rámci NATO a V4

Potenciál na prehĺbenie spolupráce medzi krajinami V4 a predovšetkým s ČR vidíme vo viacerých oblastiach ako sú: vzdelávanie, výcvik, logistika, ochrana vzdušného priestoru atď.

Vízia OS SR pre 21. storočie (*požiadavky na vojenské spôsobilosti*)

SR je integrálnou súčasťou NATO a EÚ a preto bezpečnosť, obrana, stabilita a prosperita je priamo závislá od obrany, bezpečnosti, stability a prosperity týchto vzájomne sa dopĺňajúcich organizácií. Z tohto dôvodu budú spôsobilosti OS SR aj naďalej prioritne budované a rozvíjané ako nasaditeľné a schopné pôsobiť v celom spektre operácií vrátane projekcie sily na strategickú vzdialenosť.

Tieto spôsobilosti budú považované za dostatočné na zabezpečenie obrany a bezpečnosti teritória a občanov SR. OS SR nebudú budovať žiadne ďalšie špecializované spôsobilosti na riešenie nevojenských krízových situácií. Predpokladá sa, že OS SR budú svojimi jedinečnými podpornými a zabezpečovacími spôsobilosťami vhodne rozširovať spektrum spôsobilostí budúceho integrovaného záchranného systému SR a to nielen vo fáze bezprostrednej reakcie na krízu, ale už vo fáze plánovania, zabezpečovania interoperability

spôsobilostí jednotlivých dotknutých subjektov a tiež v rámci komplexného manažmentu následkov krízových situácií.

Základným východiskom návrhu vízie OS SR pre 21. storočie je zachovanie platnej politicko-vojenskej ambície, stanovenej v Obrannej stratégii SR z roku 2005 a nemennosť rozsahu plnenia ďalších vojenských záväzkov SR voči NATO a EÚ. SR naplní politický záväzok dosiahnuť do roku 2014 požadovanú úroveň 50% nasaditeľnosti a 10% udržateľnosti síl v operáciách pod vedením NATO. Pre naplnenie tohto záväzku OS SR do začiatku roka 2012 zabezpečia dosiahnutie počiatočnej operačnej spôsobilosti jednej mechanizovanej brigády s vlastnými brigádnymi prvkami bojovej podpory a bojového zabezpečenia a do začiatku roka 2018 dosiahnutie jej plnej operačnej spôsobilosti.

Vízia OS SR pre 21. storočie: OS SR budú akcieschopnou a dôveryhodnou profesionálnou vojenskou organizáciou, ktorá bude v rámci kolektívnej obrany spojencov a účasťou na riešení konfliktov v rámci medzinárodného krízového manažmentu schopná kedykoľvek a kdekoľvek rozhodne, účinne a efektívne naplniť im určené poslanie pri ochrane, podpore, obhajobe, obrane a presadzovaní bezpečnostných záujmov SR. Pre naplnenie tohto základného poslanca budú OS SR rozvíjať vyvážené spektrum dostupných, flexibilných a zdrojovo dosiahnuteľných vojenských spôsobilostí a systém velenia a riadenia s vysokým stupňom afiliácie do štruktúry síl NATO.

Budúce OS SR budú pozostávať z týchto **druhov síl**:

sily na okamžité bojové použitie (sily vysokej pripravenosti) - sily letectva na plnenie úloh v Integrovanom systéme protivzdušnej obrany NATO (NATINADS) a Letecká pátracia a záchranná služba (LPZS), pozemné jednotky v pohotovostnom režime NRF (plnenie dobrovoľného medzinárodného vojenského záväzku SR poskytovať jednotku vo veľkosti 0,9 percenta zo Síl okamžitej reakcie NATO – IRF) alternatívne v pohotovostnom režime EU BG, sily pre mechanizovanú práporovú skupinu a sily pre plnenie špeciálnych úloh vrátane ich podporných prvkov,

sily na zabezpečenie schopnosti rýchlo zvýšiť bojový potenciál (sily nižšej pripravenosti) - sily, potrebné pre tvorbu a poskytnutie mechanizovanej brigády na časovo ohraničené obdobie, veliteľské a podporné štruktúry, nevyhnutné pre plnenie úloh ozbrojených síl (vrátane špecifických a jedinečných vojenských spôsobilostí na podporu orgánov verejnej moci pri riešení nevojenských krízových situácií),

sily založené na aktívnych zálohách/vojakoch na špeciálny kontrakt (rozvinované sily) - nevyhnutné sily (vojenských špecialistov) na plnenie úloh v rámci podpory orgánov verejnej

moci pri riešení nevojenských krízových situácií na území SR a v medzinárodnom krízovom manažmente,

sily založené na mobilizačnej spôsobilosti (mobilizačne rozvinované sily) – sily nevyhnutné pre systém obrany SR a pre zaistenie ochrany objektov osobitnej dôležitosti a ďalších dôležitých objektov na území SR a podporu prijatia spojeneckých síl v rámci operácie kolektívnej obrany na území SR.

Riziká pre udržateľný rozvoj OS SR

Cieľová organizačná štruktúra budúcich Ozbrojených síl SR kapacitne a kvalitatívne zodpovedá platnej politicko-vojenskej ambícii SR a je založená na predpoklade **neznižovania objemu zdrojov vynakladaných na rozvoj OS SR a ich efektívne využívanie**. V prípade nenaplnenia tohto predpokladu môžu mať na udržateľnosť rozvoja OS SR vplyv viaceré riziká:

1. Zdroje budú postačovať iba na udržiavanie súčasného (v mnohých ukazovateľoch už dnes deficitného) tempa a kvality plnenia medzinárodných záväzkov a úloh OS SR,
2. Bude pokračovať spomaľovanie postupu transformácie OS SR a dosahovania štandardov interoperability NATO.
3. Bude pokračovať prehľbovanie zaostávania technologickej úrovne hlavných zbraňových systémov OS SR za štandardmi NATO.
4. Bude pokračovať zhoršovanie technického stavu už dnes zastaranej vojenskej techniky.
5. Bude pokračovať pokles intenzity a kvality prípravy a výcviku jednotiek OS SR a s tým úmerne bude narastať počet prípadov nesplnenia ani minimálnych certifikačných požiadaviek NATO.
6. Bude pokračovať spotrebovávanie centrálnych zásob munície, palív a ostatného materiálu, určených pre krízové situácie ako náhrada za materiál chýbajúci na zabezpečenie nevyhnutného výcviku jednotiek pred ich nasadením do operácií MKM.
7. Bude pokračovať odkladanie neodvratnej zásadnej modernizácie a obmeny výzbroje, pričom celkové náklady na jej realizáciu sa budú s každým rokom odkladu zvyšovať.
8. Bude sa znižovať efektivita investícií do prípravy a výcviku profesionálnych vojakov.

Základné princípy rozvoja spôsobilostí budúcich OS SR (*model cieľovej podoby OS SR*)

Zachovanie politicko-vojenskej ambície SR nevyžaduje zužovanie aktuálneho spektra vojenských spôsobilostí OS SR. Analýza súčasného stavu OS SR poukázala na nízku úroveň

dosiahnutej interoperability vojenských spôsobilostí a na neudržateľnosť súčasného prístupu k ich rozvoju. Z toho vyplýva, že viac, ako prehodnotenie spektra požadovaných spôsobilostí OS SR je v súčasnej dobe aktuálna otázka zmeny celkovej filozofie prístupu k rozvoju spôsobilostí OS SR. Predovšetkým vo vzťahu k nestabilnému zdrojovému rámcu a miere dostupnosti finančných zdrojov na rozvoj vojenských spôsobilostí spoločne s prehodnotením mechanizmov dosahovania kvantitatívnych a kvalitatívnych parametrov týchto spôsobilostí. Pri rozvoji spôsobilostí OS SR sa budú uplatňovať tieto **základné princípy**:

Dostupnosť síl. Sily a spôsobilosti budú použiteľné a udržateľné v operáciách kolektívnej obrany a medzinárodného krízového manažmentu s minimálnymi vojensko - technickými obmedzeniami. Pripravenosť síl na použitie bude zodpovedať potrebám Aliancie. Sily a spôsobilosti budú budované ako plne nasaditeľné. Budú schopné pôsobiť v zložitých geografických a kultúrne náročných podmienkach a v oblastiach s minimálnou infraštruktúrou a s minimálnou podporou hostiteľskej krajiny. OS SR budú disponovať potrebnou úrovňou strategickej a taktickej mobility.

Flexibilita síl. Sily a spôsobilosti budú schopné plnohodnotne pôsobiť v mnohonárodnom zoskupení spojeneckých síl. Pre naplnenie tohto princípu sa bude zvyšovať miera afiliácie jednotiek OS SR do mierových štruktúr síl NATO a EÚ. Budú sa realizovať projekty a iniciatívy, ktoré povedú k posilňovaniu interoperability OS SR vrátane rozširovania a prehlbovania medzinárodnej vojenskej spolupráce.

Zdrojová dosiahnuteľnosť síl. Udržateľný rozvoj ozbrojených síl a ich spôsobilosti bude zaistený finančnými zdrojmi, ktoré v rámci dostupného stabilného zdrojového rámca rezortu obrany SR neklesnú pod „rozumne“ stanovenú úroveň. Pre zabezpečenie vysokej efektivity a účinnosti používania disponibilných zdrojov a dlhodobej udržateľnosti plnenia úloh bude v OS SR realizovaná cielená alokácia personálnych, finančných a vecných zdrojov, založená na strednodobom predurčovaní jednotiek na plnenie úloh a cyklickom systéme riadenia ich prípravy, použitia a regenerácie po splnení úlohy (životný cyklus jednotiek OS SR).

Vyváženosť spôsobilostí. OS SR budú rozvíjať spektrum vojenských spôsobilostí, ktoré bude zaisťovať ich schopnosť účinne a efektívne participovať na riešení dnešných už aktuálnych alebo hroziacich kríz a zároveň bude zaisťovať ich schopnosť v budúcnosti čeliť novým bezpečnostným hrozbám.

ZÁVER

Toto bol iba hrubý náčrt čo chceme implementáciou SHO v rezorte obrany a hlavne v OS SR dosiahnuť. Miera úspešnosti a realizácie teoretických predpokladov a analýz do praktického života bude závisieť od mnohých vonkajších, ale aj vnútorných faktorov, ktoré v tejto turbulentnej dobe niekto ťažko môže 100% predpokladať a nebodaj ešte plne eliminovať. Historická pravda je však taká, že pravé v dobách neistých stúpa opodstatnenosť mať základy štátu na pevných pilieroch a som hlboko presvedčený, že Ozbrojené sily Slovenskej republiky majú predurčenie a potenciál po realizácii navrhovaných opatrení k ich stabilizácii a rozvoju takým pilierom zostať.

Recenzent: doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.

STRATEGICKÉ DOKUMENTY EURÓPSKEJ OBRANNEJ AGENTÚRY AKO ZÁKLAD PRE REALIZÁCIU FUNKCIÍ A ČINNOSTÍ V OBLASTI OBRANNÝCH SPÔSOBILOSTÍ, OBRANNÉHO VÝSKUMU, VYZBROJOVANIA A EURÓPSKEJ OBRANNEJ TECHNOLOGICKEJ A PRIEMYSELNEJ ZÁKLADNE

Ing. Ivan KOBLEN, CSc.,^{1/} doc. Ing. Stanislav SZABO, PhD.,^{1/} doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.^{2/}

^{1/} Letecká fakulta, Katedra manažmentu leteckej prevádzky,
Technická univerzita v Košiciach, Rampová 7, 041 21 Košice

^{2/} Akadémia ozbrojených síl generála M.R.Štefánika, Liptovský Mikuláš

E-mail: ivan.koblen@tuke.sk, stanislav.szabo@tuke.sk, pavel.bucka@aos.sk

ABSTRAKT

V rámci činnosti Európskej obrannej agentúry sú najdôležitejšie procesy a činnosti v oblastiach obranných spôsobilostí, obranného výskumu a rozvoja technológií pre budúce obranné a bezpečnostné spôsobilosti. Kľúčovými pre tieto oblasti v rámci EDA sú jej strategické dokumenty, od ktorých sa odvíjajú procesy, činnosti a zameranie práce tejto významnej európskej inštitúcie. Európska obranná agentúra umožňuje ekonomicky efektívne a na vysokej technologickej úrovni rozvíjať národné aj európske obranné spôsobilosti. Vytvára siete expertov a podmienky na výmenu informácií a hľadanie priestoru pre riešenie aktuálnych požiadaviek. Je dôležité, aby rezort obrany SR aktívne spolupracoval s Európskou obrannou agentúrou ako jedinečnou a z hľadiska rozvoja obranných spôsobilostí kľúčovou európskou inštitúciou. Článok sa venuje problematike strategických dokumentov Európskej obrannej agentúry a napomáha tak k zapojeniu sa do európskej spolupráce v týchto oblastiach.

Kľúčové slová: Európska obranná agentúra (EDA), strategické dokumenty, obranné spôsobilosti, obranný výskum, technológie, vyzbrojovanie, technologická a priemyselná základňa

ÚVOD

Z hľadiska rozvoja a podpory Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (CSDP) Európskej únie patria k najvýznamnejším procesy a činnosti v oblastiach obranných spôsobilostí, obranného výskumu a rozvoja technológií pre budúce obranné a bezpečnostné spôsobilosti, európskej spolupráce vo vyzbrojovaní, európskej obrannej priemyselnej a technologickej základne (EDTIB) a európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM). Uvedené oblasti sú zásadnými v rámci činnosti Európskej obrannej agentúry (EDA).

Znalosti o týchto špecifických oblastiach by mali byť takisto z radu dôvodov predmetom záujmu predovšetkým pracovníkov rezortu obrany Slovenskej republiky, bezpečnostnej komunity ako aj členov Združenia bezpečnostného a obranného priemyslu SR (**ZBOP**). Kľúčovými dokumentmi pre tieto oblasti v rámci EDA sú jej strategické dokumenty, od ktorých sa odvíjajú procesy, činnosti a zameranie práce tejto významnej európskej inštitúcie, ktorej členom je aj Slovenská republika.

Práve znalosť týchto strategických dokumentov, odsúhlasených nielen na európskej úrovni, ale aj predstaviteľmi Slovenskej republiky (EDA je aj našou agentúrou a nie nejakou „cudzou“ európskou inštitúciou), môže byť prínosom pre zainteresovaných pracovníkov v oblasti obrany a bezpečnosti štátu, subjekty bezpečnostného a obranného priemyslu a ďalšie organizácie najmä z hľadiska lepšieho poznania možností, ktoré EDA poskytuje pre zapojenie sa do jednotlivých oblastí európskej spolupráce.

1. Poslanie a hlavné funkcie EDA

Európska obranná agentúra plní kľúčové poslanie, funkcie a úlohy v oblastiach obranných spôsobilostí, obranného výskumu a rozvoja technológií, európskej spolupráce vo výzbrojovaní a európskeho obranného priemyslu, ako aj v kontexte úsilia zúčastnených členských krajín Európskej únie dosiahnuť harmonizáciu svojich aktivít, eliminovať nepotrebné duplicity a racionalizovať európsky sektor obranného výskumu a výzbrojovania, vrátane spoločného sústredenia zdrojov na zabezpečenie odpovedajúceho rozvoja obranných technológií a priemyselných kapacít. EDA bola zriadená na základe dokumentu **Jednotná akcia (Joint Action) Rady 2004/551/CFSP** z 12. júla 2004 o zriadení Európskej obrannej agentúry.

V súlade so svojím poslaním, ktoré je špecifikované v Jednotnej akcii **plní Agentúra** nasledujúce **štyri špecifické funkcie**:

- a) Rozvíja obranné spôsobilosti (**Defence Capabilities**) v oblasti krízového riadenia a to najmä stanovovaním požiadaviek pre budúce obranné spôsobilosti EÚ v spolupráci s ďalšími orgánmi Rady.
- b) Podporuje a posilňuje európsku spoluprácu v oblasti výzbrojovania (**Armaments**), pričom dôraz je položený na rozvoj a návrhy nových multilaterálnych projektov spolupráce v tejto oblasti a podporu efektívneho obstarávania a zmluvných procesov.
- c) Podporuje zdokonalenie obranného výskumu a rozvoja technológií (**R&T – Research and Technology**). Okrem iných iniciatív podporuje spoločný obranný výskum s lepšie stanovenými cieľmi so zohľadnením skúseností z WEAG a WEAO, pričom

úzko spolupracuje s príslušnými orgánmi EÚ za účelom minimalizovať redundanciu a maximalizovať synergiu aj s využitím duálnych programov prinášajúcich prospech pre obranný a bezpečnostný ako aj civilný sektor.

- d) Vytvára konkurencieschopný Európsky trh s obrannou výzbrojou a technikou (**EDEM - European Defence Equipment Market**), za súčasného posilňovania Európskej obrannej a priemyselnej základne (**EDTIB - European Defence Industrial and Technological Base**). Dôraz je položený na vypracovanie adekvátnych politík a stratégií v spolupráci s radou a priemyslom, ktoré by mali pomôcť vyvarovaniu sa existujúcej fragmentácie, zdokonaľiť hlavné zásadné obranné technológie a konkurencieschopnosť európskeho obranného priemyslu na globálnej úrovni a zmenšiť európsku závislosť na vonkajších dodávateľoch v tých priemyselných kapacitách, ktoré sú považované za kľúčové v rámci Plánu rozvoja spôsobilostí (**CDP- Capabilities Development Plan**).

Nové možnosti a výzvy týkajúce sa pôsobnosti, funkcií a budúcnosti EDA je potrebné vidieť aj v kontexte schválenia a nadobudnutia platnosti Lisabonskej zmluvy.

Poslanie a funkcie EDA sú zvýraznené a definované **v konsolidovanom znení Zmluvy o Európskej únii** v znení zmien a doplnení vyplývajúcich z Lisabonskej zmluvy podpísanej 13. decembra 2007 v Lisabone, ktorá nadobudla platnosť 1. decembra 2009. V **Hlave V, Kapitole 2, Oddiele 2** „Ustanovenia o Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politike“ sa v **čl. 42, ods. 3** konsolidovaného znenia tejto zmluvy zvýrazňuje záväzok členských štátov postupne zlepšovať svoje vojenské spôsobilosti. Európskej obrannej agentúre sú v tejto súvislosti stanovené nasledujúce hlavné funkcie:

- ✓ určovať operačné požiadavky,
- ✓ presadzovať opatrenia na splnenie týchto požiadaviek,
- ✓ prispievať k identifikácii a prípadne k vykonávaniu akýchkoľvek opatrení potrebných na posilnenie priemyselnej a technologickej základne odvetvia obrany,
- ✓ podieľať sa na vymedzení európskych spôsobilostí a európskej politiky v oblasti vyzbrojovania,
- ✓ pomáhať Rade EÚ pri hodnotení zlepšovania vojenských spôsobilostí.

V nadväznosti na tieto hlavné funkcie podľa **článku 45, ods. 1 konsolidovaného znenia Zmluvy o Európskej únii** poslaním Európskej obrannej agentúry podliehajúcej vedeniu Rady EÚ je:

- a) prispievať k určovaniu cieľov vojenských spôsobilostí členských štátov a hodnoteniu dodržiavania záväzkov prijatých členskými štátmi v oblasti spôsobilostí;
- b) podporovať harmonizáciu operačných potrieb a prijímanie efektívnych a kompatibilných metód obstarávania;
- c) navrhovať mnohostranné projekty na plnenie cieľov v oblasti vojenských spôsobilostí a zabezpečovať koordináciu programov vykonávaných členskými štátmi a riadenie osobitných programov spolupráce;
- d) podporovať výskum v oblasti obranných technológií, koordinovať a plánovať spoločnú výskumnú činnosť a štúdie technických riešení, ktoré zodpovedajú budúcim operačným potrebám;
- e) prispievať k určovaniu a v prípade potreby k vykonávaniu všetkých užitočných opatrení na posilňovanie priemyselnej a technickej základne odvetvia obrany a na zvyšovanie efektívnosti vojenských výdavkov.

Nové aspekty obsiahnuté v Zmluve o Európskej únii sa týkajú aj úloh Agentúry **v mechanizmoch stálej štruktúrovanej spolupráce**, kde Európska obranná agentúra prispieva k pravidelnému hodnoteniu príspevkov zúčastnených členských štátov v oblasti obranných spôsobilostí a pravidelne ročne predkladá o tejto problematike správu Rade Európskej únie. Agentúra v týchto oblastiach, ako aj v záležitostiach európskej obrany ako takej úzko spolupracuje s ďalšími orgánmi, inštitúciami a predstaviteľmi Európskej únie a musí upevňovať a harmonizovať vzťahy s rôznorodými inštitucionálnymi stranami v Európe za udržiavania a posilňovania úzkych vzťahov s jej členskými štátmi, v prospech ktorých je vytvorená.

2 Strategické dokumenty EDA

Strategický rámec pre činnosť EDA vytvárajú základné schválené strategické dokumenty, ktoré Agentúra v svojich hlavných oblastiach pôsobnosti spracovala.

K týmto strategickým dokumentom patria:

- Plán rozvoja spôsobilostí (**CDP - Capability Development Plan**), ktorý nadviazal na skôr spracovanú Dlhodobú víziu (**LTV - Long-Term Vision**),
- Stratégia európskeho obranného výskumu a technológií (**EDRT Strategy**),
- Stratégia pre európsku spoluprácu vo vyzbrojovaní (**EAC Strategy**),
- Stratégia pre európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu (**EDTIB Strategy**).

2.1 Plán rozvoja spôsobilostí (CDP)

Riadiaci výbor EDA na úrovni ministrov obrany schválil v októbri 2006 Dlhodobú víziu (LTV) pre európske obranné spôsobilosti. Dokument LTV, založený na analýze budúcich trendov, bol prvým dokumentom Agentúry zameraným na „zobrazenie“ vízie rozvoja spôsobilostí, avšak z hľadiska zamerania sa na potreby v tejto oblasti mal krátkodobý charakter. Ďalším krokom bolo na základe úlohy stanovenej pre EDA Riadiacim výborom v októbri 2006 spracovať **Plán rozvoja spôsobilostí (CDP- Capability Development Plan)**, ktorý zohľadnil výsledky prác z LTV. Práce na CDP trvali 18 mesiacov a bol schválený Riadiacim výborom EDA v júli roku 2008. Spracovaný bol za úzkej spolupráce medzi EDA, expertmi členských štátov, EUMC a EUMS.

2.1.1 Charakteristika CDP

CDP, ktorý definuje potreby pre spôsobilosti z krátkodobého do dlhodobého hľadiska, *možno považovať* nielen za jeden zo základných strategických dokumentov EDA, ale za „celkový strategický nástroj“ v súbore štyroch dlhodobých stratégií EDA. CDP je „hnacím“ dokumentom pre oblasť obranného výskumu a technológií, spolupráce vo vyzbrojovaní a pre obranný priemysel. *CDP nie je „Plánom“ v tradičnom zmysle*, popisujúcim počet jednotiek alebo množstvo vyčlenenej výzbroje a techniky zo strany členských štátov. Lepšie povedané „zobrazuje“ potrebnosť budúcich spôsobilostí, berúc do úvahy vplyv budúcich bezpečnostných výziev, technologický vývoj a ďalšie trendy. Identifikuje priority pre rozvoj spôsobilostí a príležitosti pre zúčastnené členské štáty spolupracovať pri dosiahnutí stanovených spôsobilostí. *Napomáha členským štátom spracovať ich národné obranné plány a programy*, ktoré by mali byť založené na správnej rovnováhe ambícií a existujúcich zdrojov, umožňujúcich identifikáciu a pridelenie priorít a následnú kontrolu so zohľadnením operačných, technických a finančných výziev.

2.1.2 Princípy pre spracovanie CDP

Pri spracovaní CDP boli zobrať do úvahy nasledujúce princípy:

- CDP chce informovať národné obranné plány a programy, nie je však nadnárodný plán,
- je tiež nástrojom pre uvedenie príležitostí spojiť sa a spolupracovať,

- je kľúčovým nástrojom a katalyzátorom pre plánovanie síl a plánovanie spôsobilostí založených na rozvoji spôsobilostí,
- je rámcom pre hodnotenie základného charakteru súčasných a budúcich operácií,
- podporuje koncepčný rozvoj,
- podporuje koherentnú integráciu technológií do obranných spôsobilostí,
- podporuje rozvoj vhodných stratégií pre implementáciu koncepcií,
- je živým dokumentom, ktorý bude primerane novelizovaný v úzkej spolupráci s členskými štátmi a ďalšími orgánmi EÚ.

2.1.3 Základné oblasti CDP

CDP je založený na **štyroch oblastiach** /líniách (strands):

❖ **Oblasť A** (spracovanie vedené Vojenským výborom EÚ- EUMC): založená je na pokroku vo väzbe na HLG 2010 následného Katalógu pokroku 2007 a týka sa všetkých záležitostí týkajúcich sa dostupných síl a kapacít vyčlenenými členskými štátmi, kvantitatívnym a kvalitatívnym identifikovaním nedostatočných spôsobilostí ako aj operačných rizík. Výsledkom tejto oblasti je **prioritný zoznam nedostatočných spôsobilostí pre krátkodobé obdobie**.

❖ **Oblasť B** (spracovanie vedené EDA): zohľadnila výsledky analýz a výstupov z počiatočnej Dlhodobej vízie (LTV). Jej cieľom je **identifikovať možné budúce trendy v charakteristikách spôsobilostí v rámci hlavných úloh ESDP a obranných spôsobilostí do roku 2025**, ako aj príslušné vojenské úlohy. Práce v tejto oblasti boli rozdelené do dvoch etáp:

- ✓ Etapa 1 (jún 2007-marec 2008): boli analyzované riziká, hrozby a príležitosti pre operácie ESDP od súčasnosti do r.2025,
- ✓ Etapa 2: zaoberala sa pohľadom na možné trendy spôsobilostí od súčasnosti do r.2025+ vo väzbe na riziká a hrozby zistené v etape 1 a rozvoj v oblasti vedy a technológií. V rámci tejto etapy bol pripomienkovaný „Všeobecný zoznam vojenských úloh“ (**Generic List of Military Tasks**) pre každú oblasť spôsobilostí s cieľom definovať postupy pre tieto úlohy, ktoré by mali byť vykonávané v horizonte rokov 2010 až 2025. Uvádzané sú úlohy v krátkodobom horizonte (do r.2012), strednodobom (2013-2018) a dlhodobom (2019 - 2025+). Tento dokument má hierarchickú štruktúru a umožňuje prehľadnú orientáciu v týchto úlohách.

❖ **Oblasť C** (spracovanie vedené EDA): založená je na plánoch a programoch členských štátov. Ide o **online databázu prístupnú členským štátom**, prostredníctvom ktorej môžu oznamovať na dobrovoľnom základe ich národné plány a programy. S využitím informácií získaných z tejto databázy, Agentúra prezentuje objavujúce sa **možnosti pre spoluprácu** pre tieto plány a programy. EDA ako súčasť pokračujúceho procesu analyzovania databázy prezentuje možnosti pre vzájomnú spoluprácu a predkladá odporúčania pre implementáciu v každej z týchto oblastí, pričom je zabezpečený súlad s príslušnými IDT a Riaditeľstvom EDA pre vyzbrojovanie.

❖ **Oblasť D** (spracovanie vedené EUMC): jej cieľom je poskytnúť pre CDP **požiadavky na spôsobilosti vychádzajúce zo získaných skúseností v operáciách krízového manažmentu**.

CDP je kľúčovým dokumentom pre systematické ustanovenie činností v oblasti rozvoja obranných spôsobilostí. Ide o dokument zásadného významu nielen pre orgány obranného plánovania a obrannej politiky rezortov obrany členských krajín EDA, ale aj pre orgány vyzbrojovania – národných riaditeľov pre vyzbrojovanie, orgány obranného výskumu a rozvoja technológií – národných riaditeľov pre R&T a zložky ministerstiev zahraničných vecí členských štátov Agentúry, ako aj ďalšie inštitúcie predovšetkým v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky. Dokument CDP ako taký je klasifikovaného charakteru. K dispozícii pre širšiu verejnosť je brožúra o Pláne rozvoja spôsobilostí (CDP) pod názvom „Budúce trendy z CDP“, uverejnená na web stránke Agentúry.

2.1.4 Prioritné obranné spôsobilosti a činnosti EDA

Na základe všeobecných záverov špecifikovaných v CDP bol spracovaný prvý Počiatočný zoznam 12 prioritných spôsobilostí EDA a následne bolo v roku 2008 stanovených dvanásť novelizovaných prioritných spôsobilostí vychádzajúcich z oblastí CDP. Zameranie a zdokonaľovanie obranných spôsobilostí je neustálym procesom. Vychádza sa pri ňom predovšetkým z Katalógu pokroku pri plnení Hlavných cieľov síl, skúseností z operácií CSDP, vstupov Vojenského výboru EÚ, programov členských štátov pre zdokonalenie spôsobilostí a z vykonávaných analýz. Na základe informácií z vyššie uvedených vstupov, skúseností a analýz schválil Riadiaci výbor EDA v marci 2011 súbor prioritných činností v rámci CDP, ktoré budú hlavnými pre zameranie práce EDA v nadchádzajúcich rokoch.

Súbor týchto prioritných činností je možné rozdeliť na tri skupiny:

a) **Top 10 priorit CDP**, ktoré sú uvedené v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Top 10 priorit v rámci CDP (od marca 2011)

Top 10 priorit CDP
1. Boj proti improvizovaným výbušným zariadeniam
2. Zdravotnícka podpora
3. ISR (spravodajstvo, prehľad, prieskum)
4. Vrtuľníky
5. Kybernetická ochrana
6. Multinárodná logistická podpora
7. Informačná výmena v rámci CSDP
8. Manažment strategickú a taktickú leteckú dopravu
9. Palivá a energia
10. Zabezpečenie mobility

b) **Rozvíjajúce sa činnosti** v nasledujúcich oblastiach:

- Opatrenia proti námorným mínam,
- Ochrana proti chemickým, biologickým, rádiologickým a jadrovým zbraňam,
- Boj proti prenosným systémom protivzdušnej obrany,
- Vojenské spravodajstvo (získavanie informácií prostredníctvom ľudských zdrojov).

c) **Hlavné oblasti/prostredia pre rozvoj:**

- Komplexný prístup,
- Spôsobilosť vytvárania sietí (**NEC- Network Enabled Capability**),
- Manažment frekvenčného spektra pre spôsobilosti EÚ,
- Vesmír,
- Jednotné európske nebo.

Orientácia na vyššie uvedené spôsobilosti umožní reštrukturalizáciu a zameranie pracovného programu EDA za účelom integrovaného prístupu pre zabezpečenie prvoradých potrieb a formovanie Európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne tak, aby mohla podporovať tieto potreby. Uvedené prioritné oblasti spôsobilostí slúžia tiež ako referenčné oblasti pre EDA pri rozvoji ďalších strategických iniciatív v oblasti spolupráce vo výzbrojovaní, obranného výskumu a rozvoja technológií a v oblasti obrannej technologickej a priemyselnej základne.

Budúci úspech CDP a tým aj budúcich európskych vojenských spôsobilostí bude závisieť predovšetkým na tom, akú dôležitosť budú zúčastnené členské krajiny dávať svojej angažovanosti v tomto procese.

2.2 Stratégia európskeho obranného výskumu a technológií

Stratégia európskeho obranného výskumu a technológií (**EDRT Strategy – European Defence Research & Technology Strategy**) bola schválená na rokovaní Riadiaceho výboru EDA na úrovni ministrov obrany dňa 10. novembra 2008.

Fundamentálnym cieľom stratégie (zvýrazneným v jej časti „Vízia“) je zdokonaľiť a dosiahnuť viac efektívny rozvoj spolupráce v základnom a aplikovanom výskume a v oblasti technologických demonštrácií a tým zabezpečiť dodávanie adekvátnych technológií pre podporu obranných spôsobilostí v krátkodobom, strednodobom a dlhodobom časovom horizonte. Z tohto hľadiska je investovanie do oblasti obranného výskumu a rozvoja technológií životne dôležité pre zúčastnené členské štáty EDA pre ich budúce obranné spôsobilosti a priemyselné kapacity. Z tohto aspektu stratégia reaguje na dve príčiny, ktoré spôsobujú problémy. Prvou príčinou vo väzbe na potrebnosť zvýšenia nákladov na obranný výskum a technológie v národných rozpočtoch na obranu je, že tieto zostávajú v súvislosti s obmedzenými národnými obrannými rozpočtami príliš malé. Druhou príčinou je, že väčšina finančných prostriedkov do obranného výskumu a technológií je investovaných na národnej úrovni (v r.2008 okolo 87%) a nedarí sa vynakladať finančné prostriedky lepšie a viac spoločne. V tejto súvislosti je potrebné zvýrazniť, že ministri obrany členských štátov EDA v novembri 2007 súhlasili **so zvýšením výdavkov na R&T v národných celkových rozpočtoch na obranu na úroveň 2% a s dosiahnutím úrovne spoločného európskeho obranného výskumu a rozvoja technológií na úroveň 20%**, čo je zvýraznené v úvode aj v závere stratégie.

R&T stratégiu nemožno vidieť ako statický proces. Práve naopak, je ju potrebné vidieť ako aktívny proces, ktorý prispieva k dosiahnutiu prospechu svojimi výhodami realizovanými v priebehu času. Stratégia by mala byť zohľadňovaná pri riadení a príprave postupov pre všetky aktivity v obrannom výskume a rozvoji technológií.

Stratégia zahŕňa plánovaciu aj implementačnú fázu, čo je zohľadnené v obsahu jej **troch strategických cieľov** (v troch hlavných oblastiach):

- ❖ strategický cieľ **ZÁMERY (The „ENDS“)** definuje zoznam kľúčových technológií pre európsky obranný výskum a technológie, t.j. definuje technológie do ktorých je potrebné investovať, aby boli splnené potrebné spôsobilosti,

- ❖ strategický cieľ **PROSTRIEDKY (The „MEANS“)** uvádza mechanizmy, procesy a štruktúry (správne nástroje) pre najefektívnejšie dosiahnutie zámerov,
- ❖ strategický cieľ **SPÔSOBY (The „WAYS“)**, ktorý sa týka implementácie „Zámerov (Ends)“ a „Prostriedkov (Means)“ prostredníctvom plánov a programov

2.2.1 Strategický cieľ - ZÁMERY / PRIORITY

Zámery („Ends“) sú technológie, do ktorých by malo byť usmerňované investovanie, aby napĺňali ambície zúčastnených členských štátov v oblasti zdokonalenia európskych obranných spôsobilostí a priemyselných kapacít. Stratégia v tejto súvislosti na otázku ako identifikovať a realizovať tieto zámery, zdôrazňuje, že základom je spracovanie zoznamu európskych prioritných technológií a oblastí pre výskum, na ktoré je potrebné zamerať úsilie. Tieto zámery/priority by mali byť zdôvodnené príslušnými kritériami. K základným kritériám by mal byť prístup zameraný na rozvoj spôsobilostí v programovaní pre výskum a rozvoj technológií. Ďalšími kritériami by mal byť vplyv zásadných technologických objavov na spôsobilosti, posilnenie európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne, menší počet alebo nezávislosť na kritických technológiách, príležitosti pre spoluprácu, alternatívy pre akvizíciu a i. Stratégia špecifikuje, že definícia zámerov/prioritných technológií musí byť sprevádzaná spoločnými projektmi R&T s detailne spracovanými plánmi, pričom by mala byť zabezpečená rovnováha medzi projektmi orientovanými na rozvoj spôsobilostí a projektmi, ktoré sú viac vedeckého a technického charakteru. Cieľom by mala byť schopnosť predchádzať novým hrozbám a byť v popredí s pokročilými technológiami, aby bolo možné dosiahnuť vojenskú superioritu. Osobitná pozornosť by mala byť venovaná prierazným a vznikajúcim technológiám, aby sa dali vopred posúdiť ich potenciálne aplikácie pre obranu.

Pozornosť by mala byť venovaná vhodnému použitiu finančných nákladov, pričom by sa mali zohľadniť v súčasnosti riešené projekty ako aj výsledky minulého spoločného úsilia. Zámery si budú vyžadovať generovanie spoločných projektov/programov spolupráce realizovaných pod vhodným rámcom (napr. EDA) a použitie príslušných nástrojov (projekty kategórie A, kategórie B, spoločné investičné programy, využitie operačného rozpočtu EDA a i).

2.2.2 Strategický cieľ PROSTRIEDKY

V jeho úvode sa zdôrazňuje dôležitosť rozvoja správnych nástrojov pre dosiahnutie zámerov. Cieľmi prostriedkov musí byť snaha o taký rámec, mechanizmy, procesy a štruktúry, ktoré pomôžu zdokonaľovať požadované parametre stanovené v „zámeroch“

prostredníctvom rôznych foriem spolupráce, vrátane spolupráce s medzinárodnými inštitúciami. Príslušné „prostriedky“ by mali byť analyzované a zoskupované do **nasledujúcich klasterov**:

❖ ***Zdokonalenie integrácie obrannej technologickej a priemyselnej základne do širšej dodávateľskej báze***

Tieto prostriedky sú zamerané na udržanie bezpečnosti európskych dodávok prostredníctvom posilnenia konkurencieschopnosti a zvýšenia účinnosti obranného priemyslu EÚ prostredníctvom zdokonalenia základne obranného výskumu a rozvoja technológií. Príslušné prostriedky by mali byť zamerané predovšetkým na:

- ustanovenie strategického dialógu s priemyslom a poskytovateľmi služieb v oblasti výskumu, vrátane civilného výskumu,
- zabezpečenie vhodnej koordinácie s ďalšími sieťami v oblasti R&T a zložkami,
- rozšírenie dodávateľskej báze,
- podporu sietí excelentností v oblasti R&T.

❖ ***Presadzovať podporu technológií ako doplnku k zložke spôsobilostí*** (Technology „push“ na rozdiel od Capability „pull“)

Prostriedky v rámci tohto klastera sú zamerané na zabezpečenie toho, aby Európa mala na príslušných miestach správne nástroje pre identifikovanie vznikajúcich alebo prierazných technológií, ktoré by mali vyústiť do budúcich zámerov/priorít pre zabezpečenie toho, aby Európa zostala krok dopredu pred možnými protivníkmi. Odporúčania v tejto oblasti obsahujú:

- zdokonalenie zdieľaného pozorovacieho mechanizmu v oblasti R&T,
- podporu uvedomenia si dôležitosti civilných technológií pre obranné účely,
- rozvoj časovo zameraných plánov rozvoja technológií.

❖ ***Zdokonalit' efektivnost' spolupráce v oblasti výskumu a technológií***

Tieto prostriedky sú zamerané na zdokonalenie rýchlosti a účinnosti dodávania zámerov/priorít pričom by súčasne malo byť zabezpečené, aby tieto dodávané prostriedky mali priamy prínos z hľadiska rozvoja obranných spôsobilostí EÚ. Uvedená skutočnosť si v rámci tohto klastra vyžaduje:

- povzbudenie zúčastnených členských štátov (pMS) k silnejšej spolupráci v oblasti R&T a orientovania svojich rozpočtov na túto spoluprácu,
- zabezpečiť lepší manažment v oblasti R&T,
- vytvoriť a umožniť prostredie pre spoluprácu vo výskume a technológiách,
- urýchliť zaradovanie nových technológií do programov v prioritných oblastiach.

2.2.3 Strategický cieľ SPÔSOBY

Zvýrazňuje dôležitosť implementácie „zámerov“ a „prostriedkov“ prostredníctvom časovo orientovaných harmonogramov a akčných plánov. Ak sa potrebné harmonogramy správne používajú a obsahujú detailnejšie ciele, môžu byť dôležitým nástrojom pre premenu technológie zo strategickej úrovni na úroveň keď sa ňou reálne stane.

V súvislosti so „spôsobmi“ stratégia R&T okrem iného zvýrazňuje nasledujúce požiadavky:

- dôležitosť potreby lepšieho alokovania zdrojov na výskum a rozvoj technológií,
- potreba zabezpečenia užšej a udržovanej koordinácie s priamo sa týkajúcimi plánmi a programami v oblasti rozvoja spôsobilostí, vyzbrojovania a obrannej technologickej a priemyselnej základne,
- skutočnosť, aby plány a harmonogramy v oblasti R&T jasne identifikovali ako sú aktivity v tejto oblasti spojené s operačnými spôsobilosťami a priemyselnými kapacitami,
- problematiku zníženia možného investičného rizika,
- uvádzanie viacerých možných „ciest“ riešení s ich výhodami a nevýhodami ako súčasti programov a harmonogramov, čo napomôže výberu medzi rôznymi možnosťami na strategickej úrovni a súčasne poslúži ako referenčný postup pre následné hodnotenie implementačných fáz posudzovaním R&T projektov z hľadiska rôznych cieľov,
- dôležitosť disponovania skúseným personálom podieľajúcim sa na tvorbe plánov a harmonogramov v oblasti R&T, pracujúcim v koherentnom a zrelom organizačnom prostredí. Túto požiadavku je potrebné vidieť aj z hľadiska toho, že má vplyv a môže limitovať spoluprácu na multilaterálnej úrovni,
- potrebnosť dosiahnutia konsenzusu medzi účastníkmi nielen čo sa týka všeobecných cieľov, ale takisto spôsobov pre udržanie otvorenosti budúcich možností,
- potrebnosť aplikovania plánov a harmonogramov na báze princípu „prípady od prípadu“ (case- by case basis).

2.3 Stratégia pre európsku spoluprácu vo vyzbrojovaní

Zásadným strategickým dokumentom v oblasti vyzbrojovania je Stratégia pre európsku spoluprácu vo vyzbrojovaní. Uvedená stratégia bola schválená Riadiacim výborom EDA v októbri 2008. Stratégia si vytýčila **tri hlavné strategické ciele a rad činností odvodených z každého strategického cieľa**.

Hlavný obsah jednotlivých strategických cieľov a kľúčové činnosti k nim patriace sú uvedené nižšie:

❖ **Strategický cieľ 1 – vytvárať, podporovať a umožňovať programy spolupráce pre splnenie potrieb pre rozvoj spôsobilostí**

Hlavný obsah:

- dôležitosť *identifikovať možnosti pre spoluprácu* vo vyzbrojovaní už v *počiatočných etapách životného cyklu*,
- dôležitá úloha EDA, aby umožnila prenos potrieb spôsobilostí do budúcich programov spolupráce štruktúrovaným spôsobom, v tzv. „*Prípravnej fáze*“, ktorá by mala byť príslušne zdokumentovaná,
- považovať prístup založený na spolupráci a informačnej podpore rozhodnutí ako prostriedok plnenia priorít spôsobilostí vyplývajúcich z Plánu rozvoja spôsobilostí a ďalších iniciatív, predkladaných zo strany zúčastnených členských štátov,
- starostlivý výber *akvizičných stratégií* a zohľadňovanie najlepšieho využitia výskumu a technológií uvedených v Stratégii európskeho obranného výskumu a technológií a získaných od členských štátov, z civilných technológií a z investovania do obranného priemyslu,
- vyvarovať sa duplicitným medzinárodným iniciatívam, ktoré skončia s rôznymi riešeniami neumožňujúcimi efektívnu spoluprácu v operáciách,
- *koherencia s CDP a obrannými plánmi zúčastnených členských štátov (pMS)* by mala byť kontrolovaná pri hlavných rozhodovacích bodoch programov,
- z hľadiska maximalizácie príležitostí použiteľných v spolupráci vo vyzbrojovaní je potrebné zohľadniť aj *potenciál výhod spolupráce v oblasti prevádzky a podpory alebo modernizácie existujúcej výbroje a techniky*.

Kľúčové činnosti:

- využívať výsledky a priority stanovené v CDP a v iniciatívach rozvoja spôsobilostí zo strany členských štátov ako základ pre činnosti spojené s rozvojom spôsobilostí v krátkodobom a dlhodobom časovom horizonte,

- EDA v konzultácii s pMS spracuje a bude udržiavať „Príručku pravidiel pre prípravnú fázu programu“, ktorá bude obsahovať aplikovateľné metódy a nástroje a identifikovať úlohy zainteresovaných strán,
- EDA umožní a podporí harmonizáciu Spoločných štábných cieľov (**CST- Common Staff Targets**) a Spoločných štábných požiadaviek (**CSR- Common Staff Requirements**) a bude podnecovať pMS, aby informovali ďalšie zúčastnené členské štáty o ich požiadavkách v počiatočných etapách z dôvodu optimalizácie príležitostí pre spoluprácu,
- identifikovať inovatívne riešenia pre spoluprácu a to predovšetkým využitím technológií duálneho použitia aplikovateľných pre obranný a bezpečnostný sektor,
- budovanie plánov vyzbrojovania, resp. plánov obstarávania na predpoklade, že spolupráca je považovaná za potenciálne riešenie,
- príležitosti pre spoluprácu vo všetkých etapách životného cyklu a z hľadiska harmonizácie potrieb pre spôsobilosti sú zdieľané medzi pMS prostredníctvom *databázy CDP* a sú zohľadňované vo všetkých rozhodnutiach v oblasti akvizície,
- EDA bude analyzovať zámery pMS novelizovať existujúce hlavné prístupy a zohľadňovať všetky línie rozvoja s cieľom maximalizovať spoluprácu a interoperabilitu.

❖ **Strategický cieľ 2 – zabezpečiť, aby Európska obranná technologická a priemyselná základňa (EDTIB) a investície v nej boli orientované na spôsobilosti a podporovala budúce programy spolupráce**

Hlavný obsah:

- *pevná európska priemyselná základňa* je nevyhnutnou podmienkou pre efektívnu európsku spoluprácu vo vyzbrojovaní a opačne, efektívna spolupráca v programoch vyzbrojovania posilňuje prostredie EDTIB a poskytujú konkurencieschopné produkty pre európsky priemysel,
- zvýraznená potreba *väčšej transparentnosti a spoločného porozumenia* medzi štátnou správou a priemyslom, ktorá zabezpečí, že EDTIB zostane koherentná z hľadiska budúcich európskych spôsobilostí,
- *poskytovať informácie pre priemysel*, ktoré potrebuje z hľadiska konsolidácie a rozhodovania sa pre investovanie; tieto informácie by mali byť založené na analýze CDP, výsledkov implementácie Stratégie európskeho obranného výskumu a technológií a Stratégie pre európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu, ako aj so zohľadnením spôsobov akými budú štruktúrované budúce programy spolupráce,
- priemysel by mal pri rozhodovaní zobrať do úvahy aj rozvoj globálneho trhu,

- zabezpečiť v dlhodobom výhľade *presadenie obrannej výzbroje a techniky zo strategických sektorov európskeho trhu* (dôležité vyjadrenie podpory európskeho obranného priemyslu).

Kľúčové činnosti:

- výmena príslušných informácií medzi vládnyimi inštitúciami a priemyslom, týkajúcich sa dlhodobého plánovania európskych spôsobilostí a dlhodobého plánovania priemyselných investícií,
- zvýraznenie záležitostí stanovených v Stratégii EDTIB:
 - ✓ zabezpečenie, že kľúčové európske priemyselné kapacity budú chránené alebo rozvíjané,
 - ✓ zdokonalenie sebaistoty v európskej bezpečnosti dodávok a bezpečnosti informácií,
 - ✓ hľadať racionálny a pružnejší prístup k účasti priemyslu, ktorá zdokonaľuje účinnosť a efektívnosť projektov spolupráce a dovoľuje priemyslu nachádzať najefektívnejšie riešenia podporujúce konsolidované požiadavky,
 - ✓ zvýšiť príspevok malých a stredných podnikov.
- venovať pozornosť spolupráci v podsystemoch a komponentoch,
- transparentnosť a kompatibilitosť politík a postupov v oblasti obstarávania, vrátane plánovania rozpočtov.

❖ Strategický cieľ 3 – zdokonalit' efektívnosť a účinnosť európskej spolupráce vo výzbrojovaní prostredníctvom rozvoja správnych nástrojov pre dosiahnutie cieľov

Hlavný obsah:

- aby príležitosti pre spoluprácu boli najefektívnejšie, musia byť identifikované a zohľadňované v *počiatočných fázach životného cyklu*,
- vzhľadom na záujem zintenzívniť dialóg v oblasti *harmonizácie spôsobilostí*, nemalo by definovanie programov spolupráce byť súčtom národných požiadaviek, ale mala by existovať reálna a účinná harmonizácia potreby maximalizovať prínos zo spolupráce,
- zvýraznenie skutočnosti, že rozhodnutia v priebehu „*Prípravnej fázy*“ programu a ciele *zníženie rizikových činností* má podstatný vplyv na výstupy programu spolupráce v oblasti jeho nákladov, časového termínu a parametrov,
- dôležitosť toho, akým spôsobom bude zabezpečený pokrok v programe spolupráce a v tejto súvislosti *prístupu z hľadiska celého životného cyklu*,
- pracovné prepojenie medzi pMS, EDA a relevantnou výkonnou agentúrou by malo byť hladké, pružné a pokiaľ možno s vylúčením duplicít,

- potrebnosť koordinácie a harmonizácie štandardizácie vo výzbrojno-technickej (materiálovej) oblasti v súlade s politikou EDA v oblasti štandardizácie,
- potrebnosť skorého plánovania aspektov týkajúcich sa skúšok a hodnotenia ako súčasti prístupu v rámci celého životného cyklu; v tejto súvislosti by mala byť optimalizovaná európska obranná skúšobná a hodnotiaci základňa (**EDTEB - European Defence Test & Evaluation Base**),
- dôležitosť učenia sa od druhého a využitia skúseností, spoločného porozumenia, výcviku a vzdelávania,
- potrebnosť zdokonaľovať spôsoby uskutočňovania činností, so zdieľaním a využitím súčasných nástrojov pre osvedčené postupy v procesoch akvizície.

Kľúčové činnosti:

- EDA v spolupráci s pMS a zainteresovanými stranami spracuje návod ako by mala EDA spolupracovať s relevantnými výkonnými agentúrami a službami poskytovateľov v záležitostiach riadenia programov spolupráce,
- spracovať spoločné porozumenie v oblasti politík a procesov aplikovaných v programoch spolupráce, so zohľadnením vzdelania, výcviku a praktických skúseností,
- zabezpečovať publicitu a uskutočňovanie aktivít v oblasti vysvetľovania prínosov zo spolupráce, s dôrazom na tie zložky krajín, ktoré sú zainteresované v iniciovaní programov,
- rozpracovať osvedčené postupy v oblasti manažmentu obrannej materiállovej štandardizácie,
- spracovať, udržiavať a propagovať zo strany EDA (za konzultácie s pMS) živý dokument „Príručka osvedčených postupov pre spoluprácu vo výzbrojovaní“.

Táto príručka by mala obsahovať vyššie uvedené ako aj nasledujúce skutočnosti:

- ✓ prehľad dôvodov pre spoluprácu a výhody spoločnej spolupráce,
- ✓ modely pre účinné vykonávanie spoločných komerčne dostupných nákupov,
- ✓ postupy pre aplikovanie v rámci **manažmentu životného cyklu systémov a ceny životného cyklu**,
- ✓ osvedčené postupy v manažmente **štandardizácie**; podpora metód manažmentu rizík vo vzťahu k európskym štandardizačným orgánom,
- ✓ smernice pre európsku **kvalitu**,
- ✓ všeobecnú zmluvu, obsahujúcu tiež štandardné podmienky zmluvy, ktoré budú použité ako základ pre programy spolupráce vo výzbrojovaní,
- ✓ príručku pre spoluprácu v podsystémoch a komponentoch,
- ✓ zdokonalenie **bezpečnosti dodávok** a **bezpečnosti informácií**,

- ✓ inovatívne prístupy pre financovanie programov vyzbrojovania a činnosti pre optimalizáciu nákladov a časových termínov pre programy spolupráce
- ✓ podpora **funkčných a hodnotových analýz** v rámci prípravných fáz programu,
- ✓ problematika DPH týkajúceho sa programov spolupráce.

Pre dosiahnutie cieľov uvedených v Stratégii pre európsku spoluprácu vo vyzbrojovaní rozvíja a implementuje EDA spoločne s pČK viaceré potrebné činnosti, ktoré sú súčasťou celkového úsilia EDA o zlepšenie situácie v oblasti programov/projektov spolupráce. V tejto súvislosti je nutné zvýrazniť, že základom sú iniciatívy v oblasti rozvoja obranných spôsobilostí, ktoré môžu byť predkladané ako návrhy zo strany členských krajín alebo sú súčasťou Plánu rozvoja spôsobilostí v pôsobnosti EDA.

2.4 Stratégia pre Európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu

Udržiavanie silnej EDTIB je jedným z rozhodujúcich prvkov a základom CSDP. Je to zdroj sofistikovaných zariadení a systémov požadovaných ozbrojenými silami, významný ekonomický nástroj, zdroj pracovných síl a iniciátor technologického pokroku. Jej súčasná fragmentácia vyvoláva duplicitné investície a trieštenie výskumno-vývojového potenciálu na riešenie podobných požiadaviek na národné obranné spôsobilosti.

Z rady dôvodov, predovšetkým ekonomických, operačných a ďalších, je potrebné zabezpečiť rozvoj skutočne Európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne, ktorá nebude udržateľná na striktne národných základoch, ale bude čosi viac ako súčet jej národných častí. Z tohto hľadiska je preto dôležité nepokračovať rutinným spôsobom k určovaniu našich požiadaviek na obranné systémy na národnom základe, nevyvíjať separované národné úsilie v oblasti výskumu a vývoja a nerealizovať samostatnú obrannú akvizíciu. Potrebné je dospieť k konsolidácii a transformácii EDTIB a zvýšiť úroveň jej integrácie.

Základným krokom v tomto úsilí je prijatie **Stratégie pre Európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu (A Strategy for the European Defence Technological and Industrial Base)** Riadiacim výborom EDA vo formáte ministrov obrany dňa 14. mája 2007. Ako bolo uvedené, predmetná stratégia je súčasťou štyroch základných strategických dokumentov EDA, ktoré vytvárajú Strategický rámec pre činnosť EDA.

V súlade s touto stratégiou by budúca EDTIB mala byť **viac integrovaná, menej duplicitná a viac nezávislá, schopná konkurencie** nielen v európskom priestore, ale aj v globálnom meradle. Mala by **zvýšiť špecializáciu** na všetkých úrovniach dodávateľského reťazca a byť **tesnejšie spojená so širšou „civilnou“ európskou technologickou**

a priemyselnou základňou. Súčasne by mala byť menej závislá od neeurópskych zdrojov kľúčových technológií, čo ale nevylučuje spoluprácu s neeurópskym obranným priemyslom.

V Stratégii pre EDTIB je potvrdený zásadný význam kľúčových charakteristických vlastností EDTIB, identifikovaných národnými riaditeľmi pre vyzbrojovanie v dokumente „Charakteristiky silnej Európskej technologickej a priemyselnej základne“, pričom sú u nich zdôraznené principiálne požiadavky. V tejto súvislosti je zvýraznené, že **EDTIB potrebuje byť**:

- rozvíjaná (vedená) na základe vojenských spôsobilostí, t.j. zamerať sa na splnenie reálnych operačných požiadaviek budúcich ozbrojených síl, pričom udržiavať nevyhnutnú úroveň európskej a národnej operačnej suverenity,
- schopná/kompetentná, čo vyjadruje predovšetkým rýchle zavádzanie najlepších technológií,
- konkurencieschopná v rámci Európy a mimo nej.

Silný **obránný priemysel**, podobne ako priemysel obecný, potrebuje konkurenciu a investície. Jeho špecifikom, ako bolo uvedené, je kľúčová úloha vlád jednotlivých štátov, ktoré vystupujú v pozícii regulátora, zákazníka a investora.

Práve problematike kľúčových činností zo strany vlád je venovaná prvá časť Stratégie. Druhá jej časť sa týka oblasti konkurencieschopnosti – rozvoja európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou a tretia časť Stratégie sa zaoberá problematikou spolupráce – dosiahnutia väčšej a viac efektívnej spolupráce.

2.4.1 Hlavné oblasti a kľúčové činnosti v rámci Stratégie pre Európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu

A. Úloha vlád a kľúčové činnosti z vládnej úrovne

V tejto oblasti Stratégia zvýrazňuje kľúčové činnosti v nasledujúcich oblastiach:

- **Objasnenie priorít**

Ministerstvá obrany by mali priemyslu identifikovať s dostatočným časovým predstihom čo budú potrebovať.

- ✓ *Stanovenie potrebných priorít na spôsobilosti*

Najdôležitejšie je zohľadniť kľúčové obranné spôsobilosti a priority uvedené v Pláne rozvoja spôsobilostí (CDP).

- ✓ *Identifikácia kľúčových technológií*

Pre ich udržiavanie a rozvoj musia slúžiť ako hlavné kritérium obrannej spôsobilosti, avšak takisto je potrebné zohľadniť do úvahy potreby na autonómiu a operačnú suverenitu a ekonomickú hodnotu.

✓ *Identifikácia kľúčových priemyselných kapacít*

Nejde o zoskupovanie všetkých priemyselných kapacít potrebných pre zabezpečenie požadovaných zbraňových systémov, ale potrebné je identifikovať tie priemyselné kapacity, ktoré musia byť udržiavané a rozvíjané v Európe.

- **Konsolidácia požiadavky**

Veľa sa hovorí o nutnosti, avšak zriedkavo realizuje, spoločné riešenie budúcich potrieb na obrannú výzbroj a techniku pre potreby ozbrojených síl. V rámci národných procesov prípravy a posudzovania obranných programov by malo byť požadované, aby bolo zaistené posúdenie variant spoločných programov vyzbrojovania a obranného obstarávania. Uvedené posúdenie by sa nemalo obmedzovať len na novú výzbroj a techniku, ale malo by sa týkať aj nákupov komerčne dostupnej techniky, zdieľaných programov pre modernizáciu používanej techniky a všetkých ďalších aspektov prevádzky a podpory obranných systémov.

- **Zvýšenie investícií**

Investície do výskumu, technológií a vývoja týkajúcich sa obrany sú základným krokom pre dosiahnutie schopného a konkurencieschopného obranného priemyslu. Stratégia v tejto súvislosti nenavrhuje iba väčšie investície z kvantitatívneho hľadiska, ale navrhované je hlavne zvýšenie investícií do spoločných programov v obrannom výskume a technológiách.

- **Zabezpečenie bezpečnosti dodávok**

Koncepcia skutočne Európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne nebude realizovaná v praxi, ak členské krajiny nebudú presvedčené o tom, že zvýšenie spoločnej závislosti na dodávkach obranných tovarov a služieb bude spojené so zvýšením garancií v oblasti spoločného zabezpečenia bezpečnosti týchto dodávok počas mieru, kríz, stavu núdze a ozbrojených konfliktov.

- **Zvýšenie konkurencieschopnosti a spolupráce**

Potrebnosť dosiahnutia silnej EDTIB si vyžaduje pracovať spoločne ako v oblasti zvýšenia konkurencieschopnosti v európskom obrannom obstarávaní tak aj - keď to nie možné alebo vhodné - v oblasti zdokonalenia spolupráce.

B. Konkurencieschopnosť: rozvoj EDEM

Stratégia v tejto súvislosti predovšetkým zvýrazňuje, že budúca EDTIB musí spoločne pracovať na tom, aby sa zvýšila voľná súťaž na európskom trhu s obrannou výzbrojou a technikou. K tomu majú zásadne prispieť Pravidlá (kódex) pre obranné obstarávanie, ktoré

sú funkčné prostredníctvom Elektronickej zobrazovacej tabule (EBB) a Pravidlá žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci. Dôležité je, aby za aktívnej spolupráce s priemyslom bol dosiahnutý pokrok v nižších úrovniach dodávateľského reťazcu (tzv. v druhom a treťom rade dodávateľov), ktorými sú často malé a stredné podniky, schopné pružne reagovať na požiadavky a majúce inovačné spôsobilosti. Stratégia víta spoločné investičné programy EDA v oblasti obranného výskumu a technológií ako doplnok k ďalším formám tradičnej spolupráce v oblasti výskumu a technológií. Vo väzbe na ďalšie etapy na ceste dosiahnutia efektívne fungujúceho EDEM, Stratégia okrem zmienenej oblasti bezpečnosti dodávok zvyrazňuje tieto tri oblasti:

- **Cezhraničné transfery tovarov a služieb**

Tieto sú veľkou prekážkou. V tejto súvislosti je uvádzaný aj absurdný prípad, keď je urgentne potrebné dodať náhradný diel pre neprevádzkyschopné lietadlo ďalšiemu členskému štátu a táto záležitosť musí byť riešená ako “export obrannej techniky“. Stratégia uznáva komplikovanosť tejto oblasti, vrátane transferu tovarov, služieb a technológií importovaných do EÚ, osobitne z USA a zvyrazňuje aj jej dôležitosť vo väzbe na zníženie závislosti na neeurópskych zdrojoch. Je v nej vyjadrené ocenenie úsilia Európskej komisie a zúčastnených členských krajín v hľadaní uskutočniteľných ciest pokroku a vyjadrené plná pomoc zo strany EDA v tejto oblasti.

- **Ofsety**

Stratégia pre EDTIB bola prijatá pred účinnosťou Pravidiel pre ofsety. V súvislosti s nimi uznáva skutočnosť, že veľa členských štátov EÚ vyžaduje kompenzačné pravidlá pri nákupoch alebo investíciách do obrany vo forme ofsetov a v nadväznosti na stav štruktúry EDTIB a počiatočné úsilie v dopracovávaní sa otvorenému EDEM, vyjadruje porozumenie pre aplikovanie ofsetov. Na druhej strane je zdôraznené, aby v prípade používania ofsetov ako kritéria v tendroch na dodávku obrannej techniky, boli tieto jasne definované a nerozhodovalo sa len na základe tohto kritéria. Zvýraznená je potrebnosť ďalšieho štúdia a analýz v tejto oblasti a starostlivého zohľadnenia príslušných aspektov. Stratégia však uvádza, že *konečným cieľom je vytvoriť také podmienky na trhu s obrannou výbrojou a technikou a štruktúru EDTIB, v rámci ktorých nebude potrebné uplatňovať ofsety.*

- **Spravodlivosť medzi súťažiacimi**

Rovnaká súťaž si vyžaduje nielen zabezpečenie rovnakých podmienok, ale tiež zaistenie toho, že jednotliví súťažiaci nie sú nesprávne zvýhodňovaní. Spoločnosti obranného priemyslu apelujú osobitne na transparentnosť v oblastiach, o ktorých sú spoločne

presvedčené, že v nich existuje zvýhodňovanie a skrytá podpora, akými sú napr. zvýhodňovanie štátneho vlastníctva alebo poskytovanie štátnej pomoci.

C. Dosiahnutie väčšej a efektívnejšej spolupráce

Konkurencieschopnosť nie je všeliekom. Je nástrojom pre zabezpečenie lepšej hodnoty pre zákazníka, slúži pre „obrusovanie“ subjektov obranného priemyslu a povzbudzuje rozvoj EDTIB. Často krát však spolupráca ponúka lepší prístup pre splnenie tých istých cieľov.

Dôležité je, aby sa v rámci európskej spolupráce v obrannej výzbroji a technike nekládol prílišný dôraz len na ciele týkajúce sa národného obranného priemyslu, ale predovšetkým aby sa zohľadňoval faktor cenovo efektívnej výroby obrannej techniky. V tejto súvislosti by predovšetkým vlády hlavných prispievateľských krajín mali byť zdržanlivé a mali by sa hľadať účinnejšie riešenia pre konsolidáciu požiadaviek a pokiaľ je to možné upustiť od používania prístupu „spravidlivé podiely“ (princípu „juste retour“, t.j. podiel na výrobe úmerný vloženým finančným prostriedkom).

Stratégia zdôrazňuje zodpovednosť vlád členských krajín za iniciovanie úsilia v spolupráci a vykonanie viac systematického úsilia pre identifikovanie príležitostí pre takúto spoluprácu v národných plánoch, so zohľadnením Plánu rozvoja spôsobilostí (CDP) ako kľúčového piliera. Dôraz by mal byť položený na zmenu v orientácii z výhradného zamerania sa na oblasť novej výzbroje a techniky na zohľadnenie potenciálnych výhod spolupráce v oblasti podpory prevádzky a modernizácie súčasných obranných systémov.

V prípade požiadavky na nové spôsobilosti, je potrebné myslieť na spoluprácu od ich počiatku – pre koho budú použité a ako budú použité. Dôraz by mal byť položený na harmonizáciu požiadaviek v počiatkových koncepčných etapách a v tejto súvislosti využiť hlavne možnosti európskej spolupráce v obrannom výskume a technológiách. Stratégia v nadväznosti na oblasť R&T zdôrazňuje rozvoj nových technológií a dôležitosť ich demonštrácií z hľadiska foriem pre spoluprácu a budúcich aplikácií a to aj v kontexte obmedzených obranných rozpočtov.

Implementácia Stratégie pre EDTIB je dlhodobým a náročným procesom, ktorý si bude vyžadovať veľké úsilie a ochotu dosiahnuť dohodu(y) predovšetkým zo strany jednotlivých členských krajín EDA.

ZÁVER

Rozvoj obranných spôsobilostí, obranný výskum a technológie, vyzbrojovanie, Európska obranná technologická a priemyselná základňa (EDTIB) a Európsky trh s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) sú špecifické, avšak z rady faktorov veľmi dôležité oblasti. V rámci rozvoja a podpory Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (CSDP) Európskej únie, ako aj z hľadiska významu týchto oblastí pre jej členské štáty, majú dané oblasti jednu z najvyšších priorít v kontexte európskej spolupráce.

Základnou platformou pre spoluprácu v týchto oblastiach je Európska obranná agentúra, ktorá umožňuje ekonomicky efektívne a na vysokej technologickej úrovni rozvíjať národné aj európske obranné spôsobilosti. Vytvára siete expertov a podmienky na výmenu informácií a hľadanie priestoru pre formovanie spoločného úsilia na riešenie aktuálnych aj očakávaných požiadaviek a slúži ako katalyzátor úsilia na zdokonalenie obranných spôsobilostí. Tento priestor a podmienky je účelné a potrebné vyžívať v prospech Slovenskej republiky.

Jedinečnosť Agentúry spočíva aj v tom, že je jedinou európskou inštitúciou, ktorá je schopná pravidelne na oficiálnej báze – v jednotlivých formátoch rokovaní svojho Riadiaceho výboru – sústrediť a analyzovať informácie a prerokovávať zásadnú problematiku v oblastiach jej pôsobnosti, ktoré sú kľúčové z hľadiska CSDP a to na úrovni ministrov obrany, národných riaditeľov pre obranné spôsobilosti, národných riaditeľov pre vyzbrojovanie a národných riaditeľov pre obranný výskum a technológie a prijímať k nej dôležité rozhodnutia.

Je dôležité, aby rezort obrany SR a ďalšie zainteresované rezorty a subjekty aktívne spolupracovali s EDA ako jedinečnou a z hľadiska rozvoja obranných spôsobilostí kľúčovou európskou inštitúciou. Takisto je v záujme organizácií a inštitúcií Slovenskej republiky uchádzať sa o projekty a zákazky v rámci EDA a byť úspešný v súťažiach a výzvach vyhlasovaných touto európskou inštitúciou. Je to spojené ako s pripravenosťou a úrovňou slovenských subjektov tak aj s kvalitou našej spolupráce EDA (ktorá je závislá okrem iných faktorov aj od *znalosti problematiky EDA a podpory, ktorú poskytuje predovšetkým top manažment zainteresovaných rezortov*).

V tomto kontexte možno zvýrazniť predovšetkým nasledujúce skutočnosti:

- V pôsobnosti EDA nie sú oblasti, ktoré sa slovenskej strany netýkajú. Sú len také oblasti, procesy a činnosti, ktoré sa nás dotýkajú priamo alebo nepriamo.
- Účasť na procesoch a aktivitách nie je povinnosť, je to naša výsada a právo.

- Ťažisko účasti by malo byť spojené s presadzovaním našich národných záujmov a ich ochraňovaním, ako aj v hľadaní možností prínosu.

Snahou autorov príspevku bolo prispieť k oboznámeniu o strategických dokumentoch EDA a napomôcť tak k využitiu predkladaných informácií v rámci aktivít spolupráce s touto významnou európskou agentúrou v oblastiach rozvoja obranných spôsobilostí, obranného výskumu a technológií, projektov európskej spolupráce vo vyzbrojovaní ako aj z hľadiska podpory bezpečnostného a obranného priemyslu Slovenskej republiky v kontexte jeho zapojenia sa do európskej spolupráce v týchto oblastiach v rámci EDA a procesov a aktivít v rámci EDTIB a EDEM.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

- [1] An Initial Long-Term Vision for European Defence Capability and Capacity Needs. URL: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?id=146>
- [2] A Strategy for the European Defence Technological and Industrial Base. URL: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx> (dokumenty za r.2007)
- [3] CDP brochure. Future Trends from the Capability Development Plan. URL: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?id=146>
- [4] Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency.
URL: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2004/l_245/l_24520040717en00170028.pdf
- [5] EDA brochure on European Defence Agency's Strategy Framework. URL: <http://www.eda.europa.eu/WebUtils/downloadfile.aspx?fileid=651>
- [6] European Defence Research and Technology Strategy. URL: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx> (dokumenty za r.2009)
- [7] EDA: Characteristics of a Strong Future European Defence Technological and Industrial Base (EDTIB). URL: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=15&id=181>
- [8] European Armaments Co-operation Strategy. URL: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx> (dokumenty za r.2009)
- [9] Framework for a European Defence Research & Technology Strategy. URL: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Organisation&id=117>

- [10] GONZÁLEZ, Antonio Cieza - MEIRIÑO, Arturo Alfonso a kol., European Defence Agency: Past, Present & Future, Ministerio De Defensa, Spain, 2010, ISBN 978-84-9781-548-2.
- [11] HEUNINCKX, Baudouin: The European Defence Agency Capability Development Plan and the European Armaments Cooperation Strategy: Two Steps in the Right Direction. URL: http://www.universityofnottingham.us/pprg/documentsarchive/fulltextarticles/heuninckx_20article_20eu_20cooperation_20strategy_20_2009_2.pdf>
- [12] KOBLEN, Ivan: Európska obranná agentúra. In: Obrana, č.10/2004 (s.26-27) a č.11/2004 (s.26-27), ISSN 1336-2910.
- [13] KOBLEN, Ivan: Poslanie zriaďovanej Európskej obrannej agentúry (Agentúry pre oblasť rozvoja obranných spôsobilostí, výskumu, akvizície a vyzbrojovania) a jej význam / The Mission of Establishing The European defence Agency (Agency for Defence Capabilities, Development, Research, Acquisition and Armaments and its Significance. In: IDEE 2004 EXCLUSIVE, s.94-99
- [14] Lisabonská zmluva. URL: <http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_sk.htm>
- [15] <http://www.eda.europa.eu>
- [16] IVANČÍK, Radoslav - NEČAS, Pavel: Nové trendy v manažmente európskej obrany a bezpečnosti. In Manažment, teória, výučba a prax : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011. s. 250-258. ISBN 978-80-8040-427-7.
- [17] OLEJNÍK, František - NEČAS, Pavel - SOCHA, Ľuboš: National security and nuclear nonproliferation within the frame of European integration, In: Konferencie PVO 2000 : 26. dubna 2000, Brno : Vojenská akademie v Brně, 2000. - 1 CD-ROM. - s. 1-6.

Recenzent: Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc

GPS A ANALÝZA BEZPEČNOSTI V DOPRAVE NA CESTÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

GPS AND ANALYSE OF TRAFFIC SAFETY ON THE ROADS OF THE SLOVAK REPUBLIC

Vladimír Sedlák, Tomáš Mižák a Pavel Nečas

prof. Ing. Vladimír Sedlák, PhD., Bc. Tomáš Mižák, Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, Kukučínova 17, 040 01 Košice, Slovenská republika, tel.: +421 55 6223469, +421 911635152, fax: +421 557201071, e-mail: vladimir.sedlak@vsbm.sk; plk. gšt. doc. Ing. Pavel Nečas, PhD., Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, Demänová 393, P.O.Box 45, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovensko, tel.: +421 960 423333, +421 960 422222, fax: +421 44 5522247, +421 44 5522237, e-mail: pavel.necas@aos.sk

Abstrakt:

Prínosy družicového navigačného systému pre rôzne aplikačné výstupy ľudskej činnosti boli už dokázané dostupnosťou GPS v celosvetovom meradle. Cieľom článku je analýza dopravnej nehodovosti na cestách Slovenskej republiky s poukázaním na štatistické údaje tejto nehodovosti s podporou GPS. Článok okrajovo načrtáva vhodnú politiku a právny rámec na podporu vývoja družicových navigačných aplikácií predovšetkým do bezpečnosti dopravy na cestách, ich výskum a na vytvorenie funkčnej infraštruktúry.

Abstract:

Contributions of satellite navigation system for various application outputs of human activity were proven by availability of GPS in the worldwide basis. The analyse of traffic accident on roads of the Slovak Republic with pointing out on the statistics data of that traffic accident with a support by GPS is the aim of the paper. The paper marginally drafts a suitable commercial and legal framework for support of satellite navigation applications development first at all into traffic safety on roads and their research and for creation of a functional infrastructure.

Kľúčové slová: GPS, navigačný systém, dopravná bezpečnosť.

Key words: GPS, navigation system, traffic safety.

ÚVOD

V technických oblastiach a oblastiach riadenia sú veľmi často riešené úlohy, v ktorých je nevyhnutná informácia o polohe objektov. Úlohy môžu byť riešené s využitím rôznych typov družicových navigačných systémov a rozmanitých navigačných úloh, avšak spravidla s ohľadom na požiadavky užívateľov, najmä na presnosť. Družicové navigačné systémy zaberajú v súčasnosti prioritné postavenie v mnohých oblastiach ľudskej činnosti, cestnú dopravu nevynímajúc. Vysoký stupeň technologickej progresívnosti tohto družicového systému zabezpečuje vysokú presnosť v priestorovom určení polohy objektov, operatívnosť v snímaní dát, prípadne i v následných spracovateľských postupoch. V súčasnosti takýto družicový navigačný a zároveň aj informačný systém, splňujúci i najnáročnejšie požiadavky užívateľov na presnosť, je GPS (Globálny polohový systém; z angl. Global Positioning System), nazývaný tiež GPS-NAVSTAR (NAVigation System using Time and Ranging). Aplikácie výstupy GPS majú v súčasnosti veľmi široký záber a predstavujú nenahraditeľnú operatívnosť v navigácii a určovaní 3D polohy na zemskom povrchu najmä so zreteľom na bezpečnosť v doprave, stavebníctve, baníctve, životnom prostredí a taktiež v ozbrojených silách na národnej i medzinárodnej úrovni (Bučka, 2005; Bučka a Lašček, 2011; Olejník et al., 2002; Sedlák et al., 2008, 2009; Staňková & Černota, 2010a,b).

GPS V CESTNEJ DOPRAVE

Aplikácie satelitných navigačných systémov v cestnej doprave

Pri riadení motorového vozidla v cestnej doprave pôsobí na vodiča a aj na vozidlo mnoho rušivých aspektov, akými sú napr. rôzne poveternostné podmienky, hustota a frekvencia dopravy, jazdné podmienky a pod. Existujúce množstvo kombinácií takýchto rušivých aspektov v cestnej doprave vodič nedokáže spracovať a vyhodnotiť dostatočne rýchlo a pri rozhodovaní nemá ani dostatočný počet údajov. Z tohto dôvodu existuje potreba takého informačného a súčasne aj navigačného systému, ktorý by dokázal vodičovi uľahčiť operatívne rozhodovanie na cestách. Navigačné systémy, ktoré sú nainštalované vo vozidlách, mali by vykonávať takéto operácie: určiť polohu vozidla, vypočítať optimálnu a reálnu trasu, poskytnúť odporúčania z centrality vodičovi podľa momentálnej polohy vozidla, prípadne ďalšie nevyhnutné informácie zvyšujúce bezpečnosť motorového vozidla v cestnej doprave. Hlavným cieľom navigačných systémov v cestnej doprave je poskytovať vodičovi informácie o okamžitej polohe a optimálne ho navigovať k cieľu.

Podľa použitia vo vozidle môžeme navigačné systémy pre motorové vozidlá na cestách rozdeliť na pasívne a aktívne. Pasívne navigačné systémy poskytujú vodičovi len navigačné informácie o polohe vozidla. Vodič nedostáva žiadne iné informácie. Pasívne navigačné systémy, používané v cestnej doprave, sú bez priamej komunikačnej závislosti na dispečing (centrálu). Informácie, ktoré digitálne mapy obsahujú dnes už v bežnej kombinácii s farebným displejom, môžu pasívne systémy využívať na ľahšiu orientáciu v neznámom teréne. Tieto systémy tiež upozorňujú na odklonenie sa od zvolenej trasy, umožňujú vyhľadávanie a zobrazenie nových možností cesty k zvolenému cieľu, upozorňujú na dosiahnutie zvolených miest trasy a pod.. Aktívne družicové navigačné systémy podávajú vodičovi potrebné informácie, ktoré je dôležité pri komplikovaných situáciách na cestách poznať, napr. miesta aktuálnych dopravných nehôd, obchádzky, blízke možnosti parkovacích plôch, reštaurácie, voľné hotely, kultúrne programy a pod. Tieto informácie však vodič získa len vtedy, ak je pripojený na príslušný dispečing. Údaje o doprave sa zaznamenávajú automaticky. Získavajú sa pomocou GPS, alebo pomocou rôznych detektorov. Do dispečerského centra sa prenášajú prostredníctvom komunikačného systému, kde ich vyhodnotí centrálny počítač a pomocou týchto informácií je schopný modelovať aktuálnu dopravnú situáciu. Tieto údaje obsahujú aj ďalšie informácie, akými sú napr. údaje o poveternostných podmienkach (hmla, námraza), dobe jazdy, čakania počas jazdy, prekážkach na trase a pod. Všetky takéto údaje a informácie sa následne môžu odovzdať vodičovi prostredníctvom obrazového aj hlasového signálu GPS prijímača, resp. iného sekundárneho komunikačného zariadenia z dispečerského centra (Mižák, 2011).

GPS si našiel množstvo aplikácií v cestnej doprave. Pomáha vodičovi s orientáciou predovšetkým v neznámom prostredí. Ak sa GPS spojí s ďalšími technológiami, prináša veľa ďalších možností v navigovaní a správnej orientácii vodiča na ceste. Detektor GPS dokáže priebežne ukladať svoju pozíciu a neskôr vyhodnocovať štatistické údaje o rýchlosti, zastávkach, profile trasy a pod. Zaznamenaná trasa sa môže nahráť do iného GPS prijímača a v služobných vozidlách zaiste sa ocení možnosť automaticky vytvárať knihy jász podľa prejazdenej trasy. Pri použití mobilu či vysielacky sa dá zabezpečiť on-line sledovanie služobných vozidiel. Takéto služby poskytujú aj niektoré bezpečnostné spoločnosti ako možnosť sledovania kradnutého vozidla. Používa sa aj v špedičných firmách alebo na monitorovanie sanitiek alebo hasičských či policajných vozidiel.

Analýzy dopravnej nehodovosti na komunikačnej sieti dokazujú, že asi 50% nehôd so smrteľnými následkami sa stalo v dôsledku neskorej reakcie na prekážku v mimoriadnej situácii. Ďalších asi 25% nehôd spôsobila nesprávna technika jazdy a zlý odhad.

Bezpečnostné systémy pre vodičov s využitím telematiky (vrátane GPS) môžu výrazne prispieť k menším počtom dopravných nehôd a tiež zvýšiť pohodu cestujúcich. Primárnym cieľom zvýšenia bezpečnosti na cestách je stále ochrana cestujúcich v individuálnych vozidlách pred ohrozením života, zdravia, poškodením alebo odcudzením vozidla. Monitorovaním dopravy sa dá zabezpečiť bezpečnosť prepravovaného hodnotného alebo nebezpečného materiálu. Všetky tieto problémy môžu byť sledované a ovládané z riadiaceho centra, ako napr. monitorovanie trás, plán cesty a identifikácia vozidla, vysielanie pokynov vodičom alebo prevádzkovanie hnacích jednotiek vozidla. Takéto rôzne centrá riadenia môžu byť navzájom prepojené verejnou telefónnou sieťou s ústredňou. To umožní firme delegovať úlohy monitoringu či už na prevádzkové centrum, ktoré by zasiahlo v prípade potreby alebo priamo na orgány akými sú polícia či požiarne stanice.

Dôležitou úlohou v oblasti zvyšovania bezpečnosti na cestách do budúcnosti je vytvoriť inteligentné vozidlo, ktoré by riešilo aj úlohy, akými sú: analýzy možných bezpečnostných situácií, automatické zabránenie dopravnej nehode, riešenie všetkých manévrov vozidla, kvalitu riadenia vozidla s použitím pokročilých navigačných systémov (GPS, Galileo, GLONASS a pod.). Inteligentné vozidlá by mali schopnosť samostatne viesť vozidlo, alebo aspoň vodiča včas upozorniť na vzniknuté nebezpečné situácie. Vo vývoji družicových navigačných systémov sa nachádza ďalší systém na zvýšenie bezpečnosti, t.j. systém regulácie odstupov medzi vozidlami. Systém by mal vodičovi automaticky určiť odstup a to prevzatím riadenia, čiže zásahom do riadenia motora a brzd.

GPS prijímače pre cestnú dopravu

Na trhu je celá rada GPS navigačných zariadení (prijímačov) pre cestnú dopravu. Tie môžu byť priamo (trvalo) zabudované vo vozidle, alebo môžu byť dočasne umiestnené vo vozidle s možnosťou jednoduchšej a ľahkej manipulácie ako prenosné GPS prijímače. Rôzne modely GPS prijímačov sú predávané s predinštalovanými podrobnými mapami a rôznymi kategóriami záujmových bodov ako hotely, reštaurácie, banky, turisticky významné miesta atď. Prístroje sú vo väčšine prípadov vybavené pamäťovou SD kartou, na ktorú je možné vkladať doplnujúce mapové vrstvy.

K najprestížnejším výrobcam GPS prijímačov v súčasnosti patria spoločnosti: Garmin, TomTom, Mio, Navigon a ďalšie. Všetky tieto spoločnosti ponúkajú vo svojich navigáciách množstvo rôznych funkcií, ktoré pomáhajú vodičovi lepšie sa sústrediť na jazdu, upozorňujú ho na kritické lokality, navádzajú na obchádzky a predchádzajú tak nehodám. Súčasné pokrokové funkcie, ktorými disponujú najnovšie GPS navigačné prijímače, sú napr.: funkcia

„text-to-speech“, ktorá je schopná čítať názvy ulíc, ďalšou je praktická funkcia „where I am?“, ktorá vodičovi zobrazí potrebné miesta (nemocnica, policajná stanica, čerpacia stanica a pod.) v okolí, v ktorom sa práve s vozidlom nachádza. K GPS prijímačom tohto typu patrí napr. GPS prijímač firmy Garmin, model Garmin Nüvi 1490T (obr.1).

Obr.1: Garmin Nüvi 1490T.

(Zdroj: http://www.pixmania.sk/sk/sk/2972935/art/garmin/gps-nuvi-1490t-europe.html?scid=1352&mctag=gg_goog_720&gclid=CMqSzJi_y6gCFQK-zAodIU5Spg).

Medzi ďalšie najnovšie funkcie u niektorých modelov GPS prijímačov patrí zobrazenie zemepisných súradníc. Po demontáži prenosného GPS prijímača s takouto funkciou si prijímač automaticky zapamätá súradnice zaparkovaného auta a pri návrate vodiča k vozidlu ho naviguje presne k nemu. Niektoré novšie modely GPS prijímačov majú zabudovanú „Bluetooth wireless“ technológiu so vstavaným reproduktorom a mikrofónom pre „hands-free“ volania, čiže vodič obe ruky môžete mať na volante. Tieto GPS prijímače prijímajú aj informácie o dopravnej situácii, o zdržaniach a výlukách na trase vozidla a „inteligentne“ navedú vozidlo na najkratšiu obchádzku. Mnoho nových GPS prijímačov má zabudovaný aj Mp3 prehrávač na prehrávanie hudby, čo možno nepôsobí dobre na sústredenost' vodiča, ale určite to spôsobí dobrú náladu a uvoľnenie vodiča po vypätých situáciách.

Dopravná nehodovosť

Dopravná nehodovosť na pozemných cestných komunikáciách predstavuje dôležitý ukazovateľ úrovne cestných podmienok (stavebno-technického stavu) a premávkových (dopravno-organizačných) pomerov. Preto je dôležitým kritériom pri plánovaní, výstavbe, obnove a údržbe cestnej siete. Motorizácia a automobilizácia cestnej dopravy majú stále stúpajúcu tendenciu. Okrem nesporných výhod prinášajú so sebou aj veľký rast zaťaženia

cestnej siete a čoraz náročnejšie požiadavky na dopravu a jej bezpečnosť. Bezpečnosť dopravy je nielen vážnym dopravným, spoločenským, ale aj ekonomickým problémom. Dopravná nehodovosť sa spája s veľkými materiálnymi škodami, spôsobuje trvalé ujmy na zdraví obyvateľov a veľmi často sú nenahraditeľné straty na ľudských životoch. Preto sa v súčasnej dobe bezpečnosti cestnej premávky a jej jednotlivým činiteľom, ktoré ju ovplyvňujú, venuje mimoriadna pozornosť na celom svete a samozrejme aj v Európskej únii. Vstupom do Európskej únie sme sa zaviazali dosahovať vo všetkých oblastiach štandardy porovnateľné s krajinami vyspelej Európy ([http://www.znalci.sk/index.php?page=dopravne nehody](http://www.znalci.sk/index.php?page=dopravne%20nehody)).

ŠTATISTIKA DOPRAVNEJ NEHODOVOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Slovenské cesty podľa prieskumov EÚ sú ôsme najnebezpečnejšie spomedzi všetkých členských štátov EÚ. Táto nepriaznivá bilancia vyplynula z rebríčka bezpečnosti európskych ciest, ktorý vypracoval výbor EÚ pre dopravnú bezpečnosť v spolupráci s nórskou dopravnou službou. Kritériom pri spracúvaní tejto nelichotivej štatistiky bol počet usmrtených osôb pri dopravných nehodách na 100 000 obyvateľov členskej krajiny EÚ.

Európska komisia vydala v roku 2001 Bielu knihu pre prepravu, kde boli deklarované opatrenia spojené s bezpečnosťou cestnej premávky s cieľom do roku 2010 znížiť počet mŕtvych na svojich cestách o polovicu oproti roku 2001, kedy na nich celkovo zahynulo viac ako 50 tisíc ľudí (<http://www.euroinfo.gov.sk/euroagendy/agenda-eu-sr/nehodovost-na-cestach-5ea.html>).

Zo štatistík uvedených v tab.1 a 2 a grafu 1 vyplýva, že Slovenskej republike (ďalej len SR) sa konečný cieľ daný Bielou knihou nepodarilo naplniť, avšak pokles dopravných nehôd so smrteľnými následkami ako aj ťažko a ľahko zranenými osobami sa nezastavil, ale v porovnaní s poslednými rokmi má stále klesajúci trend. Pod tento priaznivejší výsledok sa podpísal aj nový zákon o cestnej premávke č. 8/2009 Z.z., ktorý priniesol viacero zmien. Tým prispel aj k plynulosti a bezpečnosti cestnej premávky. Zníženie rýchlosti v obci zo 60 na 50 km/hod prispelo k zníženiu brzdných dráh vozidla a v prípade stretu s chodcom dochádza aj k menším deštruktívnym následkom. Naopak zvýšenie rýchlosti pre nákladné vozidlá mimo obce z 80 na 90 km/hod zlepšilo plynulosť dopravy, pretože všetky vozidlá majú teraz mimo obce rovnakú maximálnu povolenú rýchlosť a táto skutočnosť mala za následok zníženie počtu predbiehaní z dôvodu maximálnej povolenej rýchlosti, čo v konečnom dôsledku prinieslo aj menej potenciálnych rizikových situácií na cestách SR. Povinné celodenné svietenie prispelo k vyššej viditeľnosti vozidiel na cestách. Chodcom a cyklistom nariadené

povinné nosenie reflexných prvkov mimo obce tak isto prinieslo menší počet nehôd z dôvodu ich prehliadnutia v tmavom oblečení (Mižák, 2011).

Konštatovanie relevantné s náplňou článku: Predmetná štatistika nedisponuje s číselnou evidenciou používania GPS prijímačov v motorových vozidlách účastných dopravných nehôd.

Tab.1: Základné údaje dopravnej nehodovosti za posledných 10 rokov.

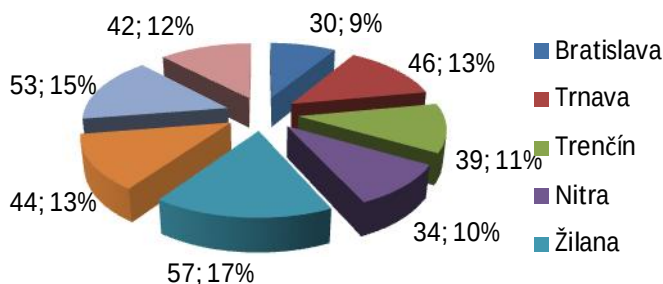
(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

Vývoj dopravných nehôd v SR od roku 2001 do 2010				
Rok	Dopravné nehody	Počet usmrtených	Počet ťažko zranených	Počet ľahko zranených
2001	57 250	614	2 366	8 471
2002	57 050	610	2 213	8 050
2003	60 300	645	2 163	9 158
2004	61 233	603	2 157	9 033
2005	59 980	560	1 975	8 516
2006	62 040	579	2 032	8 660
2007	61 060	627	2 030	9 280
2008	59 008	558	1 806	9 234
2009	25 989	347	1 408	7 126
2010	21 595	345	1 204	6 936

Tab.2: Prehľad dopravných nehôd v jednotlivých krajoch SR.

(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

	Rok	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE	SPOLU SR
Dopravné nehody	2009	5124	2435	2278	2836	3467	2916	3765	3168	25 989
	2010	4014	1862	2001	2580	3017	2352	3257	2512	21 595
	Rozdiel	-1110	-573	-277	-256	-450	-564	-508	-656	-4394
Ťažko zranení	2009	139	171	93	145	195	207	238	220	1408
	2010	127	130	94	104	160	186	203	200	1204
	Rozdiel	-12	-41	+1	-41	-35	-21	-35	-20	-204
Usmrtení	2009	27	45	28	40	55	66	37	49	347
	2010	30	46	39	34	57	44	53	42	345
	Rozdiel	+3	+1	+11	-6	+2	-22	+16	-7	-2

Graf 1: Rozdelenie smrteľných nehôd v jednotlivých krajoch SR za rok 2010.

(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

Najzraniteľnejšími účastníkmi cestnej premávky, ktorí sú vystavený najväčšiemu riziku úmrtia v cestnej premávke, sú chodci, cyklisti a motocyklisti. Potvrďuje to aj štatistika uvedená v tab.3.

Konštatovanie relevantné s náplňou článku: Predmetná štatistika nedisponuje s číselnou evidenciou používania GPS prijímačov v motorových vozidlách účastných dopravných nehôd.

Tab.3: Smrteľné nehody v roku 2010.

(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE	SPOLU
Chodci	10	13	8	7	20	20	14	21	113
Cyklisti	4	5	3	2	3	1	0	3	21
Motocyklisti	3	2	3	1	5	4	5	3	26
Iní*	13	26	25	24	29	19	34	15	185

* Všetci ostatní účastníci cestnej premávky ako napríklad vodiči motorových vozidiel, ich spolujazdci, cestujúci v mestskej alebo inej hromadnej doprave a pod.

V roku 2010 bolo spôsobených 1454 dopravných nehôd s účasťou chodca a zahynulo pri tom 107 ľudí, čo je o 9 obetí viac, ako v roku 2009. Ťažko zranených bolo 294 osôb a ľahko zranených 1024 osôb. Z toho deti spôsobili 178 dopravných nehôd a zahynuli pri nich 2 deti, 26 sa ťažko zranilo a 146 sa zranilo ľahko. Priame zavinenie dopravných nehôd chodcami, cyklistami a motocyklistami je uvedené v nasledovnom štatistickom vyjadrení (tab.4). Konštatovanie relevantné s náplňou článku: Predmetná štatistika nedisponuje s číselnou evidenciou používania GPS prijímačov v motorových vozidlách účastných dopravných nehôd.

Tab. 4: Nehody zavinené zraniteľnými účastníkmi cestnej premávky.

(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

Účastník nehody	Dopravné nehody	Počet usmrtených	Počet ťažko zranených	Počet ľahko zranených
Chodec	613	44	102	437
Cyklista	404	10	38	297
Motocyklista	370	15	94	231

Ďalší sledovaný údaj, ktorý nepriaznivo vplýva na vznik dopravných nehôd, je užitie alkoholických nápojov, liečiv alebo iných návykových psychotropných látok. Z uvedeného je však v súčasnosti možné sledovať iba následky dopravných nehôd pod vplyvom alkoholu. V roku 2010 bolo pod vplyvom alkoholu spôsobených celkom 2113 dopravných nehôd pri ktorých zahynulo 24 osôb, ťažko zranených bolo 142 osôb a ľahko zranených bolo 804 osôb. Konštatovanie relevantné s náplňou článku: Predmetná štatistika nedisponuje s číselnou evidenciou používania GPS prijímačov v motorových vozidlách účastných dopravných nehôd.

Tab.5: Štatistika dopravných nehôd podľa druhu vozidla.
(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

Druh vozidla podľa vinníka	Počet dopravných nehôd	Počet usmrtených	Počet ťažko zranených	Počet ľahko zranených
Osobný automobil	11456	191	700	4609
Nákladný automobil	2338	36	105	590
Autobus	162	4	19	94
Traktor	58	2	4	11
Motocykel	370	15	94	231
Bicykel	404	10	38	297
Dodávka	57	2	8	35
Ostatné	1869	6	23	110

Podľa štatistík z predchádzajúcich rokov môžeme skonštatovať, že vznik dopravných nehôd má klesajúci charakter, aj keď počet nehôd spôsobených osobnými vozidlami so smrteľnými následkami a ťažkými zraneniami je stále vysoký.

Konštatovanie relevantné s náplňou článku: Predmetná štatistika nedisponuje s číselnou evidenciou používania GPS prijímačov v motorových vozidlách účastných dopravných nehôd.

Tab.6: Dopravné nehody podľa miesta zavinenia.
(Zdroj: <http://becep.sk/index.php/statistiky>).

Miesto zavinenia	Počet dopravných nehôd	Počet usmrtených	Počet ťažko zranených	Počet ľahko zranených
V obci	14659	145	633	4015
Mimo obec	6935	200	571	2921
Diaľnica	746	13	32	138
Cesta I. triedy	4694	139	382	1982
Cesta II. triedy	2252	67	207	1100
Cesta III. Triedy	2051	51	174	996

ZÁVER

Súčasný trendy vo vývoji nových dokonalejších modelov GPS navigačných prijímačov a ich adekvátne využívanie vo vozidlách napovedajú možnosť riešenia v znížení dopravnej nehodovosti na cestách SR. Významným pozitívom do budúcnosti v tomto smere sa javí realizácia plánovaného projektu EÚ s názvom eCall, ktorý využíva GPS systém. Vo všetkých vozidlách by mal byť umiestnený prístroj, ktorý v prípade vážnej nehody

automaticky zavolá na linku 112 a zároveň odošle súradnice miesta nehody do operačného strediska. Systém by mal výrazne zrýchliť príchod vozidiel záchranného systému a znížiť vysokú úmrtnosť na cestách. Dá sa tiež predpokladať že aj v SR vzniknú spoločnosti, ktoré budú poskytovať presné informácie o aktuálnom stave rozmiestnenia radarov a policajných hliadok. Ako príslušenstvo pre prijímače GPS sú tiež očakávané diaľkové ovládače s možnosťou upevnenia na volant. Už teraz existujú prístroje, ktoré sú schopné reagovať na hlasové pokyny vodiča, zatiaľ však nie v slovenčine.

GPS navigačný prijímač je doplnok na zvýšenie komfortu jazdy. Aby tak slúžil, mal by sa aj zodpovedne používať. Každý GPS navigačný prístroj pred svojím spustením uvádza varovanie, aby ho vodič používal v súlade s pravidlami bezpečnosti cestnej premávky. Každý GPS navigačný prístroj má aj tzv. bezpečný režim, pri ktorom vodiča len naviguje a nedovolí mu vykonávať niektoré iné s riadením vozidla nezlučiteľné činnosti, ktoré môžu odpútať jeho pozornosť od dopravnej situácie na ceste v okolí jeho vozidla.

Zo štatistík o nehodách na slovenských cestách za posledné roky vyplýva, že SR sa uberá správnym smerom. V SR však neexistuje žiadny právny predpis alebo nariadenie Ministra vnútra SR, ktorý by nariaďoval dopravnej polícii zaznamenávať štatistické údaje o nehodovosti vozidiel, ktoré disponujú systémom GPS. Pritom pri administratívnom spracovávaní dát pri dopravnej nehode úkon evidencie, či vo vozidle účastnom dopravnej nehody bol použitý GPS navigačný prijímač, zabral by len zopár sekúnd z celej doby záznamu o dopravnej nehode.

Článok vznikol v súvislosti s riešením projektu: IP/06/VŠBM/2010: „Analýza bezpečnosti automobilovej cestnej dopravy a logistiky s podporou družicových navigačných systémov v období silných slnečných erupcií“ riešeného na VŠBM Košice.

LITERATÚRA

- [1] BUČKA,P., 2005: Terorizmus a možné prístupy boja proti nemu. In: Katedra protivzdušnej obrany Akadémie ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika (ed.): *Možnosti PVO v boji s terorizmom v podmienkach Slovenskej republiky – vojensko-odborný seminár*, 20.1.2005, Liptovský Mikuláš, s.3-17, ISBN 80-8040-255-8.
- [2] BUČKA,P. a LAŠČEK,L., 2011: Nové požiadavky na prípravu jednotiek ozbrojených síl DR pre operácie medzinárodného krízového manažmentu. *Manažérstvo bezpečnosti. Zborník vedeckých prác VŠBM Košice 2010*, roč. 2010, s. 36-40, ISBN 978-80-89282-43-2.
- [3] MIŽÁK,T., 2011: *GPS a analýza nehodovosti v cestnej doprave*. Košice: VŠBM Košice, 2011, 54s.
- [4] OLEJNÍK,F., NEČAS,P., & BETKA,F., 2002: Training and Simulation Centers in Slovakia. In: RTO/NATO Neuilly-Sur-Seine Cedex, France (ed.) 2002: *RTA/MSG Conference on „Future Modeling and Simulation Challenges“*, 12.-14. November, 2001, Breda, pp.1-1÷1-6, ISBN 92-837-0025-2
- [5] SEDLÁK,V., MESÁROŠ,M., LOŠONCZI,P. a JAMNICKÝ,O., 2008: GALILEO - nový globálny družicový navigačný systém a jeho perspektívy pre bezpečnosť ľudského potenciálu. In: *SecurityMagazín*, červenec/srpen 2008, s.23-27, ISSN 1210-8723.
- [6] SEDLÁK,V., LOŠONCZI,P. a PODLESNÁ,I., 2009: *Družicové navigačné systémy*. Košice: VŠBM Košice, 2009, 75s., ISBN: 978-80-89282-31-9.
- [7] STAŇKOVÁ,H.& ČERNOTA,P., 2010a: A principle of forming and developing geodetic bases in the Czech Republic, Geodesy and Cartography, In: *Technica*, 2010, Vol.36, No.3 pp.103-112, ISSN 1392-1541 print / ISSN 1648-3502 on-line.
- [8] STAŇKOVÁ,H. & ČERNOTA,P., 2010b: Spatial transformation between S-SK and ETRS89 systems. In: *Annual Proceedings of Science and Technology at VŠB-TU Ostrava*, IV(2010), pp.174-179, Ostrava 2010, ISBN: 978-80-248-2367-6.
- [9] http://www.pixmania.sk/sk/sk/2972935/art/garmin/gps-nuvi-1490t-europe.html?srcid=1352&mctag=gg_goog_720&gclid=CMqSzJi_y6gCFQK-zAodIU5Spg
- [10] <http://becep.sk/index.php/statistiky>

Recenzent: doc. Ing. Ján OCHODNICKÝ, PhD.

NETWORK ENABLED CAPABILITY AND APPLICATION OF THE COMMAND AND CONTROL PRINCIPLES

Dipl. Ing. Petr RYP¹, – COL Robert BIELENÝ²

¹*Student doctoral degree in Military management, University of Defence, Kounicova 65,
602 00 Brno, Czech republic, rypp@volny.cz*

²*Ministerstvo obrany, SRDS-OS MO, Vítězné náměstí 5, 160 01 Praha, Czech republic,
bielenyr@seznam.cz*

Abstract

The possibility to explain or an attempt to express the substance of the term Network Enabled Capability by using definitions is actually in many cases controversial and a subject to further discussions. Therefore, here you are provided with an attempt to define the term Network Enabled Capability (NEC) in order to facilitate the need to understand this term on one side as the capability to make the command and control system (C2 system) more effective and on the other side to use the NEC concept in process of the transformation of the Armed Forces which is aimed at having more effective force, capable of engaging in crisis within the developing security and operational environment. It is as well one of attempts to reflect to the complexity of this issue from different angles like looking at technological, economical and finally human aspect which specifically is focusing on the practical utility of the command and control principles in various military activities.

Key words

NEC, C2 concept, information technologies, operational capabilities, integrated environment, information sphere, reach back, durability of command.

Preface

The dynamic technological development has had an effect on the evolvement and significant changes in the command and control system which includes the C2 authorities, C2 posts, signal system and devices which enables the higher effectiveness in the conduct of an operation and ensures the automation as well as speeding up C2 processes. Such development has brought wider changes in organising C2 system as well as in ways to command and control the troops and the new forms and methods for the training of key managers, commanders and staff. There have been created entirely new requirements for the better quality of commanders and staff and for the better educational systems. The current development of new ways of commanding the troops and the C2 systems is placing

unprecedented requirements on procedural, material and organizational improvements in all elements of C2 system.

In nowadays, the commander is significantly depending on technological means like sensors, signal means, IT hardware and software for data processing in order to provide the required situational awareness regardless the distance between C2 post and the units. It is also important to consider that the key factors which will effect the future strategic environment could be globalization, advancing technological gaps between the players, changing demography, declining states and economies, radical ideologies and unsolved conflicts.

Overall progress in information systems, cooperation means, means enabling the situational awareness sharing and military hardware will most likely ensure to plan and conduct an operation in the higher pace. The information operation will be used more extensively as the people in general rely on and work more with information which will enable own forces to focus more on the enemy vulnerable or weaken points.

In response to the measures agreed at Prague, the NATO Strategic Commanders (SCs) have developed a set of “Transformational Goals” and “Transformational Objective Areas” (TOAs) (Figure 1) to support the development of capable future forces that are able to undertake the future missions of the Alliance.

One of the key TOAs identified by the SCs is Network Enabled Capability (NEC). This capability, as described by the SCs, involves the linking together of sensors, decision makers, and weapon systems, as well as multinational military, governmental, and nongovernmental agencies in a seamless, collaborative, planning, assessment and execution environment. The NEC must provide for the timely exchange of secure information, utilising communication networks which are seamlessly interconnected, interoperable and robust, and which will support the timely collection, fusion, analysis and sharing of information.¹

¹ T. Buckman, *NATO NETWORK ENABLED CAPABILITY FEASIBILITY STUDY - VERSION 2.0*. NATO Consultation, Command and Control Agency, October 2005.

VJENSKÉ REFLEXIE

Figure 1 Bi-SC Framework for Transformation

The basic presumption to get oriented in the problems within any part of military science is to have defined the basic terms and definitions. This appears to be very important due to numerous available sources and publications which are quite often translated from various languages and in many times not entirely with the circumspection.

1 Specification of the term NEC

From the standpoint of operational complexity, current conflicts and future crisis scenarios are markedly different from earlier wars. Often deployed in unfamiliar, faraway places, troops today find themselves faced with a whole host of new operational challenges: the threat of asymmetric attacks by insurgents or international terrorist groups now has to be factored into every operations plan.

New operational requirements call for new operational capabilities. Coalition missions and close cooperation with non-government organizations, coupled with the frequent need to exercise command from a multinational headquarters half a world away from the actual area of operations—all of these things make optimized military management a vital imperative. Moreover, the use of new technologies has vastly accelerated the pace of military operations; yet the need for political control over military decision-making remains, and must be factored

into the equation. Information has thus become a decisive factor in modern warfare, and information superiority a key element in obtaining a successful outcome. Information superiority must translate into superior command and control, culminating in real-time superiority on the battlefield.

Networked structures based on information technology play a key part in force transformation and the modernization of military equipment. The objective is to create a System of Systems in which the necessary components are interlinked in a unified network, consisting of personnel, platforms, sensors, effectors and command and support systems located at various echelons. Networking brings a new dimension to the operational loop of reconnaissance, command and joint fires, enabling military operations that are faster, more effective and more efficient than ever before. Secure, network-supported information technology is the key.

Network-enabled capabilities, or NEC, form the technical basis for enhancing the effectiveness of joint operations and interoperability during multinational missions. NEC enables the joint exploitation of information by coalition forces, accelerating decision-making at all levels of command while simultaneously improving the precision and pace of military operations.

The possibility to explain or an attempt to express the substance of the term Network Enabled Capability by using definitions is actually in many cases controversial and a subject to further discussions. There were, in the past, written many definitions which were attempting to express clearly and in understandable way what is in reality hidden behind these three words. We may find these attempts in many various C2 concepts, intends and strategies, which were related to networks, network environment or to the interconnection of sensors and weapon systems. First of all it is important to state that NEC is an originating theory and a practice of a war in the information age which includes combination of strategy, newly found tactics, techniques, procedures and organizational aspects that enable the units to achieve a decisive combat superiority.

Development of informatics, information technologies and other technical achievements that are affecting every human activity is forcing us to reassess as well, beside the other areas, C2 system in the armed forces which would use the new ways, methods a forms of support to operations and mainly which would use C2 systems supported with the most developed technologies. NEC is basically focusing on the area that is much broader then the field of C2. It is focused towards the area of C4 system (Command and Control, Communication and Computers), which would provide an environment for timely adequate

exchange of secured information between the sensors, commanders and weapon systems. Specification of NEC is not only related to the technical area. It is related as well to the social area which includes personnel, doctrinal and procedural and in parallels the organisational changes.

It is possible to define the term NEC in many optional ways:

- ❖ like **“The capability to connect sensors, material and nonmaterial means used to effect the enemy and C2 system to the one united network that is capable to enable the Armed Forces to achieve required operational capabilities needed for participation at NATO joint operations²”**,
- ❖ or in accordance with the NATO Strategic vision: **“NEC will enable to change the power of information to an enhanced combat power and operational affectivity of the Armed Forces”**,
- ❖ or by the suggested definition: **“Network Enabled Capability is the capability of Armed Forces to be used in an integrated environment, established on the united information platform, which is supported by information and communication networks, developed technologies, educated and prepared staff that is fully capable to cooperate within the areas having an effect on the successful conduct of the alliance operation”**. This definition appears to be the most accurate for the further appropriate development of NEC in the Czech Armed Forces.

The last mentioned definition might seem to be rather broad or even widely descriptive and incorrect. Therefore it is possible to shorten such specification of NEC to a following version: **“Network Enabled Capability is the capability of Armed Forces to be used in an integrated environment supported by networks”**.

2 Conceptual framework of NEC

NATO's future operational environment will demand the provision of substantive improvements to the commander at all levels: strategic, operational and tactical. Information sharing, data de-confliction, integrated planning and execution and responsive support are necessary to achieve success. Further, NATO no longer has the comparative “luxury” of assuming its dominant role in the international environment. More and more, military assets are finding themselves as partners with Non-Governmental and International Organizations (NGO/IO) a community inherently proscriptive in its relationships with government organizations, particularly the military. In the future the Alliances must be able to share

² <http://nnec.act.nato.int/>

VJENSKÉ REFLEXIE

information openly with these non-traditional partners and receive information from them as well to accomplish an evolving mission set in an environment increasingly dynamic, volatile, asymmetric and lethal.³

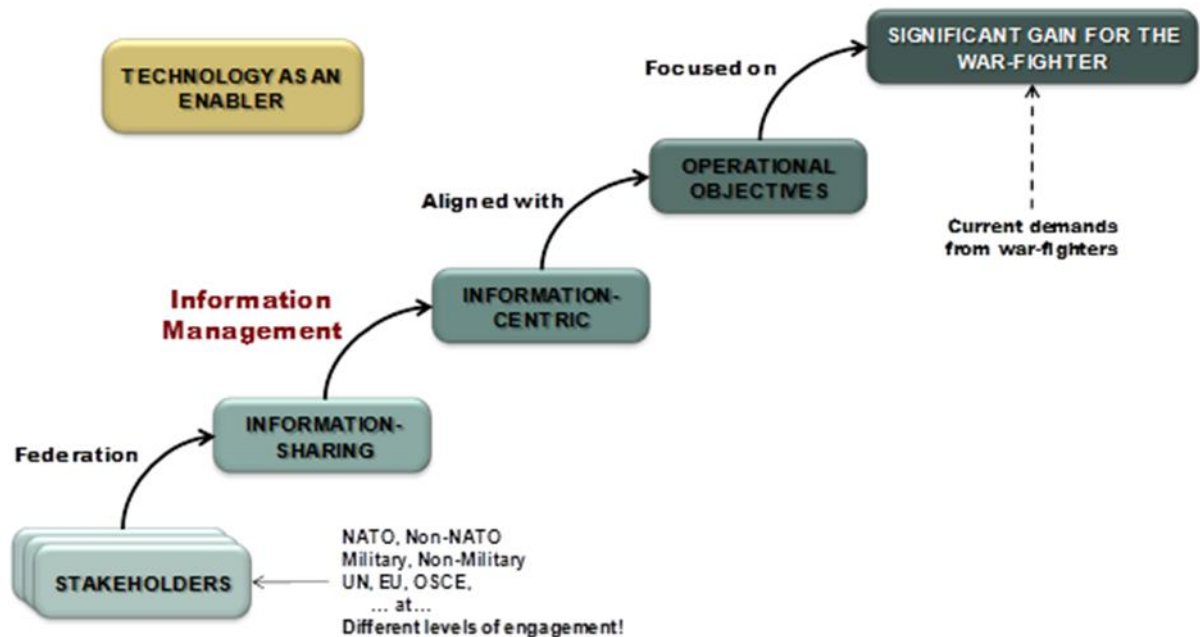

Figure 2: NNEC tenets and the achievement process⁴

An important frame of all thoughts as well as of all practical implementation measures is the conceptual frame of NEC. Such frame comprises of all data which would arrive to the network, the information sphere, the integrated environment, individual processes and the achieved effect. The integrated environment (figure 3) includes all networks which are overarched by one united network which would enable to work on a plug and play principle. Such integrated environment will enable to transfer data, information or knowledge without any obstacles among all connected users and the information sphere.

³DOMINGO, A., RICO M.A.: *NATO Network-Enabled Capability (NNEC) FREQUENTLY ASKED QUESTIONS (FAQ)*, edition 1.00. HQ ACT Norfolk, Virginia, USA, March 2010. Page 24-25.

⁴DOMINGO, A., RICO M.A.: *NATO Network-Enabled Capability (NNEC) FREQUENTLY ASKED QUESTIONS (FAQ)*, edition 1.00. HQ ACT Norfolk, Virginia, USA, March 2010.

Figure 3: The integrate environment

The information sphere includes the totality of all possible information which are accessible with the support of related integrated environment.

Another important item on a list of mentioned conceptual frame are processes. **The processes of information collection** are created by the entirety of automated, semi-automated and manually serviced sources of the information collection. It is representing the capability to collect information and the capability to ensure further analysis of information, their collation and subsequent elaboration. On contrary **the decision making process** is the totality of capabilities to acknowledge, assess, estimate, plan, simulate and most importantly to develop a decision in the duration of the planning and the decision making. **The process of effecting the enemy** is assimilating political, economical, military and information capabilities which are required to achieve the desired effects in operations. Such effects are supporting to achieve capabilities enabled by the network which subsequently leads to the enhancement of the quality of C2, decision making process and operational effectiveness.

In contemporary, complex and global security environment will even the cooperation of the allied Armed Forces require joint effort of all participants, which includes the Czech Republic and its Armed Forces.

The real challenge is arising when we consider the different level of technical maturity and economical stability of NATO and EU member states or as well participating PfP states which could potentially take part within international military task forces deployed to various areas of crisis as part of stabilization operations. From both the past and the current learned lessons it is generally possible to state that the implementation of Network Centric Warfare (NCW) in the USA and Network Enabled Capability (NEC) (figure 4) in the Europe part of

the Alliance is becoming one of the critical courses to enhance C2 systems as well as it is becoming an important conditions for successful transformation of Armed Forces to the information age.

Figure 4: Basic concept of Network Enabled Capabilities⁵

3 Likely application of command and control principles

Problems of applying the command and control principles are not receiving appropriate attention within the Army of the Czech republic. It is not understood as a necessary premise for the goal seeking development and the enhancement of C2. Besides very few specialised sources and written materials like: „The Intent of the development strategy of NEC in the Czech Armed Forces” or „The Introduction to the study of commanding the force” in which are those C2 principles rather mentioned then deeply explained, there is not any other tangible work progressing. The slight change to such trends is indicated in the report „Current status of the development of NEC in the Army of the Czech republic“. This report is already an attempt to find appropriate criteria and measurements to evaluate the

⁵ http://www.tno.nl/content.cfm?context=thema&content=thema_hoofd&laag1=893&item_id=893

current status. It is necessary to admit the fact that application of known principles is providing a presumption for enhanced quality of such evaluating materials. As an example the question: „How is the durability of C2 system ensured within the application of NEC in the Army of the Czech Republic?“ is clearly provoking to examine the problems of secured commanding, network breaching, perspective of C2 posts as well as their decentralisation in order to minimise the loses, all these as an example. Well, even the principle of centralised commanding and decentralised execution of orders is a fair example what should be achieved in order to have the effective C2. Nevertheless, the information about one of C2 principles supported by the appropriate specification will itself be not enough in order to be worked out in details for the use in the C2 capability development.

Initial reaction to this fact might be the acknowledgement and a partial implementation of „**Reach Back**⁶“ (centralised C2 out of area of operation and decentralised execution within the area of operation or as well interpreted as the distant support to C2 in operation). The possible example is the EU BG in Congo in 2008. Here the FHQ command was established in France and the subordinated units under the EU BG Core HQ were executing the tasks within the assigned area of operation EU BG. Another presumption for the development of C2 system is understanding and implementation other C2 principles and embedding of the problems to the revised strategy of the development of NEC in the Army of the Czech Republic.

Another very important area is the effectiveness of intelligence services support which as well is not reflecting on the requirement of C2 system durability. This is related not only to the collection, collation and elaboration of data but as well to possible enemy activities focused on friendly forces weaknesses within the information and intelligence processes. Although, there were proposed necessary projects for the enhancement of durability of C2 systems, none of them was brought to implementation due to the fiscal cuts. The possible issue in the area of application of C2 principles is rising up as there is not appropriate attention dedicated to deployability and mobility from the sight of uninterrupted command and flexibility to changes in the duration of the crisis. Here it is ignored that mobility itself includes the creation of mobile C2 posts. Therefore the question is rising up whether this is increasing or decreasing the possibility of the enemy attack on friendly forces C2 system.

Further area which should have implemented C2 principles is the effectiveness of activities carried out by the commanders and their ability to use the assigned forces while

⁶ In general, reachback refers to a situation where resources, capabilities and expertise are at a physical distance from the area of interest, supporting the people in the area to perform their tasks.

respecting the unity of understanding of the commander's intent and described end state goals. Understanding of C2 principles and their application in the process of creation of operational capabilities within NEC is the must to the successful participation in the allied joint operations (figure 5).

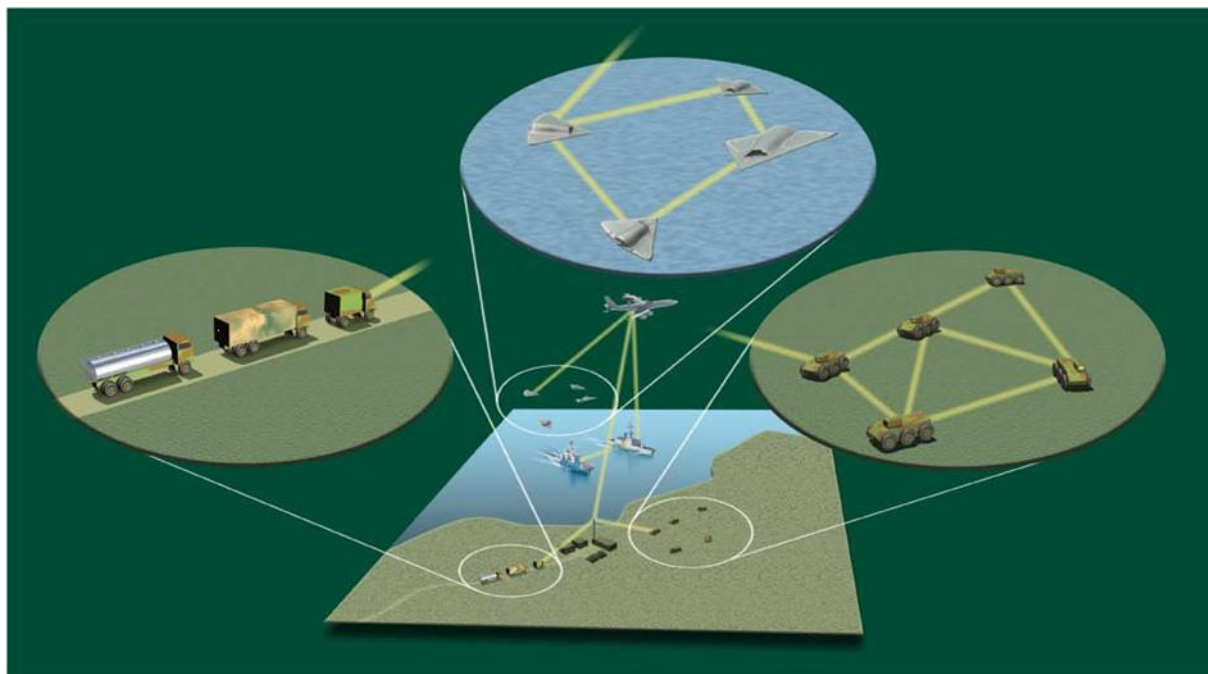

Figure 5: New Vision

Conclusion:

The necessity to engage in C2 principles is the important premise to keep the pace with the other developed allied forces in the progress of achieving information and decision superiority. The unity of commanding efforts and its reflection in one of the key capability which is accessibility of deployable forces might look to be not so logical, however, it is not related only to the accessibility of forces as such, but it is also related to the preparation of forces for the deployment in the full spectrum of operations. This idea leads to the requirement to have a well developed strategy of the preparation of personnel which is respecting the principles of team work and requires all personnel to understand the commander's intent as well as assigned end state goals. Fulfilling such strategy would lead to having appropriate military capability to be used for the implementation of the national political - military ambitions of the Czech Republic.

References

- [1] Koncepce a program budování Network Enabled Capability Ozbrojených sil České republiky, Praha, 2007, s 5.
- [2] <http://nnec.act.nato.int/>
- [3] ŠNAJDER, Milan a kolektiv. *Koncepce a program budování NEC OS AČR*. Praha: VTÚLaPVO, 2007.
- [4] Kolektiv pracovníků katedry KIS/UO. *Informační věk, informační společnost a vojensství*. Praha: AVIS, 2007. ISBN 978-80-7278-379-3.
- [5] *Network Enabled Capability*. UK, London: Ministry of Defence, 2005. [online]. Dostupný na [www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/CorporatePublications/](http://www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/CorporatePublications/ScienceandTechnologyPublications/NEC/Jsp777NetworkEnabledCapability.htm)
- [6] [ScienceandTechnologyPublications/NEC/Jsp777NetworkEnabledCapability.htm](http://www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/CorporatePublications/ScienceandTechnologyPublications/NEC/Jsp777NetworkEnabledCapability.htm)[cit.2010-04-22].
- [7] *Sborník z mezinárodní vojensko-odborné konference "Velení a řízení v prostředí NEC-IV"*. Brno: ÚSS UO, 2007. ISBN 978-80-7231-491-1.
- [8] Malý, V. a kolektiv. *Úvod do problematiky NEC*. Skripta, UO Brno, 2008, ISBN 978-80-7231-570-3.
- [9] DOMINGO, A., RICO M.A.: *NATO Network Enabled Capability (NNEC) FREQUENTLY ASKED QUESTIONS (FAQ)*, edition 1.00. HQ ACT Norfolk, Virginia, USA, March 2010.

Dipl. Ing. Petr RYP
Student doctoral degree in Military management University of Defence
Kounicova 65
602 00 Brno
Czech republic
E-mail: rypp@volny.cz

Col. Dip. Ing. Robert BIELENÝ
Ministry of Defence
Vítězné náměstí 5
160 01 Praha
Czech republic
E-mail: bielenyr@seznam.cz

Recenzent: doc. Ing. Marcel HAKAL, PhD.

Z HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY DO BEZPEČNOSTNEJ?

plukovník Ing. Radoslav IVANČÍK
náčelník

Odboru rozpočtu a financovania (J-8) Generálneho štábu OS SR

ABSTRAKT

V súčasnosti sú z dôvodu globalizácie všetky krajiny sveta vo väčšej, či menšej miere zasiahnuté globálnou finančnou krízou. Značné zníženie tempa ekonomického rastu, zvýšenie miery nezamestnanosti, zvýšenie rozpočtových deficitov, zhoršenie platobnej bilancie, ako aj ďalšie negatívne dopady krízy spôsobili, že všetky vlády museli a stále musia prostredníctvom verejných výdavkov prijímať razantnejšie alebo miernejšie ekonomické, ale aj politické a legislatívne opatrenia na zmiernenie následkov krízy. Jedným z prvých krokov, ku ktorým sa väčšina krajín uchýlila, je snaha o konsolidáciu verejných financií prostredníctvom zavádzania finančných reštrikčných opatrení vo vzťahu k štátnemu rozpočtu. Z týchto dôvodov dochádza ku škrtom najmä v tých oblastiach, ktoré nie sú považované za priority, a preto vo veľkej väčšine krajín sa prvou obeťou šetrenia stali výdavky na zabezpečenia obrany a bezpečnosti. Ak sú tieto opatrenia dočasné, sú akceptovateľné, ak však majú tendenciu pokračovať dlhšie, nepovedie to len k prechodu je jednej krízy do druhej, z finančnej do bezpečnostnej?

KLÚČOVÉ SLOVÁ: Obrana, bezpečnosť, globalizácia, ekonomika, finančná kríza.

ÚVOD

Zaistenie obrany a bezpečnosti štátu a jeho obyvateľov patrí k základným úlohám každého štátu. Zabezpečenie obrany slobody, nezávislosti, suverenity, územnej celistvosti a zásad demokratického ústavného systému Slovenskej republiky, ako aj ochrany života a majetku jej občanov i životného prostredia je predovšetkým úlohou vlády Slovenskej republiky a ďalších exekutívnych a zákonodarných inštitúcií. Na plnenie uvedených úloh vynakladá Slovenská republika časť svojich ekonomických zdrojov, a preto z celého súhrnu činiteľov (politických, sociálnych, technologických, geografických, environmentálnych a ďalších) ovplyvňujúcich zabezpečenie potrieb národnej bezpečnosti a obranyschopnosti krajiny vystupuje ako rozhodujúci činiteľ ekonomika.

V súčasnosti sú z dôvodu globalizácie všetky ekonomiky sveta, vrátane ekonomiky Slovenskej republiky, vo väčšej, či menšej miere zasiahnuté globálnou finančnou krízou. Značné zníženie tempa ekonomického rastu, zvýšenie miery nezamestnanosti, zvýšenie rozpočtových deficitov, zhoršenie platobnej bilancie, ako aj ďalšie negatívne dopady krízy spôsobili, že všetky vlády museli a stále musia prostredníctvom verejných výdavkov prijímať razantnejšie alebo miernejšie ekonomické, ale aj politické a legislatívne opatrenia na zmiernenie následkov krízy. Jedným z prvých krokov, ku ktorým sa väčšina krajín uchýlila, je snaha o konsolidáciu verejných financií prostredníctvom zavádzania finančných reštrikčných opatrení vo vzťahu k štátnemu rozpočtu. Z ekonomického hľadiska sú dôvody jednoznačné, znížená ekonomická aktivita znamená zníženie príjmov štátneho rozpočtu.

Rozpočtová matematika je takisto neúprosná. Výpadky na strane príjmov prinášajú výpadky na strane výdavkov. Naplánované a vopred schválené rozpočty sa z toho dôvodu stávajú neudržateľnými a ak jednotlivé štáty v rámci zodpovednej fiškálnej politiky nechcú zvyšovať svoje dlhy a prostredníctvom ďalších pôžičiek kompenzovať výpadky v príjmoch, musia vykonať rozpočtové škrt. Síce nepopulárne, ale nevyhnutné, pretože využívanie zahraničných pôžičiek na financovanie výpadkov v príjmoch štátneho rozpočtu by neprinieslo nič iné, len zvýšenie zahraničného zadĺženia krajín, čo predstavuje neželaný a z dlhodobého hľadiska neudržateľný jav. Z týchto dôvodov dochádza ku škrtom najmä v tých oblastiach, ktoré nie sú považované za priority v jednotlivých krajinách. Vo veľkej väčšine štátov, Slovenskú republiku nevynímajúc, sa preto prvou obeťou šetrenia stali výdavky na zabezpečenia obrany a bezpečnosti.

1 Charakteristika súčasného bezpečnostného a ekonomického prostredia Slovenskej republiky

1.1 Bezpečnostné prostredie

Súčasnú bezpečnostnú prostredie Slovenskej republiky je výrazne ovplyvnené zmenami v aktuálnom celosvetovom i euroatlantickom bezpečnostnom prostredí. Toto prostredie je dynamické, komplexné, viacvrstevné a premenlivé, pričom z dlhodobého hľadiska naň bude ešte výraznejšie vplývať rastúca rôznorodosť a stále zložitejšia a ťažšie identifikovateľná previazanosť v ňom pôsobiacich aktérov. Bezpečnostné hrozby a riziká, ako aj ich nositelia a zdroje sú často veľmi ťažko lokalizovateľné a majú postupne stále viac neštátny a nadnárodný charakter. Preto konkrétne aktivity ohrozujúce bezpečnosť Slovenskej

republiky alebo ich prípadné dôsledky sú ťažko predvídateľné, čo zreteľne prispieva k stieraniu rozdielov medzi vonkajšou a vnútornou bezpečnosťou štátu.

V euroatlantickom priestore prevažujú v súčasnej dobe nevojenské hrozby nad vojenskými. Z pohľadu ohrozenia Slovenskej republiky konvenčnými zbraňami, či dokonca priamym vojenským útokom vedeným cudzou mocnosťou, je jej bezpečnostné prostredie pomerne ľahko predvídateľné a stabilné. Prispieva k tomu najmä členstvo Slovenskej republiky v Severoatlantickej aliancii a Európskej únii. So stabilitou bezpečnostných vzťahov v tomto priestore však ostro kontrastuje rast problémov v globálnom bezpečnostnom prostredí.

S prehlbujúcou sa globalizáciou sa kontinuálne posilňuje potenciál asymetrických hrozieb. A keďže s nástupom a ďalším rozvojom globalizácie sa svet stáva čoraz menším, zvyšuje sa možnosť šírenia bezpečnostných hrozieb a rizík i z relatívne vzdialených oblastí, čo znamená, že nie je možné vylúčiť nepriaznivý dopad miestnych a regionálnych konfliktov na bezpečnosť Slovenskej republiky a jej spojencov z NATO a EÚ. I geograficky vzdialené udalosti a procesy totiž môžu ohroziť našu bezpečnosť a aj keď samé o sebe nepredstavujú priamu hrozbu, ich dôsledky môžu spôsobiť nestabilitu a prispieť ku vzniku ďalších konfliktov, či krízových situácií a zároveň tak k ďalšiemu šíreniu bezpečnostných hrozieb.

K najvýznamnejším procesom s rizikovým alebo konfliktným potenciálom patrí nárast moci a sily nových globálnych aktérov, slabé a zlyhávajúce štáty, posilňovanie a aktivity neštátnych aktérov, oslabovanie štátnych inštitúcií i mechanizmov medzinárodnej a regionálnej spolupráce, geograficky nevyvážený demografický vývoj, degradácia životného prostredia a vyčerpávanie prírodných zdrojov.

Medzi hlavné zdroje asymetrických bezpečnostných hrozieb patrí predovšetkým politický radikalizmus, prehnaný nacionalizmus, ideologický a náboženský fundamentalizmus a tiež terorizmus. Nie však terorizmus, aký existoval na zemi po stáročia, ale terorizmus, ktorý môže v súčasnosti zasiahnuť kohokoľvek, kdekoľvek a kedykoľvek, a ktorý je zameraný na masovú deštrukciu materiálnych hodnôt a masové zabíjanie nevinných civilistov. Ďalšie hrozby predstavujú najmä šírenie zbraní hromadného ničenia a ich nosičov, rastúca dostupnosť a využiteľnosť civilných technológií pre útočné účely, kybernetické útoky na verejné i súkromné siete a organizovaný medzinárodný zločin. A i keď žiadna z týchto hrozieb nie je úplne nová, novú úroveň predstavuje predovšetkým vyššie štádium ich vzájomnej previazanosti a vyšší potenciál ich vzájomného posilňovania.

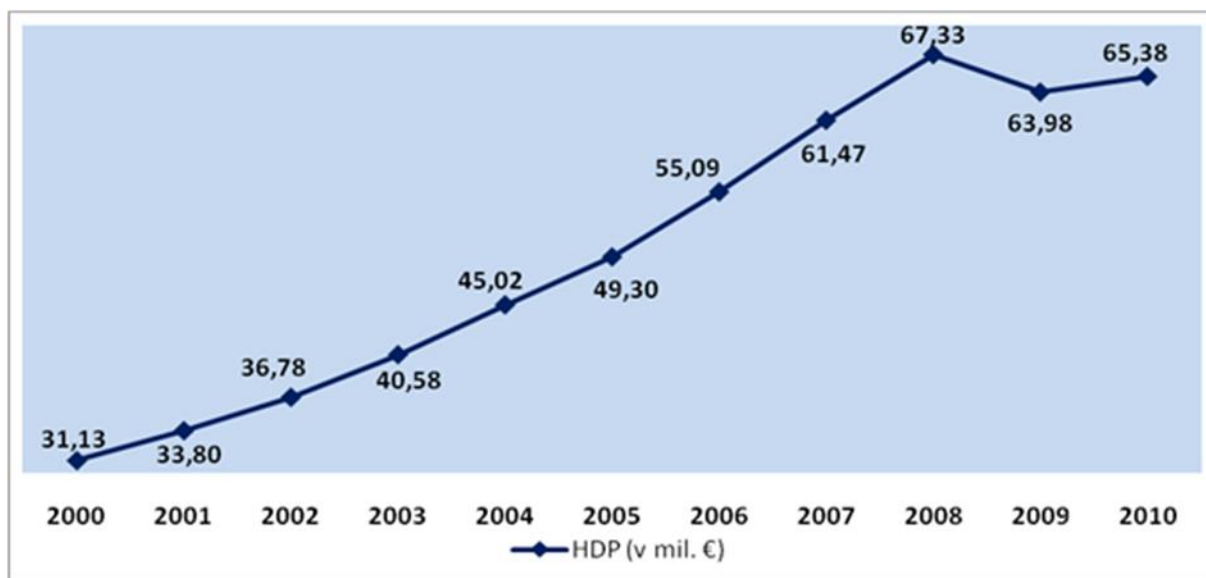
1.2 Ekonomické prostredie

Súčasnú ekonomickú prostredie Slovenskej republiky je, podobne ako bezpečnostné prostredie, ovplyvnené prehlbujúcou sa globalizáciou. Tá najmä prostredníctvom ekonomických aktivít a procesov vyvoláva celý rad ďalších spoločenských dôsledkov, ktoré dnes (na rozdiel od minulosti) ovplyvňujú ľudskú spoločnosť oveľa rýchlejšie, priamejšie a bezprostrednejšie. Na jednej strane dochádza vo svete k prehlbovaniu vzájomne výhodnej ekonomickej spolupráce a partnerstva (ale aj vzájomnej ekonomickej závislosti) a k rastu dynamicky sa rozvíjajúcich centier ekonomickej sily, zatiaľ čo na druhej strane, v iných oblastiach sveta, vzrastá miera zaostávania vývoja spoločnosti za jeho zbytkom¹. Rastie predovšetkým vzájomná ekonomická previazanosť a závislosť vyspelých krajín, vrátane Slovenskej republiky, na zložitej komunikačnej, energetickej a dopravnej infraštruktúre, čo vytvára nové možnosti ohrozenia.

Kľúčovou strategickou podmienkou bezpečnosti Slovenskej republiky je preto nielen politická a vojenská stabilita, ale i stabilita ekonomického prostredia, v ktorom sa Slovenská republika nachádza a vyvíja svoje aktivity. Z ekonomického hľadiska sa Slovenská republika sa radí medzi menšie európske krajiny s mimoriadne otvorenou ekonomikou. Viac ako tri štvrtiny jej hrubého domáceho produktu sú závislé na vývoze a dovoze, a preto sa jej závislosť na vonkajšom prostredí, najmä v zmysle prístupu na medzinárodné trhy a dostupnosť energetických zdrojov, zvyšuje. To znamená že, väčšina udalostí odohrávajúcich sa vo svetovej ekonomike pôsobí na slovenskú ekonomiku veľmi výrazne. Pozitívne i negatívne. Tento fakt sa potvrdil najmä v priebehu nedávnej globálnej hospodárskej a finančnej krízy, ktorej následky stále pretrvávajú a ovplyvňujú vývoj vo svete.

Jedným z príkladov nepriaznivého vplyvu krízy na slovenskú ekonomiku je vývoj hrubého domáceho produktu v nominálnej hodnote (pozri Graf 1) alebo vývoj jeho percentuálnej medziročnej zmeny (pozri Graf 2). Okamžitým dôsledkom bol rast podielu schodku verejnej správy na hrubom domácom produkte, a to z 2,2 % v roku 2008 na 6,8 % v roku 2009 a očakávaných 7,8 % v roku 2010, resp. nárast konsolidovaného dlhu verejnej správy z 27,6 % hrubého domáceho produktu v roku 2008 na 35,7 % v roku 2009.

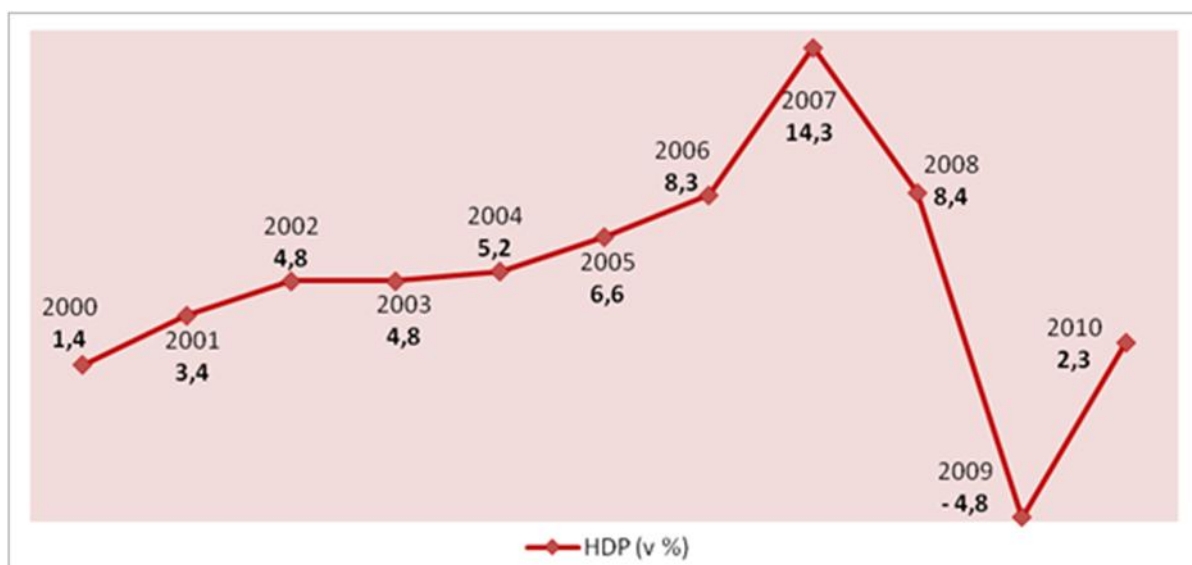
¹ Štancl, L. 2006. Aktuální problémy teorie ekonomiky obrany státu na počátku 21. století. In *Vojenské rozhledy*, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24. ISSN 1210-3292.

Graf 1 Grafický prehľad vývoja hrubého domáceho produktu v SR (v mld. €) v rokoch 2000 - 2010

Zdroj: Inštitút finančnej politiky MF SR, Štatistický úrad SR

Tento fakt si vyžiadal prijatie úsporných opatrení, ktoré postihli viaceré rezorty, ale najviac zo všetkých rezort ministerstva obrany. Rozpočet Ministerstva obrany SR na rok 2009, už i tak nižší oproti roku 2008 o cca 60 mil. €, bol v priebehu roka, v rámci prijatého balíčka protikrízových opatrení, znížený ešte o ďalších 100 mil. € na základe uznesenia vlády SR na realokáciu výdavkov určených na udržanie zamestnanosti a hospodárskeho rastu SR.

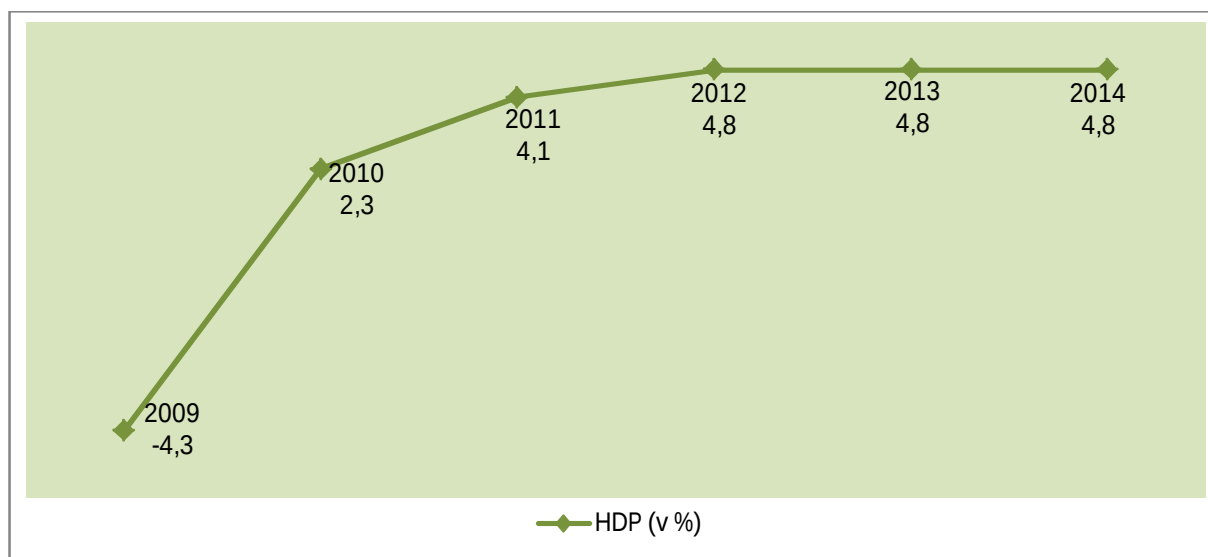

Graf 2 Grafický prehľad medziročnej zmeny hrubého domáceho produktu v SR (v %) v rokoch 2000 – 2010

Zdroj: Inštitút finančnej politiky MF SR, Štatistický úrad SR

K ďalšiemu zníženiu rozpočtových výdavkov na obranu SR dochádza v roku 2010, kedy pridelený rozpočet kapitoly MO SR vo výške cca 853 mil. € je o cca 156 mil. € nižší oproti roku 2008 a rozpočet na rok 2011 je nižší dokonca o cca 250 mil. € oproti roku 2008.

A ružovo to s rozpočtom kapitoly MO SR podľa makroekonomických prognóz a plánovaného rozpočtu verejnej správy na roky 2012 – 2014 nevyzerá ani v nasledujúcich rokoch, napriek tomu, že dochádza k postupnému oživeniu ekonomiky a makroekonomické ukazovatele zverejnené Inštitútom finančnej politiky Ministerstva financií SR signalizujú medziročný rast hrubého domáceho produktu o 4,8 % ročne (pozri Graf 3).

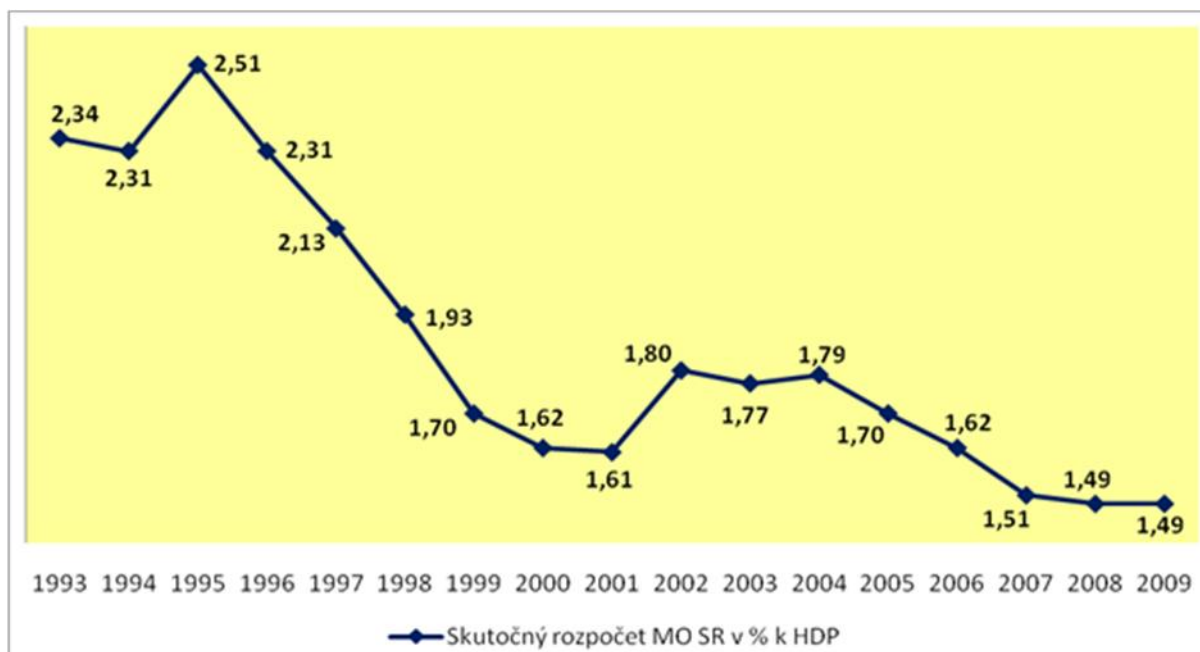

Graf 3 Grafický prehľad predpokladaného vývoja domáceho produktu v SR (v %) v rokoch 2009 – 2014

Zdroj: Inštitút finančnej politiky MF SR

2 Financovanie obrany

Napriek tomu, že za primeranú výšku výdavkov na zabezpečenie obrany sa považujú zdroje vo výške na úrovni 2 % HDP, od roku 1998 táto úroveň v Slovenskej republike dosiahnutá nebola a navyše má od roku 2004 opäť klesajúcu tendenciu (pozri Graf 4). Výška verejných prostriedkov na zabezpečenie potrieb obrany a bezpečnosti klesá aj napriek skutočnosti, že vláda Slovenskej republiky v roku 2002 vo svojom programovom vyhlásení deklarovala záväzok vyčleňovať rozpočtové prostriedky na obranu vo výške 2 % HDP, pričom tento záväzok vychádzal nielen z odporúčaní Severoatlantickej aliancie, ale predovšetkým z potrieb rezortu Ministerstva obrany SR a priebehu procesu reformy Ozbrojených síl SR.

Graf 4 Grafické znázornenie výšky podielu rozpočtových prostriedkov vyčlenených zo štátneho rozpočtu v prospech rozpočtovej kapitoly MO SR k výške hrubého domáceho produktu v SR (v % so zaokrúhlením na 2 desatinné miesta) v období rokov 1993 až 2009

Zdroj: Inštitút finančnej politiky MF SR, Ministerstvo obrany SR, Štatistický úrad SR

Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 604 z 5. júna 2002, ktorým bol schválený Dlhodobý plán rozvoja MO SR, sa vláda Slovenskej republiky zaviazala od roku 2003 vyčleňovať verejné prostriedky pre rozpočtovú kapitolu MO SR vo výške najmenej 2 % z HDP. Tento záväzok prijala aj Národná rada Slovenskej republiky svojím uznesením č. 2403 z 11. júla 2002. Táto úroveň sa preto stala základným plánovacím finančným limitom na realizáciu dlhodobého plánu rozvoja zabezpečenia obrany a bezpečnosti Slovenskej republiky, ako aj plnenia medzinárodných záväzkov a dohôd v rámci zabezpečenia kolektívnej obrany krajín aliancie a plnenia úloh v rámci operácií medzinárodného krízového manažmentu.

Kontinuitu plnenia záväzku vo vzťahu k obrane a bezpečnosti štátu potvrdila vláda Slovenskej republiky svojím uznesením č. 133 z 25. februára 2003, ktorým schválila časový plán plnenia reforiem a v ktorom sa opätovne zaviazala pre rozpočtovú kapitolu rezortu ministerstva obrany vyčleňovať finančné prostriedky vo výške 2 % z HDP Slovenskej republiky. Toto opätovné potvrdenie záväzku Slovenskej republiky sa stalo hlavným argumentom pre orgány Severoatlantickej aliancie pri formulovaní návrhov Cieľov síl pre Slovenskú republiku v rámci zabezpečenia systému kolektívnej obrany a plnenia vojenských i politických cieľov a zámerov aliancie.

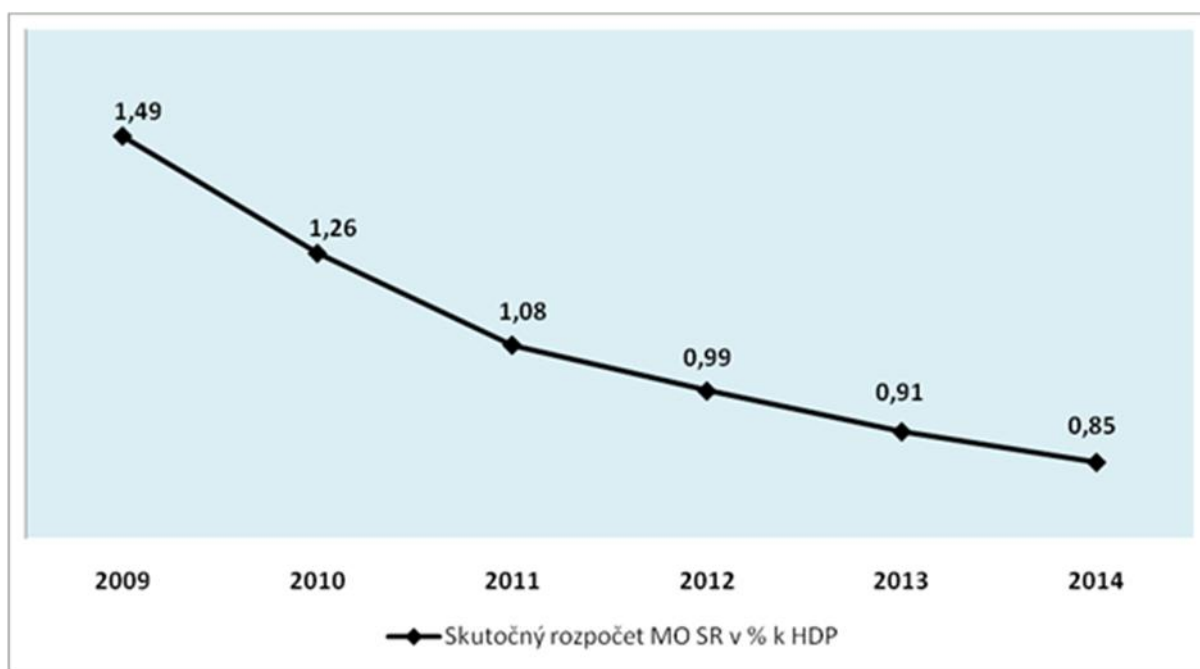
Nasledujúca vláda Slovenskej republiky, ktorá bola sformovaná po parlamentných voľbách v roku 2006, sa oficiálne nezaviazala k vyčleňovaniu výdavkov na obranu vo výške 2 % z HDP, ale vo svojom programovom vyhlásení uviedla, že zabezpečí takú úroveň výdavkov, aká je potrebná na zabezpečenie obrany a bezpečnosti, ako aj medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky. Zároveň sa zaviazala, že zabezpečí, aby výdavky na operácie medzinárodného krízového manažmentu a výdavky súvisiace so zaradením jednotiek Ozbrojených síl SR do síl rýchlej reakcie Severoatlantickej aliancie (NRF – NATO Response Forces) a bojových skupín Európskej únie (EU BGs – European Union Battle Groups) neboli financované na úkor udržiavania a rozvoja Ozbrojených síl SR. K tomu prijala vláda Slovenskej republiky uznesenie č. 106 zo 7. februára 2007, ktorým sa zaviazala vyčleňovať finančné zdroje vo výške 2,204 mld. Sk (73,16 mil. €) mimo rozpočtovej kapitoly MO SR na roky 2008 – 2013 na plnenie úloh nasadenia a udržania jednotiek ozbrojených síl v silách rýchlej reakcie Severoatlantickej aliancie a Európskej únie alebo na neplánované nasadenie jednotiek ozbrojených síl deklarovaných v Cieľoch síl od roku 2008 až do roku 2013.

Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 867 z 11. októbra 2007 bolo však vyššie uvedené uznesenie č. 106 zo 7. februára 2007 zrušené, to znamená, že všetky výdavky spojené so zabezpečením prípravy, výcviku, prepravy, materiálu a služieb pre jednotky Ozbrojených síl Slovenskej republiky pripravených na nasadenie v rámci NRF 10 a 13 v rokoch 2008 a 2009 a EU BG v rokoch 2009 a 2010 boli hradené z rozpočtu kapitoly Ministerstva obrany Slovenskej republiky.

Vláda Slovenskej republiky sa zaviazala taktiež vytvárať predpoklady pre formovanie takého obranného a bezpečnostného potenciálu štátu, ktorý umožní reagovať na situácie ohrozujúce bezpečnosť občanov, štátu a spojencov a zároveň preventívne eliminovať vznikajúce hrozby, vrátane eliminácie hrozieb mimo územia Slovenskej republiky. Usilovať sa o to, aby Slovenská republika do konca roku 2010 primerane prispievala k obranným schopnostiam kolektívnej obrany Severoatlantickej aliancie a vojenským spôsobilostiam Európskej únie s cieľom plnohodnotného príspevku v ďalšom období. Taktiež zabezpečiť aktívnu účasť v silách rýchlej reakcie Severoatlantickej aliancie a Európskej únie a na operáciách medzinárodného krízového manažmentu. Na to plánovala využiť ako nástroje Ciele síl Severoatlantickej aliancie a Hlavné ciele Európskej únie, ktoré v súlade s povahou najnovších bezpečnostných hrozieb kladú dôraz na obranyschopnosť a vnútornú bezpečnosť štátu, schopnosť nasadiť sily aj mimo územia Slovenskej republiky, schopnosť podieľať sa na niekoľkých operáciách súbežne a schopnosť pružne prispôbiť typ operácie alebo misie meniacej sa bezpečnostnej situácii.

Vláda Slovenskej republiky, zostavená po parlamentných voľbách v roku 2010, vychádzajúc z potrieb zaručenia bezpečnosti a obrany štátu pri zohľadnení strategických dokumentov NATO a EÚ (vrátane novej Strategickej koncepcie NATO), sa zaviazala, vykonať strategické hodnotenie obrany Slovenskej republiky s cieľom definovať politicko-strategický rámec pre dlhodobý rozvoj obranného potenciálu Slovenskej republiky a jej ozbrojených síl a zároveň zabezpečiť stabilný zdrojový rámec pre naplnenie tejto ambície.

Na základe analýzy skutočnej výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených v prospech ministerstva obrany zo štátneho rozpočtu v rokoch 1993 – 2011 alebo plánovaných vyčleníť v rokoch 2012 – 2014 je možné skonštatovať, že objem vyčlenených alebo plánovaných zdrojov uvedené skutočnosti nezohľadňuje (pozri Graf 5).

Graf 5 Grafické znázornenie výšky podielu rozpočtových prostriedkov skutočne vyčlenených alebo plánovaných vyčleníť zo štátneho rozpočtu v prospech rozpočtovej kapitoly MO SR v rokoch 2009 – 2014 k výške hrubého domáceho produktu v SR (v % so zaokrúhlením na 2 desatinné miesta)

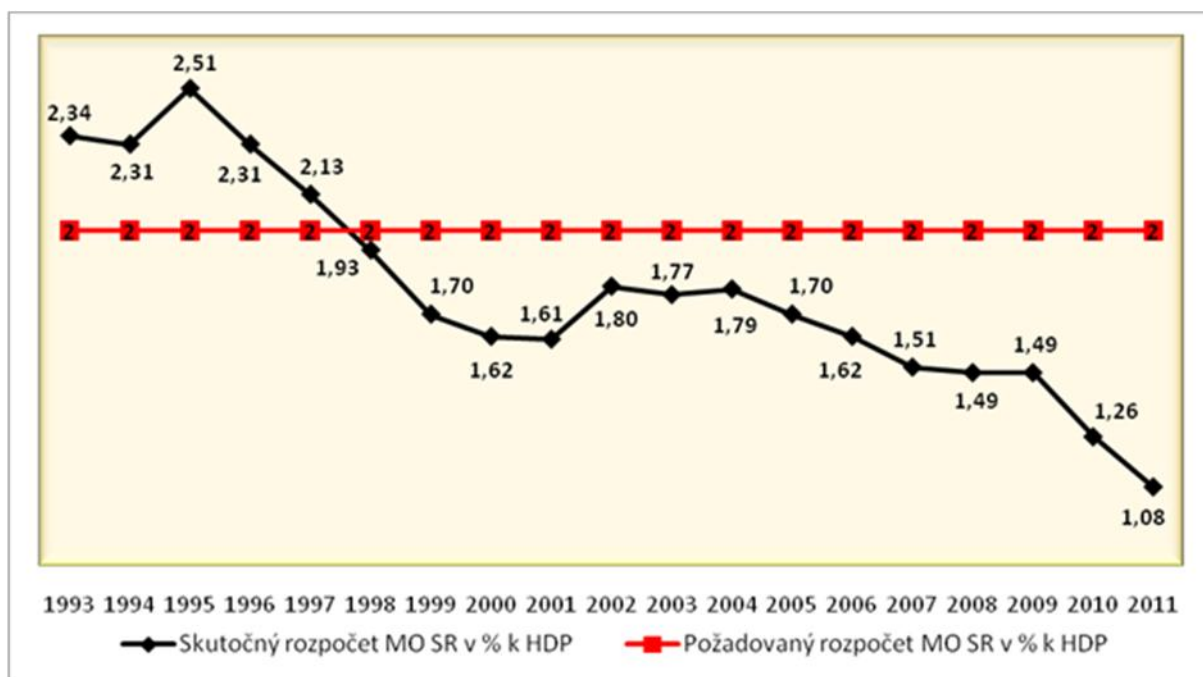
Zdroj: Inštitút finančnej politiky MF SR, Ministerstvo obrany SR

Naopak potvrdzuje skutočnosť, že zabezpečenie obrany a bezpečnosti naďalej nepatrí medzi priority Slovenskej republiky a že prehlbovanie nerovnováhy medzi stanovenými úlohami a vyčlenenými zdrojmi bude pravdepodobne pokračovať aj v ďalších rokoch.

3 Prehlbovanie nerovnováhy medzi úlohami a zdrojmi

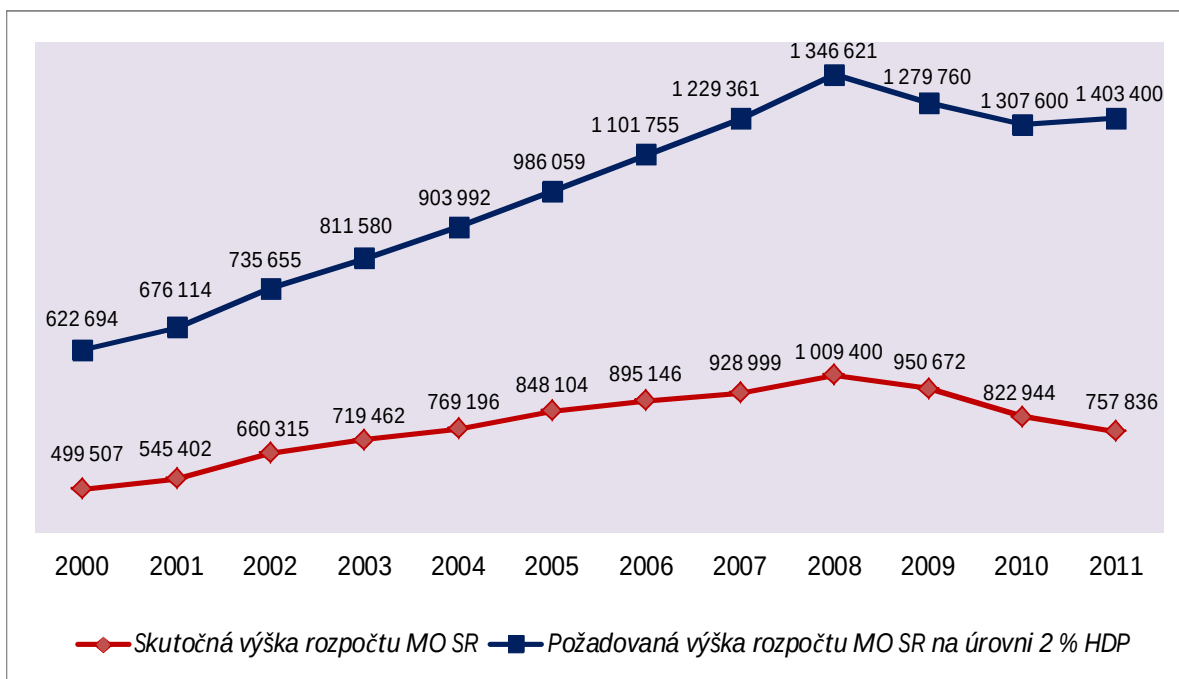
Zásadným a dlhodobým problémom zaručovania obrany Slovenskej republiky a transformácie Ozbrojených síl SR je pretrvávajúci nesúlad medzi stanovenými úlohami na jednej strane a reálne vyčleňovanými zdrojmi na ich realizáciu na strane druhej. Od roku 1998

až do súčasnosti ani v jednom roku reálne vyčleňované finančné zdroje zo štátneho rozpočtu v prospech rezortu ministerstva obrany, a tým aj v prospech ozbrojených síl nedosahovali plánovaných a vládou, či parlamentom Slovenskej republiky garantovaných úroveň (pozri Graf 6).

Graf 6 Porovnanie skutočnej výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených v prospech MO SR zo štátneho rozpočtu SR (v % HDP) v rokoch 1993 – 2011 a jeho porovnanie s výškou požadovanou NATO na úrovni 2 % HDP

Bohužiaľ naďalej platí, že náročnosť ekonomického zabezpečenia obrany SR a jej občanov sa dostáva do ostrého rozporu s obmedzenými ekonomickými možnosťami. V prípade SR je ekonomické zabezpečenie obrany náročné nielen z dôvodu zabezpečenia obrany jej teritória a pomoci civilnému obyvateľstvu v prípade prírodných pohrôm alebo priemyselných havárií, ale i z dôvodu plnenia medzinárodných záväzkov a snahy pokračovať v prestavbe Ozbrojených síl SR na relatívne malé, ale profesionálne a moderne vyzbrojené a vystrojené ozbrojené sily expedičného charakteru s dostatočným bojovým potenciálom, ktoré sú schopné splniť požiadavky kompatibility a interoperability s ozbrojenými silami spojencov.

Graf 7 Porovnanie skutočnej výšky rozpočtových prostriedkov vyčlenených v prospech MO SR zo štátneho rozpočtu SR (v mil. EUR) v rokoch 2000 – 2011 a jeho porovnanie s výškou požadovanou NATO na úrovni 2 % HDP

Zdroj: Ministerstvo obrany SR, Inštitút finančnej politiky MF SR, Štatistický úrad SR

ZÁVER

Ak vezmeme do úvahy, že len od roku 2000 do roku 2011 predstavuje rozdiel medzi skutočne vyčlenenými finančnými prostriedkami v prospech ministerstva obrany zo štátneho rozpočtu a požadovanými finančnými prostriedkami na úrovni 2 % z HDP čiastku vo výške takmer 3 miliardy EUR (cca 900 miliárd Sk), tak i laikovi je jasné, že splnenie vyššie uvedených ambícií je naozaj sizyfovská úloha. Na druhej strane, ak nechceme, podobne ako mytologický hrdina Sifyfos, naďalej tlačiť pred sebou balvan nesplnených záväzkov a riskovať vážne naštrbenie ťažko získanej medzinárodnej kredibility a stratu dlhodobo nadobudnutých spôsobilostí ozbrojených síl, je nevyhnutné aj prostredníctvom v súčasnosti prebiehajúceho strategického hodnotenia obrany zastaviť prehlbovanie dlhodobo rastúceho vnútorného dlhu rezortu, zladať úlohy vyplývajúce z vojensko-politických ambícií SR s príslušným zdrojovým rámcom, zefektívniť manažovanie existujúcich zdrojov, bezpodmienečne zvýšiť pomer súčasného prerozdelenia zdrojov v prospech ozbrojených síl a prijať dlhodobú koncepciu rozvoja ozbrojených síl a celého rezortu obrany, ktorá bude mať celospoločenskú podporu a hlavne bude postavená na reálnych a predovšetkým stabilných zdrojoch. Vzhľadom na súčasný kritický stav minimálne na úrovni 2 % z HDP.

A aj keď sa bezpečnostné riziká a hrozby zo strany štátnych alebo neštátnych aktérov nikdy nebudú dať odstrániť alebo aspoň eliminovať úplne, prijímanie účinných a efektívnych opatrení s adekvátnym zdrojovým zabezpečením v maximálnej možnej miere zníži negatívne dopady prípadných bezpečnostných kríz, či ozbrojených konfliktov, na vyspelé štáty sveta, vrátane Slovenskej republiky. Práve z týchto dôvodov si problematika ekonomického zabezpečenia obrany vyžaduje v súčasnej dobe neporovnateľne väčší záujem ako doposiaľ. K tomu, aby sme sa prehupli z hospodárskej a finančnej krízy do krízy bezpečnostnej už totiž až tak veľa nechýba.

LITERATÚRA:

- [1] IVANČÍK, R. – KELEMEN, M.: *Obrana štátu: Ekonomika, plánovanie a financovanie obrany*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 257 s. ISBN 978-80-8040-410-9.
- [2] IVANČÍK, R. 2011. National and International Security in a Time of Globalization and Financial Crisis. In *Science and Military*, 2011, roč. 6, č. 1, s. 5-16. ISSN 1336-8885.
- [3] JURČÁK, V. – ZIBRÍK, P.: Analýza bezpečnostných hrozieb ovplyvňujúcich vnútorné bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky. In *Bezpečnostní management a společnost : zborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno : Univerzita obrany. 2011. s. 254-266. ISBN 978-80-7231-790-5.
- [4] JURČÁK, V. a kol. 2009. Organizácie medzinárodného krízového manažmentu. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.
- [5] LAŠČEK, L. 1999. Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR. 1999, č. 1.
- [6] ŠTANCL, L. 2006. Aktuální problémy teorie ekonomiky obrany státu na počátku 21. století. In *Vojenské rozhledy*, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24. ISSN 1210-3292.

Recenzent: doc. Ing. Ladislav LAŠČEK, CSc.

VEDENIE OPERÁCIÍ V ZASTAVANÝCH PRIESTOROCH

Špecifiká zastavaného priestoru

nadporučík Ing. Michal HRNČIAR

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.

Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, Liptovský Mikuláš
Katedra bezpečnosti a obrany

ABSTRAKT

Článok sa zaoberá problematikou vedenia vojenských operácií v zastavanom priestore. Cieľom príspevku je priblížiť čitateľovi základné charakteristiky a špecifiká zastavaného priestoru, ktoré zásadne ovplyvňujú vedenie vojenských operácií.

V úvode článku je venovaná pozornosť súčasným urbanizačným trendom, ktoré sú významné pre uvedenie si, že tak ako dnes i v budúcnosti budú vojenské operácie prebiehať práve v mestskom prostredí. V ďalšej časti článku sú použitím faktorov METT-TC charakterizované špecifiká zastavaného priestoru ako bojiska, so zameraním na terén, počasie, výzbroj a vybavenie operujúcich jednotiek a vplyv prítomnosti civilného obyvateľstva na vedenie operácie v tomto priestore.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Operačné prostredie, zastavaný priestor, vojenská operácia, terén, počasie, jednotky, výzbroj, vybavenie, civilné obyvateľstvo.

ÚVOD

Trendom posledných desaťročí je rapídny nárast mestských a priemyselných oblastí, a to nielen v rozvinutých ale aj rozvojových krajinách. Rozloha miest rok od roka narastá, čoraz viac ľudí sa sťahuje z vidieka do miest čo znamená, že sa nachádzame vo fáze masívnej urbanizácie.

Podľa prognózy OSN žilo v roku 2003 takmer tri miliardy (48 %) svetovej populácie v urbanizovaných územiach. Do roku 2030 sa predpokladá nárast mestskej populácie na 5 mld (61 %). Počet obyvateľov na vidieku by mal poklesnúť z 3,3 mld v roku 2003 na 3,2 mld v roku 2030. Nárast počtu miest z 5 na 10 mil. obyvateľov sa do roku 2015 odhaduje zo

súčasných 46 na 61 miest. Rýchly rast mestskej populácie sa obzvlášť očakáva v menej rozvinutých regiónoch¹.

Väčšina mestských oblastí je významným centrom obyvateľstva, politiky, ekonomiky, priemyslu, kultúry, histórie a tým sa z vojenského pohľadu stávajú veľmi dôležité pre vedenie vojenských operácií. Ako sa už v minulosti ukázalo v Stalingrade, Berlíne, Ortone, v mestách Hue a Mogadisho alebo nedávno v Bagdade, Nadžafe, Sarajeve alebo Groznom, operácie v zastavanom priestore (*Urban Operations*) tvorili nezanedbateľnú časť vojenských ťažení a je možné predpokladať, že aj v budúcnosti budú vojenské operácie z rôznych strategických dôvodov prebiehať práve v týchto priestoroch.

1 Operačné prostredie

Operačné prostredie je tvorené rôznymi činiteľmi, ktorých charakteristiky a detaily budú v každej operácii odlišné. Jednotlivé činitele priamo vplývajú na jednotky pôsobiace v tomto prostredí.

Fyzické prostredie (*Physical Environment*), ako základný prvok operačného prostredia, predstavuje terénne a klimatické podmienky, zahrňujúce rozmanité prostredia akými sú arktické, horské, prímorské prostredie, džungľa, púšť, lesy, otvorená savana alebo mestské prostredie (zastavané priestory).

Hrozby a riziká (*Threats and Hazards*), môže v operačnom prostredí pre nasadené jednotky predstavovať dobre organizovaná a identifikovateľná vojenská sila, alebo povstalci. Ich snahou je destabilizovať legálne zvolenú vládu a vytlačiť nasadené vojenské jednotky používaním násilia a podvratnej činnosti.

Ďalším dôležitým prvkom operačného prostredia, pre mestské prostredie obzvlášť, je prítomnosť či už miestneho obyvateľstva (*Indigenous Populations*), alebo prítomnosť a zapojenie iných orgánov, síl a organizácií (*Involvement of Agencies, Forces and Organisations*).

Aktivity a ciele nasadených medzinárodných a miestnych vládnych orgánov, mimovládnych organizácií (*Non-Governmental Organization*), policajného zboru a bezpečnostných síl hostiteľskej krajiny, medzinárodných organizácií (*International Organisations*) a súkromných bezpečnostných spoločností zapojených do riešenia krízy je nutné koordinovať. Komplexný prístup predstavuje uplatňovanie spolupráce všetkých aktívnych činiteľov, ktorí sa môžu na riešení krízy podieľať. Komplexný prístup preto

¹ Zdroj: <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES04>

vyžaduje dobrú znalosť štruktúry všetkých zapojených aktérov, ich vzájomnú dôveru a transparentnosť správania sa.

1.1 Charakteristika zastavaného priestoru

Zastavané priestory, ako prvok fyzickej zložky operačného prostredia, predstavujú mestá, mestské štvrte, osady, priemyselné zóny a pridružené infraštruktúry. Zväčša sa nachádzajú na hlavných cestných tepnách, cestných križovatkách, sú centrami politiky, finančníctva, ekonomiky, dopravy, priemyslu, spoločnosti a kultúry. Zastavaný priestor je charakteristický vysokou hustotou zástavby, rozsiahlou sieťou infraštruktúry, prítomnosťou obytných, úžitkových a priemyselných zón, ale aj prítomnosťou moderných či historických stavieb, bohatých či chudobných štvrtí.

Pri vedení vojenských operácií je nutné čo najviac minimalizovať vznik škôd na majetku, životne dôležitej infraštruktúre a zabraňovať civilným stratám. V neposlednom rade si je nutné uvedomiť prítomnosť jadrových elektrární, tovární, skladísk toxických chemických látok a pohonných hmôt, ale aj kultúrnych a historických pamiatok či zdravotníckych zariadení, ktoré taktiež priamo ovplyvňujú vedenie operácií v tomto priestore.

Dôležitým faktorom je prítomnosť rôznych aktérov v priestore operácie, či už miestneho obyvateľstva, alebo medzinárodných a mimovládnych organizácií, prítomnosť kombatantov a nekombatantov.

Operácie vedené v zastavanom priestore sú zamerané na dosiahnutie operačných a taktických výhod, z priestorového, politického alebo psychologického hľadiska, ktoré môžu mať zásadný vplyv na konečný výsledok operácie. Ovládnutie zastavaného priestoru znamená zamedzenie možnosti, aby týmito výhodami disponoval nepriateľ.

2 Špecifiká zastavaného priestoru

Základným predpokladom úspechu operácií vedených v zastavanom priestore je čo najpodrobnejšie poznanie terénu a precízna spravodajská príprava bojiska (*Intelligence Preparation of Battlefield*) v procese vlastného plánovania operácie.

Na vykonanie analýzy situácie slúžia faktory METT-TC (viď tabuľka 1). Jej cieľom je čo najdôslednejšie identifikovať, analyzovať a správne vyhodnotiť priestor, vyhodnotiť možnosti jeho využitia nepriateľom a z toho plynúcich možných hrozieb, možností pôsobenia vlastných síl, vplyv poveternostných podmienok, dostupný čas a neposlednom rade vplyv prítomnosti miestneho obyvateľstva na priebeh operácie.

Tabuľka 1 Význam anglického výrazu METT-TC

Skratka	Anglický názov	Slovenský význam	Plnenie počas
M	Mission	Bojová úloha (celková úloha)	Prijatia a ujasnenia úlohy
E	Enemy	Nepriateľ	Hodnotenia (analýzy) situácie
T	Terrain and Weather	Terén a počasie	
T	Troops and support available	Jednotky a podpora	
T	Time available	Dostupný čas	
C	Civil considerations	Obyvateľstvo	

2.1 Úloha (*Mission*)

Zastavané priestory v súčasnej dobe zväčša predstavujú rozsiahle komplexy, ktoré nie je možné úplne ovládnuť. Pozornosť je preto venovaná kľúčovým miestam (časťam terénu), ktorých zmocnenie sa je pre splnenie úlohy nevyhnutné. Jedná sa o také miesta (priestory), ktorých obsadenie znamená pre vedenie operácie získanie výhody nad nepriateľom. Kľúčové miesta môžu byť významné z pohľadu svojej polohy, alebo sociálnym, politickým, spoločenským, hospodárskym a iným významom (letisko, prístav, železničná stanica, rozvodňa elektrickej energie, apod.).

2.2 Nepriateľ (*Enemy*)

Hrozby a riziká (*Threats and Hazards*), môže v mestskom prostredí pre nasadené jednotky predstavovať konvenčná, organizovaná a identifikovateľná vojenská sila predstavujúca symetrického (lineárneho) nepriateľa.

Ďalším typom je asymetrický nepriateľ, ktorého snahou je vyhnúť sa priamej konfrontácii s bojovou silou nasadených jednotiek. Tento nepriateľ vo svojej činnosti využíva výhody, ktoré zastavaný priestor poskytuje. Využíva infraštruktúru a prítomnosť miestneho obyvateľstva na partizánsky boj, teroristické útoky, environmentálne útoky (znečistenie vodných zdrojov, ovzdušia, zásob, apod.), prípadne sa môže uchýliť k použitiu toxických chemických alebo biologických látok (teroristický útok na továrne, sklady, apod.), s cieľom destabilizovať legálne zvolenú vládu a vytlačiť medzinárodné vojenské jednotky.

2.3 Terén a počasie (*Terrain and Weather*)

2.3.1 Terén

Pri plánovaní operácie v zastavanom priestore si je nutné uvedomiť jeho rozsiahlu členitosť. Preto v procese analýzy terénu je nutné prihliadať na vojenské aspekty terénu známe ako OAKOC (viď tabuľka 2). Tieto aspekty terénu sú hodnotené najprv z pohľadu vlastných jednotiek a následne z pohľadu nepriateľa.

Tabuľka 2 Vojenské aspekty terénu OAKOC

Skratka	Anglický názov	Slovenský význam
O	Observation and field fires	Viditeľnosť a možnosti paľby
A	Avenues and approach	Prístupy – koridory
K	Key terrain	Kľúčový terén
O	Obstacles	Prekážky
C	Cover and concealment	Možnosti maskovania a krytia

Ulice, križovatky, chodníky, námestia, nádvoria, športoviská, budovy, výškové budovy, kostoly, sklady, továrne, komíny, ale i rozsiahly podzemný systém pivníc, kanalizácie, tunelov a ďalších podzemných stavieb, predstavujú jeho priestorovú rozmanitosť a s tým spojenú náročnosť vedenia operácií v tomto teréne. Zastavaný priestor preto z taktického pohľadu predstavuje niekoľko priestorovo členených úrovní:

- **vzdušný priestor** – táto úroveň umožňuje najrýchlejší prístup do zastavaného priestoru. Vstup na bojisko vzdušnou úrovňou je obmedzený výškovými stavbami (výškové budovy, komíny, elektrické vedenia, vysielače, apod.), no nie je ovplyvňovaný prekážkami na pozemnej úrovni (závaly, vybudované zátarasy, nástrahy, pasce, apod.). Hrozbou pre túto úroveň zastavaného priestoru sú palebné prostriedky nepriateľa na vedenie priamej paľby na vzdušné ciele umiestnené na pozemnej a nadzemnej úrovni. Z dôvodu rozsiahlej členitosti zastavaného priestoru sú tieto hrozby len veľmi ťažko identifikovateľné. Vzdušný priestor je ako jediný z ďalej uvedených priestorových úrovní plne kontrolovateľný prieskumnými prostriedkami vlastných síl;

Obrázok 1 Vzdušný priestor

Zdroj: <http://www.history.army.mil/html/books/iraq/BGIraq/html/06-03.html>

- **nadzemná úroveň** – nadzemnú úroveň predstavujú strechy, pôjdy ale i vrcholy budov, komínov, veží. Tieto priestory poskytujú ochranu, ukrytie a výborné možnosti pre pozorovanie a vedenie paľby z výškových pozícií smerom nadol. Sú výhodné pre skryté stanovištia ostreľovačov, prípadne strelcov z proti pancierových zbraní. Umožňujú prekvapivé a presné údery proti jednotkám pôsobiacich na pozemnej i nadzemnej úrovni a proti vzdušným cieľom. Vedenie paľby z tejto úrovne je účinné nielen z dôvodu výborného prehľadu bojiska a včasnej identifikácie cieľa ale i z dôvodu vyššej zraniteľnosti väčšiny bojovej techniky (nízka odolnosť strešného panciera);

Obrázok 2 Nadzemná úroveň

Zdroj: http://www.boston.com/bigpicture/2008/09/scenes_from_iraq.html

- **podzemná úroveň** – je tvorená všetkými podzemnými priestormi ako sú pivnice, podzemné sklady, podchody, tunely, prípadne metro či kanalizačný systém, ktoré je možné využiť na utajený presun jednotiek, na vykonanie rôznych druhov manévrov ale i na vytváranie prepádov, protiútokov, zriaďovanie pascí, vykonanie prieskumných aktivít alebo na prísun zásob;
- **pozemná úroveň** – túto úroveň predstavujú ulice, križovatky, chodníky, námestia, nádvoria, športoviská, budovy, ktoré usmerňujú a obmedzujú presuny a manévry jednotiek a súčasne vystavujú jednotky pozorovaniu a paľbe nepriateľa. Pozemná úroveň bojiska zároveň predstavuje priestor na vybudovanie systému zátarás a prekážok, ktoré je z dôvodu obmedzenej šírky ulíc omnoho ťažšie prekonať alebo obísť. Táto úroveň predstavuje možnosti na zriadenie nástrah a pascí, ktoré sú z dôvodu rozrušenia priestoru (zničené budovy, závaly, požiare) len veľmi ťažko spozorovateľné a preto sú efektívnejšie ako na cestách v otvorenom teréne;

Obrázok 3 Pozemná úroveň

Zdroj: <http://192.156.19.109/marinelink/image1.nsf/Lookup/200572005925?opendocument>

- **vlastný objekt** – jedná sa o cieľový priestor zahrňujúci celkovú konštrukciu budov od prízemia cez všetky podlažia smerom nahor až po priestory pod strechou. Vnútorne priestory budov, jednotlivé miestnosti, chodby, predsieň, schodišťa, balkóny, terasy, okná, technické miestnosti poskytujú možnosti ukrytia, utajeného pohybu, zriaďovania pascí, pokladania nástrah a vedenia paľby na jednotky pôsobiace v zastavanom priestore.

Obrázok 4 Vlastný objekt

Zdroj: <http://www.defense.gov/photos/newsphoto.aspx?newsphotoid=13834>

2.3.2 Počasie

Počasie a celkové klimatické podmienky majú v mestskom prostredí rôzne prejavy. Viditeľnosť, vietor, zrážky, pokrytie mrakmi, teplota a vlhkosť zásadne ovplyvňujú činnosť jednotiek.

Obmedzená viditeľnosť, spôsobená či už nočnou dobou alebo pre mestské prostredie charakteristickou rannou hmlou (v závislosti na ročnom období) vznikajúcou najmä pri vodných tokoch a plochách, alebo priemyselnými splodinami, dymom z požiarov, prípadne hustým snežením alebo dažďom, ovplyvňuje pôsobenie jednotiek v tomto prostredí. Na jednej strane poskytuje ochranu pred nepriateľským vizuálnym pozorovaním a tým umožňuje vykonať nepozorovanú infiltráciu príp. ofenzívnu činnosť vlastných jednotiek využitím momentu prekvapenia. Na druhej strane sťažuje už aj tak náročnú orientáciu v priestore a výrazne znižuje možnosti prieskumu vlastnými jednotkami z pozemnej, nadzemnej aj vzdušnej úrovne.

Vietor vplyvom konfigurácie zastavaného priestoru môže neustále meniť svoj smer, čo sťažuje situáciu pri predpovedaní rozptylu a smeru šírenia toxických chemických a biologických látok. Vietor zvyšuje efekt chladného počasia, znižuje presnosť zbraní, obmedzuje použitie svetelných rakiet, znižuje možnosť začutia približujúceho sa nepriateľa. Vplyvom silného vetra môže dôjsť k narušeniu stavieb (striech), elektrického a káblového vedenia a ďalšej rozvodnej siete, k vyvráteniu stromov a stožiarov a tým k zavaleniu priestoru čo má veľký vplyv na pohyb jednotiek.

Vplyvom masívnych zrážok, topiaceho sa snehu alebo úmyselnou činnosťou nepriateľa môže dôjsť k zaplaveniu nízkych úrovní terénu (pivníc, podzemných skladov, garáží, kanalizačného systému, tunelov, metra, k poškodeniu alebo strhnutiu mostov) a tým dochádza k znemožneniu využitia týchto priestorov pre vlastnú činnosť. Pri uvoľnení toxických chemických, biologických látok a rádioaktívneho zamorenia dochádza vplyvom zrážok k ich splachovaniu, čo spôsobuje ich kumuláciu a tým zvýšenú kontamináciu najmä kanalizačného systému a jeho súčastí.

Silné pokrytie mrakmi má v noci za následok značné zníženie iluminácie potrebnej k efektívnemu používaniu prístrojov nočného videnia.

Extrémne teploty znižujú mentálnu ostražitosť jednotlivcov. Pri nízkych teplotách sú jednotky náchylnejšie zraneniam, zvyšuje sa množstvo nesenej výstroje, klesá spoľahlivosť pohyblivých častí zbraňových systémov.

2.4 Jednotky a podpora (Troops and support available)

Jednotky nasadené v operáciách v zastavaných priestoroch využívajú všetky špecifické formy taktiky nasadenia, vytvorenie TASKORG (tvorba účelových zoskupení), použitie určitého druhu bojovej podpory a bojového zabezpečenia. Tieto jednotky musia byť pripravené na vedenie bojových (ofenzívnych, defenzívnych) aktivít vo všetkých fázach vedenia stabilizačných a umožňujúcich aktivít. Dôležitý je stupeň vycvičenosti jednotiek, zručnosti jednotlivcov, znalosť taktiky, techník, a postupov (TTP), ale i potreba výzbroje a špeciálneho vybavenia spojeného s pôsobením v tomto špecifickom prostredí.

Výzbroj, munícia a vybavenie

Pri vedení operácií v zastavanom priestore je nutné počítať s odrazmi striel. Odrazy sú spôsobené tým, že väčšina objektov (povrch ulíc, budov, stien, múrov, oplotení) je tvorená rovným a tvrdým povrchom. Pri náraze strely na povrch týchto objektov (najmä pod šikmým uhlom) dochádza k odrazeniu strely alebo jej časti (strela putuje ďalej), úlomkov muriva, skla, apod., ktoré môžu spôsobiť poranenie alebo smrť. Paľba je vedená na krátke vzdialenosti (väčšinou do 50 m), pri činnosti v objekte len na vzdialenosti dĺžky jednotlivých miestností. So skrátenou vzdialenosťou cieľa priamo súvisí aj skrátená doba na správnu identifikáciu cieľa a následnú reakciu. Paľba je vedená v stiesnených priestorových podmienkach (často krát s nedostatkom svetla), dochádza k rapídному narastaniu hluku, prachu, dymu príp. k požiarom. Vo výraznejšej miere sú vnímané efekty ako napr. spätný ráz, odrazy striel, lietajúce úlomky muriva, trosky vnútorného zariadenia miestnosti, všadeprítomnej stavebnej sutiny, ako aj uvedomejšie vnímanie účinku zásahu blízkeho cieľa či množstva ranených

v objekte. Tieto faktory sa podpisujú na psychike jednotlivcov, vznikajú neprehľadné situácie, ktoré môžu vyústiť až k zvýšenému riziku ohrozenia paľbou vlastných jednotiek (*Friendly Fire*).

Materiálne vybavenie musí zodpovedať potrebám boja v zastavanom priestore. Operácie si vyžadujú enormnú spotrebu munície, ručných granátov, dymovnic, príp. ohlušujúcich alebo oslepujúcich granátov. Na prekonávanie prekážok tvorených zavalením priestoru alebo zatarasením ciest, vstupov do objektov alebo miestností priamo v objekte je využívané rôzne špeciálne vybavenie ako napr. teleskopické rebríky, lanové rebríky, kotvy, laná, baranidlá, kladivá, sekery, páčidlá, kliešte a pod. Na vytváranie otvorov slúžiacich na vstup útočného elementu do objektu sú využívané proti pancierové zbrane a trhaviny, na indikáciu cieľov svietiace strelivo, na označovanie „čistých“ objektov farebné spreje. Vlastnú ochranu pred úlomkami, troskami, prachom a hlukom zabezpečuje ochranný výstroj ako napr. chrániče kolien a lakťov, rukavice, ochranné okuliare, chrániče sluchu apod., prípadne ďalšie pomôcky ako sú putá na spútanie zajatcov, vrecia na piesok, voda, obvazy, svietidlá a pod.

2.5 Dostupný čas (*Time available*)

Faktor času môže významne ovplyvniť proces plánovania, pretože podrobné zhodnotenia nepriateľa a analýza jeho možností využitia zastavaného priestoru si vyžaduje spravidla viac času ako analýza nepriateľa v iných prostrediach.

2.6 Civilné obyvateľstvo (*Civil considerations*)

Civilné obyvateľstvo sa stáva ťažiskom úsilia obidvoch súperiacich strán. Prebieha tzv. boj o „mysle a srdcia“ domorodého obyvateľstva. Ich postoje, názory, nálady môžu mať priateľský, neutrálny alebo nepriateľský charakter. Poznanie historických, kultúrnych, spoločenských, politických, národnostných aspektov a náboženského presvedčenia napomáha porozumieť správaniu sa miestneho obyvateľstva, pochopiť ich potreby a hodnoty. Obyvateľstvo v záujmovom priestore predstavuje kľúčový prvok pre strany konfliktu a táto skutočnosť môže mať vplyv na celkový výsledok danej operácie. Z tohto dôvodu je veľmi dôležité, aby operujúce jednotky v danom priestore boli schopné rýchlo a bezpečne rozlíšiť nepriateľa, nekombatantov a vlastných vojakov (*Friendly Forces*). Rýchla a presná identifikácia cieľa predchádza vzniku incidentov (zranenie alebo usmrtenie civilného obyvateľstva) a tým zabraňuje nárastu negatívnych nálad civilného obyvateľstva hostiteľskej krajiny.

Pri činnosti v priestore operácie je preto nutné prijať nasledujúce opatrenia:

- uvážlivé stanovenie a dôsledné dodržiavania pravidiel nasadenia (*Rules of Engagement*);
- organizovanie psychologických operácií (*Psychological Operations*);
- zdvorilé a korektné vystupovanie voči miestnemu obyvateľstvu;
- počas plánovania ofenzívnych a defenzívnych operácií odsunutie civilného obyvateľstva;
- organizovanie humanitárnej pomoci miestnemu obyvateľstvu, apod.

ZÁVER

Operácie v zastavaných priestoroch svoj význam stále zvyšujú. Súčasný trend masívnej urbanizácie jasne naznačuje, že aj v budúcnosti bude čoraz viac vojenských operácií prebiehať práve v zastavanom prostredí.

Tieto operácie sú vždy veľmi náročné, vyčerpávajúce a spravidla obtiažnejšie ako v otvorenom priestore. Náročnosť prebiehajúcich operácií je spôsobená jeho rozmanitosťou a rozsiahlou členitosťou, prítomnosťou miestneho obyvateľstva a rôznych iných aktérov v priestore operácie ako aj ďalších nezanedbateľných špecifík, ktoré môžu zásadným spôsobom ovplyvniť priebeh a vývoj operácie. Z uvedeného vyplýva nutnosť dôkladnej spravodajskej prípravy bojiska v procese vlastného plánovania operácie s ohľadom na všetky špecifiká, ktoré zastavaný priestor predstavuje.

LITERATÚRA

- [1] SPG-3-34/Vševojsk: Vedenie operácií v zastavaných priestoroch. Trenčín: Veliteľstvo PS OS SR, 2011. 369 s.
- [2] SVD PS OS SR (C): Vojenská doktrína PS OS SR. Bratislava: Generálny štáb OS SR, 2010, 125 s.
- [3] VDG-30-01/Oper: Taktika pozemných síl (B). Vojenská doktrína. Trenčín: Veliteľstvo PS OS SR, 2009, 227 s.
- [4] SPG-3-15/Všeob: Vedenie operácií mechanizovanou (tankovou) rotou. Trenčín: Veliteľstvo PS OS SR, 2007, 340 s.
- [5] PUB-31-11-02: Taktika čety. Praha: Velitelství společných sil AČR, 2008.

- [6] PUB-31-11-03: Taktika roty. Praha: Velitelství společných sil AČR, 2008.
- [7] FM 3-06: Urban operations. Washington, DC: Headquarters. Department of the Army, 2006.
- [8] MCALEESE, P.; AVERY, J.: Bojový manuál. Praha: Naše vojsko, 2008, ISBN 978-80-206-0983-0, 186 s.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES04>

<http://www.history.army.mil/html/books/iraq/BGIraq/html/06-03.html>

http://www.boston.com/bigpicture/2008/09/scenes_from_iraq.html

<http://192.156.19.109/marinelink/image1.nsf/Lookup/200572005925?opendocument>

<http://www.defense.gov/photos/newsphoto.aspx?newsphotoid=13834>

Recenzent: Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.

BEZPEČNOSTNÁ HROZBA POUŽITIA ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENIA ZA ÚČELOM TERORIZMU A JEJ POTENCIÁLNE FORMY

Mgr. Daša Adašková - Doc. Ing. Pavel Bučka, CSc.

Mgr. Daša ADAŠKOVÁ

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

dasa.adaskova@umb.sk

Abstrakt

Trendom v oblasti proliferácie zbraní hromadného ničenia na začiatku 21. storočia sa stalo zvyšovanie počtu aktérov schopných vyvinúť a použiť zbrane hromadného ničenia. Spomedzi neštátnych aktérov sa najnebezpečnejšími stali teroristické skupiny, ktorých cieľom sa stal vysoký počet obetí, ktorý svojimi psychologickými dopadmi presahuje hranice jedného štátu a vytvára globálnu atmosféru strachu. Práve tieto kvalitatívne znaky súčasných teroristických skupín vedú k obavám z potenciálnych snáh o získanie a použitie nukleárných, chemických a biologických zbraní pre dosiahnutie svojich cieľov. Z tohto dôvodu patrí hrozba použitia zbraní hromadného ničenia za účelom terorizmu v súčasnosti k najnaliehavejším. Primárnym cieľom článku je analyzovať konkrétne potenciálne formy nukleárneho, chemického a biologického terorizmu so zámerom identifikovať stupeň závažnosti bezpečnostnej hrozby.

Abstract

At the beginning of the 21st century the proliferation of weapons of mass destruction is characterised by the increase of actors that are able to develop and use weapons of mass destruction. Among non-state actors, terrorist groups have become the most dangerous actors who began to aim at a high number of casualties having deep psychological worldwide impact in order to cause a global atmosphere of fear. According to these qualitative features of current terrorist groups there are general concerns of potential terrorist efforts to acquire and use nuclear, chemical and biological weapons to achieve their goals. As a result, the threat of WMD terrorism belongs to the most compelling. The main aim of the article is to analyse concrete potential forms of nuclear, chemical and biological terrorism in order to assess the risk level of the security threat.

Kľúčové slová: zbrane hromadného ničenia, terorizmus, bezpečnosť, bezpečnostná hrozba

Key words: weapons of mass destruction, terrorism, security, security threat

ÚVOD

Zbrane hromadného ničenia¹ (ZHN) patria v súčasnosti k najničivejším nástrojom v rukách človeka. Sú navrhnuté tak, aby boli schopné usmrtiť veľké množstvo ľudí a spôsobiť obrovské materiálne škody. Existencia ZHN v období studenej vojny po celé desaťročia ovplyvňovala medzinárodný vývoj. Ich intenzívna proliferácia viedla k vytvoreniu a nahromadeniu obrovských arzenálov zbraní. Za najväčšiu bezpečnostnú hrozbu bolo považované vypuknutie nukleárnej vojny medzi superveľmocami, USA a ZSSR.

Pád bipolarity neviedol k očakávanej zmene bezpečnostného prostredia. Naopak, došlo k objaveniu sa nových bezpečnostných hrozieb v súvislosti s proliferáciou ZHN. Trendom sa stalo zvyšovanie počtu aktérov proliferácie tak na štátnej, ako aj neštátnej úrovni. Obzvlášť nebezpečnými sa stali snahy teroristických skupín, ktorých základným prvoradým cieľom sa stal vysoký počet obetí, ktorý svojimi psychologickými dopadmi presahuje hranice jedného štátu a vytvára globálnu atmosféru strachu, ktorá ovplyvňuje verejnú mienku na celom svete. Práve tieto kvalitatívne znaky súčasných teroristických skupín vedú k oprávneným obavám z potenciálnych snáh o získanie a použitie ZHN za účelom terorizmu.

Transformáciu konvenčného terorizmu na nekonvenčný dokazujú konkrétne historické udalosti. Najvýznamnejší historický medzník predstavuje rok 1995, kedy japonská sekta Óm Šinrikjó uskutočnila sarínový útok v tokijskom metre². Išlo o prvý úspešný útok zo strany neštátnych aktérov s použitím ZHN s masovými následkami. Význam útoku spočíva najmä v tom, že de facto demonštroval schopnosť neštátnych aktérov získať a použiť vysoko sofistikované technológie na dosiahnutie svojich cieľov.³

Primárnym cieľom príspevku je analyzovať stupeň závažnosti bezpečnostnej hrozby použitia ZHN za účelom terorizmu na báze analýzy konkrétnych potenciálnych foriem nukleárneho, chemického a biologického terorizmu.

¹ Pojem zbrane hromadného ničenia bude v práci označovať všetky zbraňové systémy pozostávajúce z jednotlivých druhov bojových náloží a ich nosičov.

² Sekta uskutočnila prvý útok s použitím chemickej zbrane sarín už v roku 1994 v japonskom meste Macumota. Je cieľom boli traja sudcovia, ktorí rozhodovali o majetkovom spore. Pri útoku zahynulo 7 osôb a 114 ich bolo zranených. (Kort, 2010)

³ Ďalšími príkladmi vystupňovania obáv z nekonvenčného terorizmu sú udalosti z roku 2001. Najskôr niekoľkonásobný sofistikovaný útok proti viacerým terčom v USA zo strany teroristickej organizácie Al-Káida z 11. septembra 2001 a následné incidenty ohrozovania amerických kongresmanov prostredníctvom antraxových zásielok demonštrovali trend stupňovania násillia, ochotu usmrtiť tisíce ľudí a spôsobiť miliardové škody prostredníctvom nekonvenčnej formy terorizmu.

1 Nukleárny terorizmus

Nukleárne zbrane disponujú na rozdiel od chemických a biologických zbraní neporovnateľne väčším deštruktívnym potenciálom schopným zasiahnuť všetky sféry spoločenského života, preto ich získanie a použitie teroristickou organizáciou predstavuje vážne nebezpečenstvo pre medzinárodné spoločenstvo. Na druhej strane, nukleárny terorizmus vyvoláva neporovnateľne vyšší psychologický dopad na spoločnosť, čo primárne pramení zo všeobecných obáv z potenciálnej dlhodobej rádioaktívnej kontaminácie. Doposiaľ je z histórie známy len jediný prípad použitia nukleárnych zbraní, a to konkrétne počas druhej svetovej vojny proti Japonsku. O nukleárnom terorizme možno v súčasnosti hovoriť len v teoretickej rovine.

Nukleárny terorizmus možno charakterizovať ako „extrémnu formu násilia – násilného trestného činu, ktorý vytvára atmosféru strachu na základe použitia, resp. oprávnenej hrozby použitia nukleárnej bomby, jadrového materiálu s cieľom zapríčiniť kontamináciu vôd, pôdy či ovzdušia alebo útoku proti jadrovej elektrárni“ (Terem, 2008). Jeho potenciálne objavenie sa je spájané s odkazom studenej vojny a s jadrovým potenciálom bývalého Sovietskeho zväzu, keďže nemožno predpokladať presné množstvo vyprodukovaného nukleárneho materiálu v dôsledku nedostatočného zabezpečenia jadrových zariadení. (Ferguson, 2006)

Potenciálny nukleárny terorizmus môže mať niekoľko podôb. Za jednu z jeho foriem je považované použitie tzv. špinavej bomby⁴. V podstate ide o použitie konvenčnej výbušniny na rozšírenie a kontamináciu prostredia rádioaktívnym materiálom, ktorý je pre teroristov dostupnejší ako štiepny materiál. Zdrojom rádiologického materiálu sa pre špinavú bombu môže potenciálne stať vyhorené jadrové palivo z reaktorov jadrových elektrární, rádiologické zdroje alebo rádioaktívny materiál používaný vo výskumných zariadeniach, nemocniciach či priemyselnej výrobe, ktoré sú relatívne nedostatočne zabezpečené. (Ferguson, 2006) Nejedná sa o tradičnú ZHN, keďže pri jej použití nedochádza k jadrovému výbuchu, ale k rozšíreniu a rozptýleniu rádioaktívneho materiálu.

Podľa analytikov, k takémuto druhu nukleárneho terorizmu sa potenciálne môžu uchýliť všetky kategórie teroristických skupín. Predovšetkým však pôjde o teroristov s nedostatočnými finančnými a technologickými prostriedkami na útok prostredníctvom nukleárnej zbrane, ako aj tých, ktorých cieľom bude psychologický dopad na verejnosť. (Ferguson, 2004)

⁴ špinavá bomba býva označovaná ako Radiological Dispersion Device (RDD).

Následky teroristického útoku s použitím špinavej bomby by pravdepodobne nedosahovali takú mieru intenzity ako potenciálny útok s použitím nukleárnej zbrane. Pri detonácii špinavej bomby by došlo k rozšíreniu rádioaktívneho materiálu, ktorý by pravdepodobne viedol k usmrteniu malého počtu ľudí v krátkom časovom horizonte. Z dlhodobého hľadiska by mal útok za následok usmrtenie stoviek ľudí na následky ožiarenia. (Ferguson, 2006) Jeho celospoločenský dopad by bol nepochybne významný.

Ďalšou formou nukleárneho terorizmu môže potenciálne byť získanie nukleárnej zbrane prostredníctvom jej výroby zo strany teroristov. V tomto prípade pôjde pravdepodobne o výrobu primitívnej nukleárnej zbrane⁵. Najväčšiu prekážku pri tomto druhu terorizmu predstavuje samotná výroba nukleárnej zbrane, keďže na jej výrobu je nevyhnutný dostatok štiepneho materiálu, a to konkrétne buď vysoko obohateného uránu (HEU) alebo plutónia⁶. V súčasnosti sa predpokladá, že žiadna teroristická organizácia nie je schopná vyvinúť vysoko obohatené plutónium alebo urán na výrobu nukleárných zbraní. (Maurer, 2009) V tomto prípade preto do úvahy pripadá krádež⁷ alebo poskytnutie štiepneho materiálu zo strany tzv. darebáckych štátov, alebo jednotlivca⁸.

Po získaní štiepneho materiálu zo strany teroristickej skupiny prichádza na rad produkcia nukleárnej nálože. Keďže táto fáza je veľmi náročná na finančné a technologické zdroje, odhaduje sa, že len málo teroristických skupín by sa pravdepodobne odhodlalo k výrobe vlastnej nukleárnej zbrane. Túto možnosť však stále nemožno do budúcnosti vylúčiť, keďže napríklad Al-Káida sa netají svojimi ambíciami vyrobiť vlastnú nukleárnu zbraň. (Allison, 2004)

Ďalšiu potenciálnu formu nukleárneho terorizmu predstavuje získanie a následné použitie existujúcej nukleárnej zbrane. V prípade teroristov preto prichádza do úvahy jej získanie zo strany sympatizujúceho nukleárneho štátu alebo krádežou z arzenálov

⁵ Primitívna nukleárna zbraň býva označovaná ako Improvised Nuclear Device (IND).

⁶ Podľa údajov IAEA stačí len 25 kg HEU či 8 kg plutónia na vytvorenie primitívnej nukleárnej zbrane.

⁷ Odhaduje sa, že globálne zásoby plutónia a uránu predstavujú asi štyritisíc ton, ktoré môžu potenciálne slúžiť na výrobu asi dvestotisíc nukleárných bômb. Podľa relevantných údajov je po celom svete rozmiestnených približne päťdesiat nedostatočne zabezpečených zariadení so štiepnym materiálom, ktoré predstavujú vojenské i civilné nukleárne zariadenia. Najväčšie obavy pritom vzbudzujú zásoby štiepneho materiálu umiestnené v Rusku a v nestabilnom Pakistane, ako aj výskumné reaktory používajúce HEU ako palivo, ktoré sa dnes vyskytujú v takmer dvadsiatich štátoch sveta. (The Weapons of Mass Destruction Commission, 2006)

⁸ V období od roku 1989 - 2003 poskytol pakistanský nukleárny vedec Abdul Kádír Chán v minulosti pôsobiaci ako vedúca postava pakistanského nukleárneho programu citlivé informácie Iránu, Líbyi a Severnej Kórey. Chán síce priamo neposkytol HEU, ale kritické materiály a komponenty pre výstavbu nukleárnej továrne, urán v plynnej forme, designy zbraní a pod. Hoci neexistujú informácie o tom, že Chán spolupracoval s niektorou teroristickou skupinou, iní pakistanskí vedci údajne spolupracovali s Al-Káidou pred vojnou v Afganistane. (Allison, 2004)

nukleárných mocností⁹. Pokiaľ ide o získanie nukleárnej zbrane prostredníctvom sympatizujúcej krajiny, ktorá by tým chcela dosiahnuť určité ciele prostredníctvom teroristov, tento predpoklad sa javí ako málo pravdepodobný. Táto skutočnosť pramení predovšetkým z toho, že pravdepodobnosť odhalenia činu a vinníka by bola veľmi vysoká. Navyše krajina by následne čelila masívnej odvete a morálnemu odsúdeniu zo strany medzinárodného spoločenstva.

V prípade krádeže by sa teroristi pravdepodobne snažili získať taktické nukleárne zbrane, ktoré sú vďaka svojej relatívne nižšej hmotnosti prenosnejšie. Strategické nukleárne zbrane sa vyznačujú svojou pomerne vysokou hmotnosťou a objemom. Navyše bývajú skladované mimo svojich nosičov. Na druhej strane v prospech taktických nukleárných zbraní hovorí aj fakt, že v súčasnosti nepodliehajú medzinárodnej kontrole, a preto nie je známy ich presný počet v arzenáloch nukleárných mocností. (Allison, 2004)

Najväčšie obavy z potenciálnej snahy získať nukleárne zbrane zo strany teroristov vzbudzujú arzenály Ruska, ktoré sa vyznačujú nedostatočnými bezpečnostnými opatreniami vzhľadom na rozsah arzenálu. Ďalšou rizikovou nukleárnou mocnosťou je Pakistan, kde mnoho vysoko postavených pakistanských úradníkov a predovšetkým náboženských predstaviteľov sympatizuje s islamskými fundamentalistami a talibanským režimom. Ďalšie obavy vzbudzuje Irán a jeho nukleárne technológie, ktoré sa môžu v prípade nedostatočnej kontroly použiť na výrobu jadrových zbraní. Znepokojujúci je aj fakt, že Irán sa netají svojou podporou medzinárodného terorizmu.

Poslednú formu nukleárneho terorizmu predstavuje útok na jadrové zariadenia s následným vyvolaním havarijných udalostí. Teroristi v tomto prípade nemusia mať záujem resp. schopnosť zostrojiť jadrovú bombu. Prostredníctvom ich vlastných zdrojov a technických znalostí môžu uskutočniť útoky na jadrové ciele. (Ferguson, 2006) V tomto prípade nukleárneho terorizmu potenciálne terče predstavujú jadrové elektrárne, sklady vyhoreného paliva, nemocnice, výskumné ústavy a pod. Hoci sú tieto objekty pod prísnou kontrolou a možnosť prieniku do nich je minimálna, nie je vylúčená.

2 Chemický terorizmus

Napriek celosvetovému úsiliu o zákaz chemických zbraní, chemické látky predstavujú účinný nástroj terorizmu pre dosiahnutie jeho cieľov. Mnohí odborníci sa zhodujú na tom, že výrobný proces chemickej zbrane si vyžaduje relatívne nízku úroveň vedomostí a skúseností.

⁹ V súčasnosti sa odhaduje, že nukleárne mocnosti majú vo svojich národných arzenáloch uložených okolo tridsaťtisíc strategických a taktických nukleárných zbraní, z toho asi deväťdesiat percent z nich sa nachádza v USA a Rusku. (The Weapons of Mass Destruction Commission, 2006)

Z tohto dôvodu sa chemické zbrane javia ako jedny z najdostupnejších spomedzi ZHN pre neštátnych aktérov. Túto skutočnosť potvrdzuje aj tokijský sarínový útok z roku 1995.

Chemický terorizmus možno charakterizovať ako „zámerné použitie nebezpečných toxických zlúčenín a látok, ktoré môžu byť modifikované, tak aby dokázali efektívne a účinne oslabiť alebo usmrtiť, s cieľom zastrašiť alebo donútiť vládu, civilné obyvateľstvo k zmene politických, náboženských alebo spoločenských cieľov“ (Kendall, 2008, s. 38). Môže mať podobu priameho použitia bojových toxických chemických látok prostredníctvom priamej výroby zo strany teroristov, krádeže chemických zbraní z existujúcich národných arzenálov¹⁰ alebo podobu útoku na objekty a zariadenia skladujúce alebo vyrábajúce chemické látky.

Samotná výroba chemických zbraní závisí od druhu a množstva chemickej látky. Pri výrobe chemických zbraní sa vo všeobecnosti vyžaduje chemická zlúčenina (prekurzor) a výrobné zariadenie, pričom platí, čím jednoduchšia zlúčenina, tým jednoduchší výrobný proces. Pre väčšinu chemických látok sa vyžaduje štandardné výrobné zariadenie. Niektoré látky napríklad kyanovodík, majú menšiu náročnosť na výrobu ako niektoré nervovoparalytické alebo pľuzgierotvorné látky. Tieto látky si vyžadujú nielen špecializované výrobné zariadenie, ale aj odborníka, od ktorého závisí miera efektivity samotného útoku.

Takmer každý terorista, ktorý disponuje potrebnými znalosťami v oblasti chémie môže získať chemické zlúčeniny a výrobné zariadenie potrebné pre výrobu jednoduchých chemických látok na voľnom trhu¹¹. Chemické látky na výrobu sofistikovanejších chemických zbraní sú regulované Zmluvou o zákaze chemických zbraní, ktorá však nezakazuje obchodovanie s chemickými látkami o hmotnosti menej ako jedna tona. Toto množstvo postačuje na výrobu chemických zbraní. (Katona, 2006)

Najväčšiu prekážku pre teroristov môže potenciálne predstavovať fáza efektívneho šírenia chemickej zbrane, ktorá je de facto komplexnejšia ako samotná výroba. Samotné chemické látky môžu byť teroristami použité ako zbrane vo forme aerosólových sprejov, výbušnín alebo prostredníctvom vyparovania pri izbovej teplote. Teroristi, ktorých cieľom je spôsobiť masové obete, budú potrebovať vysoko sofistikované zariadenie na šírenie v dostatočne veľkom množstve na cieľovú oblasť. (Shea, 2004) Relevantné faktory, ktoré sú potenciálne schopné ovplyvniť dopad útoku, sú meteorologické podmienky ako teplota ovzdušia, rýchlosť vetra, inverzia a pod. Práve otázka výroby a rozšírenia chemických látok

¹⁰ Výzvu v tejto oblasti predstavujú primárne existujúce zásoby chemických zbraní bývalého Sovietskeho zväzu v Rusku, ktoré je popri USA ich najväčším vlastníkom. Povinnosť zlikvidovať chemické zbrane Rusku ako signatárovi vyplýva zo Zmluvy o zákaze chemických zbraní, podpísaním ktorej sa zaviazalo zničiť chemické arzenály do roku 2012. Doteraz však zlikvidovalo len približne 80% chemických zbraní. (Maurer, 2009)

¹¹ Teroristická organizácia Óm Šinrikjó získala zložky na výrobu nervovoparalytických látok, a to celkovo 50 ton chloridu fosforitého a 10 ton fluoridu sodného na voľnom trhu. (Maurer, 2009)

s cieľom dosiahnuť masové straty na životoch môže predstavovať závažné výzvy pre teroristov. Ako riešenie môže potenciálne predstavovať možnosť uskutočniť útok v uzavretom priestore ako budova, systém metra, štadión a pod. (Maurer, 2009)

Ďalšiu možnosť realizácie chemického terorizmu predstavujú útoky s použitím konvenčných zbraní na civilné objekty a zariadenia, v ktorých sa chemické látky vyrábajú, spracúvajú a uskladňujú alebo útoky na prepravované nebezpečné toxické chemické látky. Ich účinok spočíva v kontaminácii ovzdušia a prostredia v dôsledku chemickej havárie s následným masovým počtom obetí. Špecifický prípad chemického terorizmu predstavuje zakladanie požiarov, pri ktorých sa vytvárajú toxické vedľajšie produkty s cieľom závažne ovplyvniť zdravie obyvateľstva (Durdiak, 2005).

3 Biologický terorizmus

V prípade vyhodnotenia závažnosti biologického terorizmu ako bezpečnostnej hrozby vystupujú svetoví experti nejednotne. Jedna skupina sa prikláňa k tvrdeniu, že hrozba biologického terorizmu v súčasnosti je alebo v blízkej budúcnosti bude rovnako závažná ako hrozba nukleárneho terorizmu, pričom sa odvolávajú na fakt, že niektoré patogény sú ľahko získateľné vzhľadom na ich nenáročnú výrobu. Druhá skupina analytikov je voči závažnosti bezpečnostnej hrozby biologického terorizmu značne skeptická, keďže vylučujú možnosť uskutočnenia rozsiahleho útoku biologickými zbraňami v súvislosti s ich obtiažnou manipuláciou a použitím. (The Weapons of Mass Destruction Commission, 2006)

Biologický terorizmus možno definovať ako „úmyselné použitie mikroorganizmov alebo toxínov, ktoré môžu byť modifikované do efektívnejších a účinnejších foriem s cieľom zapríčiniť ochorenie, oslabenie alebo smrť iným živým organizmom so zámerom donútiť vládu alebo civilné obyvateľstvo k zmene politických, náboženských alebo spoločenských cieľov“. (Kendall, 2008, s. 39) Podstatou biologických zbraní je rozptýlenie obrovského množstva infekčných patogénnych organizmov alebo toxínov s cieľom spôsobiť ochorenie širokej populácie. Jeho dôsledkom je masívne a paralelné prepuknutie ochorenia po inkubačnej dobe spravidla zopár dní. Odhaduje sa, že niekoľko kilogramov efektívne rozšírených patogénov alebo toxínov môže viesť k usmrteniu až stotisíc ľudí. (Shea, 2004)

Z histórie sú známe pokusy o získanie a použitie biologických zbraní teroristickými skupinami, avšak len v lokálnych konfliktoch. Žiaden z nich nemal za následok masový počet obetí. Obzvlášť aktívnou v tejto oblasti bola teroristická organizácia Óm Šinrikjó. Jej členovia vyrábali a pokúsili sa použiť bojové biologické látky antrax, botulotoxín, vírus Eboly a pod. Žiaden ich pokus nebol úspešný. (Durdiak, 2005)

V súčasnosti neexistujú žiadne relevantné dôkazy o získaní prípadne vývoji biologických zbraní teroristickou skupinou. Táto hrozba však nie je vylúčená v budúcnosti. Rozsiahly teroristický útok s použitím biologických zbraní sa potenciálne môže uskutočniť prostredníctvom výroby a následného použitia biologických zbraní teroristickou organizáciou, prostredníctvom krádeže patogénov z výskumných laboratórií alebo nemocníc a ich následného použitia, alebo prostredníctvom kontaminácie zásob vody alebo potravy.

Technologická náročnosť výroby biologických zbraní závisí od druhu a množstva organizmov. Vo všeobecnosti platí, že štandardné laboratórne vybavenie postačuje na výrobu menšieho množstva patogénov a toxínov, zatiaľ čo na výrobu rapídne sa množiacich vysoko smrtiacich exotických mikroorganizmov je potrebné špeciálne laboratórne zariadenie. Mnohé druhy rastových médií potrebných na výrobu patogénov sú voľne dostupné na svetových trhoch a vo voľnej prírode. Ďalšiu možnosť získania médií zo strany teroristických organizácií potenciálne predstavuje ich krádež z nemocníc a výskumných laboratórií. (Maurer, 2009)

Výrobné postupy pre jednoduché patogény sú dnes voľne prístupné na internete. Pre výrobu účinných zbraní sú však potrebné znalosti v oblasti mikrobiológie a know-how pre ich uskladňovanie a použitie. V zásade však náročnosť výrobných podmienok závisí od druhu a množstva patogénu. Vírusy sú napríklad vo všeobecnosti náročnejšie na výrobu ako baktérie alebo toxíny. Niektorí odborníci sa dokonca domnievajú, že na výrobu biologickej zbrane je potrebný jeden mikrobiológ, ktorý vyrobí patogén a jeden experimentálny fyzik alebo inžinier na skonštruovanie aerosólového nosiča (Maurer, 2009).

Výrobný proces predstavuje potenciálne najväčšiu prekážku pre teroristické skupiny, keďže víry a toxíny si vyžadujú odborné biotechnologické znalosti pri produkcii a uskladnení. Najefektívnejší spôsob použitia biologických zbraní je vo forme aerosólu alebo tekutiny. Oba spôsoby sú však náročné na ochranu mikroorganizmov pred slnečným žiarením, oxidáciou, vlhkosťou a ďalšími podmienkami.

ZÁVER

Bezpečnostná hrozba proliferácie ZHN za účelom terorizmu patrí v súčasnosti k najzávažnejším. Údaje získané spravodajskými službami potvrdzujú rastúci záujem neštátnych aktérov o nekonvenčné zbrane, hoci riziko ich použitia v krátkodobej perspektíve zostáva stále na nízkej úrovni. Hrozbu nekonvenčného terorizmu možno preto hodnotiť v súčasnosti ako málo pravdepodobnú. Tento fakt súvisí najmä so schopnosťou teroristických skupín získať a použiť nekonvenčné zbrane na dosiahnutie svojich cieľov, ktorá je

podmienená špecifickými technickými a technologickými výzvami pri konkrétnych typoch zbraní v rámci vývojového a výskumného procesu, vedomosťami a skúsenosťami s manipuláciou s citlivými materiálmi a v neposlednej rade finančnými prostriedkami.

Na základe týchto kvalitatívnych predpokladov sa spomedzi ZHN javia práve nukleárne zbrane ako najťažšie získateľné pre teroristické skupiny v krátkodobej perspektíve, a to najmä v dôsledku finančnej a technologickej náročnosti v porovnaní s ostatnými druhmi ZHN. Možno povedať, že nukleárne zbrane sú v súčasnosti pre teroristické organizácie nedosiahnuteľné, a preto riziko uskutočnenia nukleárneho terorizmu je v súčasnosti veľmi nízke.

Chemický terorizmus predstavuje väčšie riziko, keďže výrobný proces chemických zbraní si vyžaduje relatívne nízku úroveň vedomostí a skúseností. Z tohto dôvodu sa chemické zbrane javia ako ľahšie získateľné spomedzi ZHN pre neštátnych aktérov. Argumentom proti však naďalej zostáva otázka efektívneho šírenia a rozptýlenia chemických látok vo fáze použitia, ktorá je potenciálne najnáročnejšia v celom procese a markantne ovplyvňuje stupeň účinnosti chemických zbraní. Z tohto dôvodu existuje predpoklad, že v krátkodobom horizonte chemické zbrane zostanú aj naďalej menej atraktívne pre neštátnych aktérov. Na druhej strane, aj pri nižšom fyzickom efekte by pravdepodobne mali za následok významný psychologický dopad na širokú verejnosť.

Biologické zbrane sa vo všeobecnosti považujú za dostupné pre teroristické organizácie, keďže ich výroba je menej finančne aj technologicky náročná v porovnaní s výrobou nukleárných zbraní, navyše sa dá ľahšie utajiť, ich účinnosť je veľmi vysoká v dôsledku vysokej toxicity a v neposlednom rade ich použitie je náročnejšie na dokazovanie, keďže v prírode sa mnohé toxíny nachádzajú voľne rozptýlené. Práve riziko uskutočnenia biologického terorizmu je na základe týchto faktov najvyššie.

Z dlhodobej perspektívy použitie všetkých druhov ZHN vylúčené nie je. Táto skutočnosť by sa nemala podceňovať, keďže kombinácia záujmov získať ZHN s ambíciou teroristov spôsobiť masové straty na životoch a škody, v kombinácii s tendenciou teroristických skupín k vyššiemu stupňu nepriateľstva a militantnosti zvyšuje pravdepodobnosť katastrofického útoku zo strany teroristických skupín s použitím ZHN. Takýto scenár by mal nepochybne obrovský dopad na všetky sféry spoločnosti v globálnom meradle. Závažnosť hrozby potvrdzuje aj fakt, že v odborných kruhoch sa už nediskutuje o tom či budú ZHN použité neštátnymi aktérmi, ale kedy budú použité.

LITERATÚRA

- [1] ALLISON, G. 2004. *Nuclear Terrorism*. New York: Henry Holt and Company, 2004. 209 s. ISBN 0-8050-7651-4.
- [2] DURDIÁK, J., GÁFRIK, A., PULIŠ, P., SUŠKO, M. 2005. *Zbrane hromadného ničenia - Aktuálna bezpečnostná hrozba*. Bratislava: MO SR, 2005. 257 s. ISBN 80-88842-76-X.
- [3] FERGUSON, CH. D, POTTER, W. C. 2006. *Improvised Nuclear Devices and Nuclear Terrorism* [online]. Stockholm: Weapons of Mass Destruction Commission, 2006. [cit. 2010-11-25], 36 s. Dostupné na internete: <<http://www.wmdcommission.org/>>
- [4] FERGUSON, CH. D, POTTER, W. C. 2004. *The Four Faces of Nuclear Terrorism*. Monterey: Center for Nonproliferation Studies, 2004. 336 s. ISBN 91-38-22582-4.
- [5] HOFFMAN, B. 2006. *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, 2006. 295 s. ISBN 0-231-12698-0.
- [6] KATONA, P., INTRILIGATOR, M. D., SULLIVAN, J. P. 2006. *Countering Terrorism and WMD*. New York: Routledge, 2006. 288 s. ISBN 0-203-08746-1.
- [7] KENDALL, R. J., PRESLEY, S. M., AUSTIN, G. P., SMITH, P. N. 2008. *Advances in Biological and Chemical Terrorism Countermeasures*. New York: CRC Press, 2008. 247 s. ISBN 978-1-4200-7654-7.
- [8] KORT, M. 2010. *Global Issues: Weapons of Mass Destruction*. New York: Maple Press, 2010. 351 s. ISBN 978-0-8160-7827-1.
- [9] MAURER, S. M. 2009. *WMD Terrorism: Science and Policy Choices*. Cambridge: MIT Press, 2009. 515 s. ISBN 978-0-262-01298-0.
- [10] SCHNEIDER, B., DAVIS, J. A. 2006. *Avoiding the Abyss: Progress, Shortfalls and the Way Ahead in Combating the WMD Threat*. Westport: Praeger Security International, 2006. 409 s. ISBN 0-275-99033-8.
- [11] SHEA, D. A., GOTTRON, F. 2004. *Small-Scale Terrorist Attacks Using Chemical and Biological Agents: An Assessment Framework and Preliminary Comparisons* [online]. Washington DC: Library of Congress, 2004. [cit. 2010-11-25], 89 s. Dostupné na internete: <<http://www.fas.org/irp/crs/RL32391.pdf>>
- [12] TEREM, P. 2008. *Jadrové zbrane - ich význam a vplyv na svetovú politiku*. Banská Bystrica: UMB, 2008. 290 s. ISBN 978-80-8083-531-6.
- [13] The Weapons of Mass Destruction Commission. 2006. *Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological and Chemical Weapons*. Stockholm: Weapons of Mass Destruction Commission.

Recenzent: Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc

FINANČNÍ ZABEZPEČENÍ V ROZPOČTOVÉM PROCESU AČR

Petr MUSIL

Abstrakt

Tento příspěvek je zaměřen na problematiku hospodaření s rozpočtovými a mimorozpočtovými prostředky u vybraného vojenského zařízení (brigáda). Vymezuje proces zabezpečení nákupu majetku, služby se zaměřením na kritická místa, faktory užití finančních prostředků.

Klíčová slova: finanční zabezpečení, rozpočtové prostředky, proces nákupu, mimorozpočtové prostředky.

ÚVOD

Hlavním poskytovatelem finančního zabezpečení v rezortu obrany je ekonomická služba. Definici pojmu „ekonomická služba“ jsem neobjevil v žádném interním normativním aktu¹. Vzhledem k obsahu činnosti finančních specialistů a charakteristickým rysům finančního zabezpečení v rezortu obrany, lépe vystihuje název daného funkčního prvku v rezortu obrany pojem „finanční a rozpočtová služba“ a „finanční orgán“ jako prvek finanční služby na různém stupni řízení v rezortu obrany. Tyto pojmy byly již v minulosti používány a jsou zavedeny a užívány v ostatních armádách² států NATO.

Finanční a rozpočtová služba je součástí systému velení a řízení v resortu obrany a to na politické, strategické, operační i taktické úrovni. Měla by být komplexní, jednoduchá, přehledná, účelná a hospodárná. Toto uspořádání umožňuje finanční řízení daného organizačního stupně a dodržování jednotného řízení a odborného vedení z centra do místa výdaje a odpovídá průřezovému charakteru finančního řízení.

Každý funkční prvek organizace by měl mít definováno své poslání a představu (vizi) o směřování své činnosti a rozvoje, aby mohl stanovit své cíle.

¹ Tento pojem se vyskytuje pouze v souvislosti s daní z přidané hodnoty.

² Ve vojenských štábech je mu přiřazen zkrácený název „J-8“

Finanční zabezpečení - brigáda

Systém finančního řízení (zabezpečení) je u bVŘPZ (brigáda velení, řízení a průzkumu) výrazně ovlivněn její strukturou. Jedná se o strukturu neobvyklou, kde se nachází tři různí správci rozpočtu – „zaměstnanec rezortu MO, kteří vykonávají funkce finančních orgánů u jednotlivých vojenských útvarů“³ (na každém nákladovém středisku jeden) a pouze jeden příkazce operace – „velitelé všech stupňů a další funkcionáři jim na roveň postaveni, kteří odpovídají za přímé uskutečňování výdajových operací při hospodaření s rozpočtovými prostředky rezortu MO“⁴, tím je velitel brigády.

1 Hospodaření s rozpočtovými prostředky

U zvolené brigády = NS xxxx00 popíše proces standardního nákupu (nějaké komodity, služby, apod.) od dodavatele až po zaplacení příslušným Regionálním finančním odborem (dále jen RFO). Systém finančního řízení je u útvaru (vybraná brigáda) výrazně ovlivněn její strukturou.

Proces nákupu

Pracovník logistiky projedná s velitelem podřízeného NS xxxx10 (velitelem praporu) potřebu nákupu, a pokud má k nákupu komodity příslušné oprávnění a nákup je kryt limitovanými finančními prostředky na rozpočtové položce, kterou daný logistik spravuje, velitel NS xxxx10 udělí k nákupu povolení. Pracovník logistiky zadá poptávku na SEPO (Systém elektronické podpory obchodování) a zpracuje potřebnou dokumentaci. Specifikum tohoto útvaru spočívá v tom, že tuto dokumentaci už nepředkládá svému veliteli NS xxxx10, který povolil realizaci nákupu, ale jedinému příkazci operace – veliteli brigády (NS xxxx00). Schvalovací proces pokračuje osobně u velitele NS xxxx00, který ve většině případů není dostatečně seznámen, s účelem realizace nákupu (a je zároveň obtížně vzhledem k jeho vytíženosti k zastižení). Na základě informací pracovníka logistiky podepíše objednávku i s předběžnou finanční kontrolou. S podpisem velitele NS xxxx00 se doklad vrací zpět na NS xxxx10, kde celý proces oběhu a schvalování účetních dokladů pokračuje u správce rozpočtu NS xxxx10 (NES praporu).

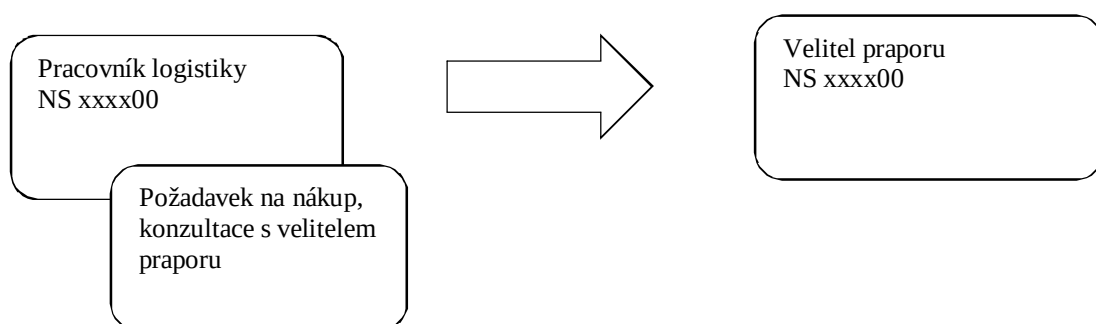
Poté je faktura za nákup doručena přes Pracoviště ochrany informací (POI) na ekonomickou skupinu. Pracovník ekonomické skupiny NS xxxx10 po zaevidování faktury do

³ RMO ČR č. 42/2002 – *Organizace finančního zabezpečení a hospodaření s finančními prostředky v působnosti MO. Čl.17.*

⁴ RMO ČR č. 42/2002 – *Organizace finančního zabezpečení a hospodaření s finančními prostředky v působnosti MO. Čl.16..*

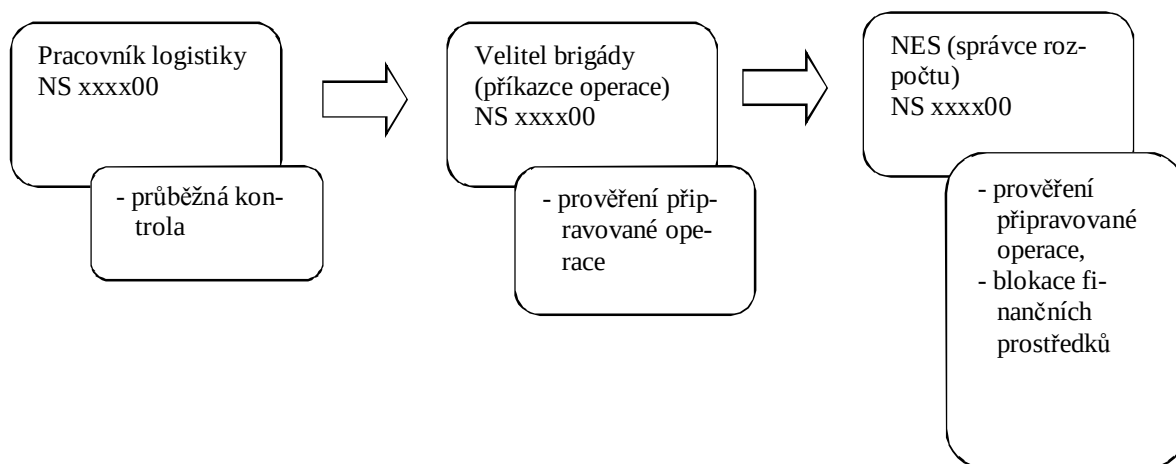
VĚJENSKÉ REFLEXIE

Knihy došlých faktur (KDF) předá fakturu pracovníkovi logistiky, který vystaví likvidační záznam faktury a další potřebné dokumenty. Tím celý proces ale nekončí. Faktura a doklad o předběžné finanční kontrole putuje opět k veliteli NS xxxx00 kvůli jeho podpisu v rámci předběžné finanční kontroly. Odsud ji pracovník logistiky doručí na ekonomickou skupinu, aby vzápětí mohla být předána k úhradě na účtárnu – Regionální finanční odbor (RFO). Výše popsané operace schematicky znázorňují obrázky č. 1, 2 a 3.

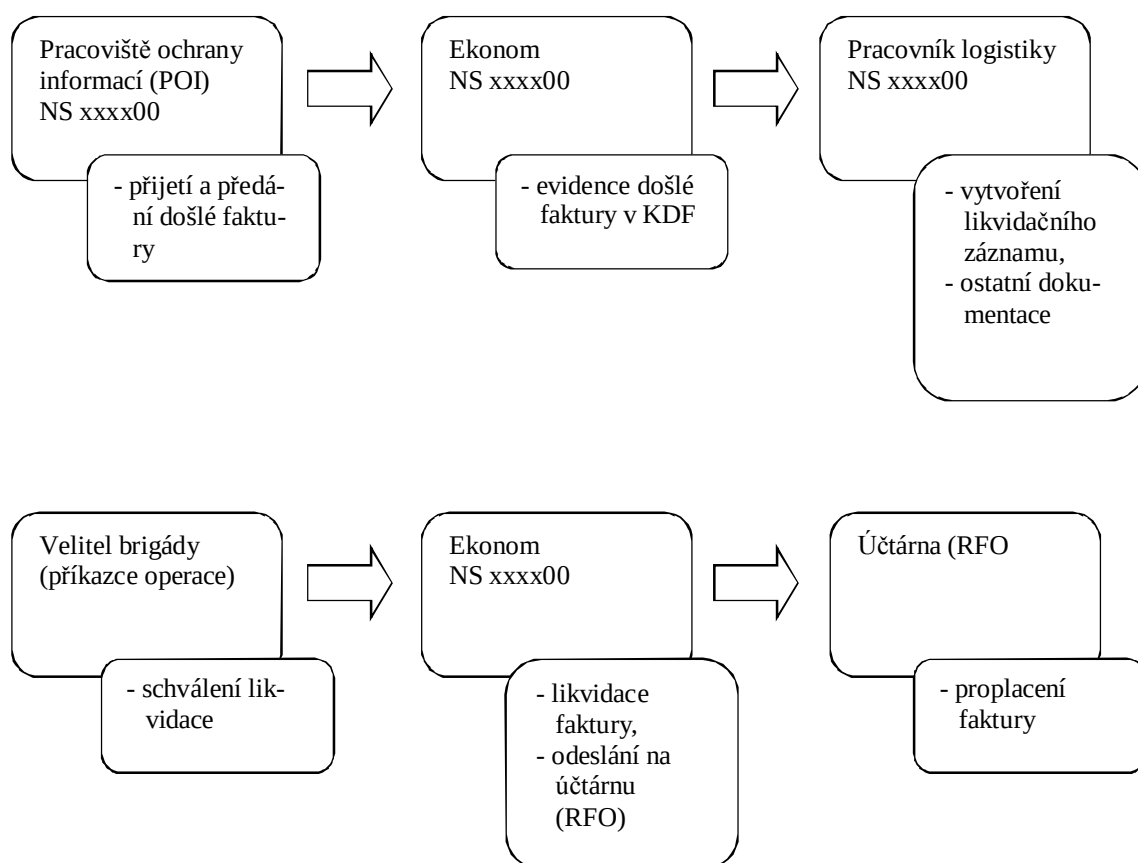
Obrázek 1: Potřeba nákupu na úrovni NS xxxx10

Zdroj: vlastní

Obrázek 2: Průběh předběžné finanční kontroly

Zdroj: vlastní

Obrázek 3: Průběh likvidace došlé faktury

Zdroj: vlastní

Jeden z hlavních problémů v tomto systému finančního zabezpečení (u zvolené brigády) je časová a administrativní náročnost pro pracovníka logistiky a ekonomické skupiny. Také zde ztrácí smysl funkce velitele NS xxxx10, který v tomto systému řízení nemá téměř žádnou roli a tudíž ani nenese žádnou odpovědnost za to, že vydal pracovníkovi logistického oddělení povolení realizovat nákup potřebné komodity. V neposlední řadě se můžeme domnívat, že zde není zastoupen prvek racionality vynakládání omezených finančních prostředků.

2 Mimorozpočtové prostředky

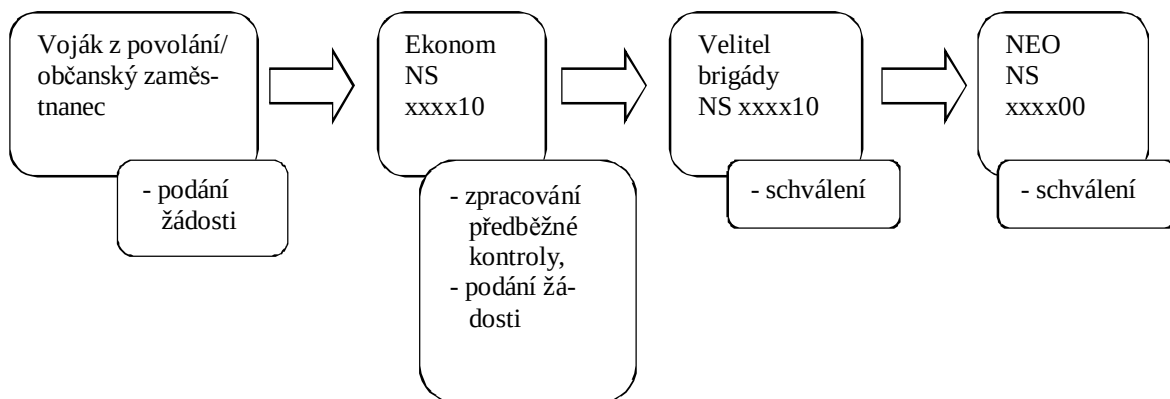
Podobná a o nic lepší situace je v oblasti řízení mimorozpočtových prostředků (fond kulturních a sociálních potřeb – FKSP). Zvláštností je, že velitel podřízeného NS xxxx10 nedisponuje pro oblast mimorozpočtových prostředků pravomocí *příkazce operace* (stejně

jako v předchozím případě), ale dokonce ani náčelník ekonomické skupiny NS xxxx10 nemá pravomoc *správce rozpočtu*, na rozdíl od předchozího případu. Je to z toho důvodu, že rozpočet dílčího FKSP byl naúčtován na útvar jako celek - jedná se pouze o na NS xxxx00. A to z toho důvodu, že RFO tento fond v roce 2009, ani v roce 2010 nerozčlenilo na tři nákladová střediska. Ze stupně NS xxxx00 byly tedy prostředky přiděleny podřízeným nákladovým střediskům, která si zpracovala svůj vlastní rozpočet dílčího fondu. Nicméně v tomto případě jsou stejně mimorozpočtové zdroje vedeny centrálně ze stupně NS xxxx00. Příkazcem operace je tedy velitel NS xxxx00 a správcem rozpočtu náčelník ekonomického oddělení NS xxxx00. Z toho logicky vyplývá, že celá likvidace dokladů, týkajících se FKSP, by měla probíhat na NS xxxx00, ale opět tomu tak není.

Lze uvést jednoduchý příklad likvidace faktury za dovolenou, která směřuje ve prospěch finanční podpory příslušníka NS xxxx10.

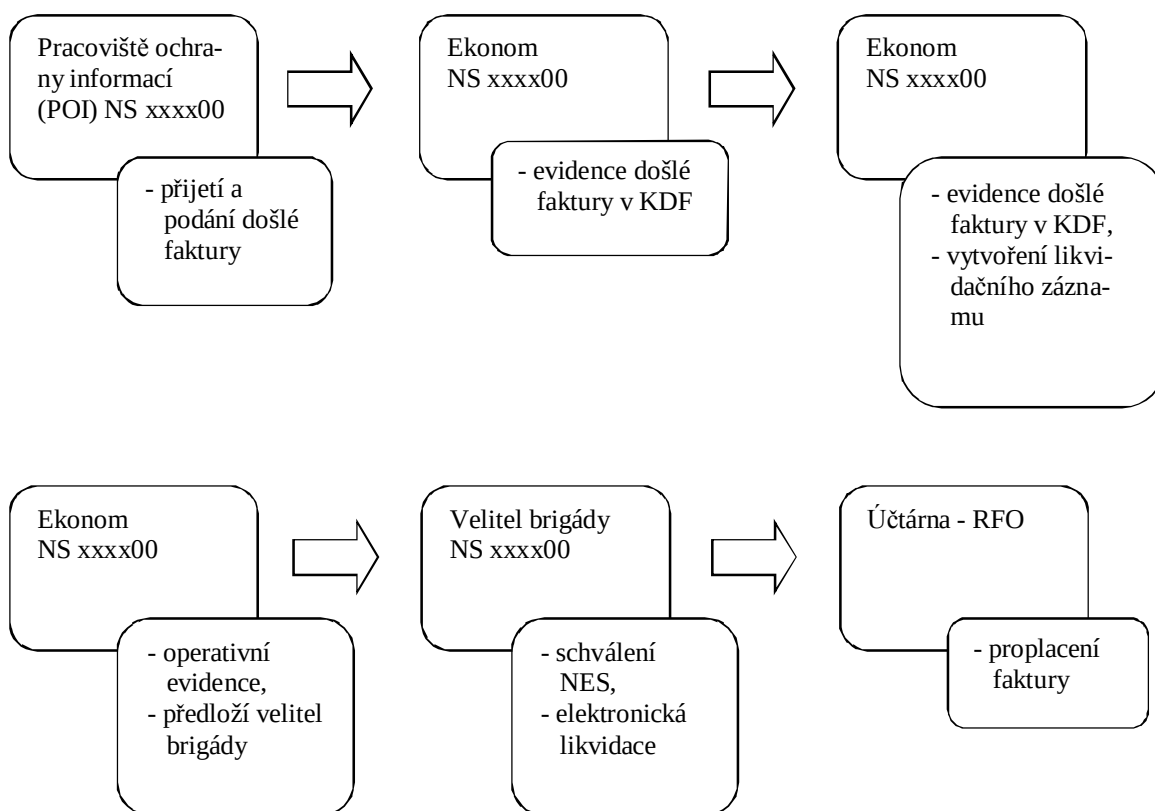
Příslušník NS xxxx10 odevzdá pracovníkovi ekonomické skupiny NS xxxx10 žádost o poskytnutí příspěvku na dovolenou. Pracovník ekonomické skupiny ji za účelem schválení osobně doručí nejprve veliteli NS xxxx10, poté také spolu s vyhotovenou předběžnou kontrolou veliteli NS xxxx00. Velitel NS xxxx00 současně podepíše záznam o předběžné finanční kontrole (tu v tomto případě zpracuje pracovník ekonomické skupiny NS xxxx10), kterou poté podepisuje i náčelník ekonomického oddělení NS xxxx00, jakožto jediný správce rozpočtu pro mimorozpočtové prostředky. S takto podepsanými dokumenty se pracovník ekonomické skupiny NS xxxx10 vrací zpět.

Faktura za dovolenou zaměstnance je doručena prostřednictvím POI na ekonomické oddělení brigády, a proto zde vzniká časová prodleva mezi přijetím faktury a jejím doručením na ekonomickou skupinu praporu. Pracovník ekonomické skupiny NS xxxx10 provede pouze evidenci faktury v modulu KDF, nikoliv však její likvidaci. Přesto vyhotoví záznam o likvidaci faktury a fakturu v elektronické podobě předá pověřenému zaměstnanci ekonomického oddělení NS xxxx00 (nikoli na účtárnu - RFO, jak tomu bylo v předchozím případě). Tím však pro něj práce nekončí, protože nyní musí veškerou dokumentaci dopravit na ekonomické oddělení brigády, kde tyto doklady předá ještě ve fyzické podobě pracovníkovi ekonomického oddělení. Ten dále dokumenty předloží ke schválení veliteli NS xxxx00, dokončí likvidaci v modulu KDF a předá fakturu k proplacení na účtárnu - RFO. Schematicky tuto situaci popisují obrázky č. 5 a 6.

Obrázek 5: Podání žádosti zaměstnancem praporu včetně předběžné finanční kontroly

Zdroj: vlastní

Obrázek 6: Likvidace došlé faktury

Zdroj: vlastní

Na obrázku č. 6 je dobře patrné, že ekonom NS xxxx10 je zde zbytečným mezičlánkem, prodlužujícím celý proces. Evidenci čerpání prostředků FKSP musí vést oba

ekonomové, a to jak ekonom NS xxxx00 jako celek, tak ekonom NS xxxx10. Za NS xxxx10 je tedy tato evidence vedena zbytečně dvakrát.

V tomto příkladě, co se týče odpovědnosti za rozhodování při řízení operací v rámci mimorozpočtových zdrojů, už pozbývá úplně smysl nejen funkce velitele NS xxxx10, ale dokonce i funkce pracovníka ekonomické skupiny tu nenachází smysluplné uplatnění. Ten zde funguje v podstatě pouze jako zprostředkovatel pro pracovníka ekonomického oddělení NS xxxx00. Pracovník ekonomického oddělení NS xxxx00 tak musí být více ostražitý při kontrole dokladů, které mu ekonomové z podřízených nákladových středisek předkládají. Znamená to tedy pro něj, že se díky této kontrole zdržuje od své vlastní práce, které má v tomto případě dost. Další zatěžující skutečností v tomto systému je zdvojená evidence čerpání mimorozpočtových prostředků FKSP. Za NS xxxx10 je nutno vést tuto evidenci dvakrát z důvodu kontroly čerpání dle dílčího limitu.

ZÁVĚR

Při manipulaci se soukromými prostředky užívá každý jedinec alespoň základní ekonomické zásady, včetně využití metod např. operační analýzy. Při hospodaření s veřejnými prostředky nemusí být tyto zásady u odpovědných osob tak výrazné. Je proto nutné, aby alokované finanční prostředky (rozpočtové, mimorozpočtové) nebyly vynakládány neekonomickým, neracionálním způsobem. K této skutečnosti může docházet z důvodu zanedbání povinností (funkčních povinností na určitém stupni řízení a velení) nebo hůře, jsou známy několikero případy uplácení státních úředníků, kteří v průběhu výběrového řízení mohou postupovat v rozporu s § 6 zákona č. 137 z roku 2006 Sb., o veřejných zakázkách, kde je stanovena povinnost zadavatele postupovat *transparentně*, při *rovném zacházení* a *nediskriminaci*.

LITERATURA:

- [1] FOTR, J., ŠVECOVÁ, L., DĚDINA, J., HRŮZOVÁ, H., RICHTER, J., *Manažerské rozhodování postupy, metody a nástroje*. Praha. Ekopress, s.r.o., 2006. ISBN 80-86929-15-9.
- [2] KALOUDA, F., MECH, J., POVOLNÝ, P. *Metody analýz a výdajů státního rozpočtu*. Praha. Alfa Publishing, 2007. ISBN 978-80-86851-75-4.
- [3] GALLOWAY, L., ROWBOTHAM, F., AZHASHEMI, M., *Operační management v praxi*. Praha. ASPI, a.s., 2007. ISBN 978-80-7357-281-5.
- [4] OCHRANA, F. *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-018-X.
- [5] HINDLS, R., HOLMAN, R., HRONOVÁ, S., a kol. *Ekonomický slovník*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. BECK, 2003. ISBN 80-7179-819-3.
- [6] *Velký slovník naučný*. Praha. Diderot, 1999. ISBN 80-902723-1-2.
- [7] *Akademický slovník cizích slov*. Praha. Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9.
- [8] Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů. Praha, 2001.
- [9] Zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách. Praha, 2006.
- [10] RMO č. 42/2002, Organizace finančního zabezpečení a hospodaření s finančními prostředky v působnosti MO. Praha, 2002.

Recenzent: Ing. Marika HÚLEKOVÁ

KONFLIKT SPOŁECZNY - SPOŁECZEŃSTWO W HISTORII NOWOCZESNEJ MYŚLI SPOŁECZNEJ

dr Franciszek Kozaczuk
Instytut Pedagogiki - Zakład Profilaktyki i Resocjalizacji
Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Abstrakt

Konflikt społeczny to niewątpliwie pewnego rodzaju dysfunkcja w Organizacji, społeczeństwie lub wyraz nieprzystosowania jednostki do społeczeństwa. Konflikt jednak występuje zawsze tam, gdzie istnieje sprzeczność: interesów, co najmniej dwóch stron czy grup społecznych; wytyczonych celów; wyznawanych ideałów; uznawanych wartości. Rozwój techniczny, technologiczny gospodarczy, ostra konkurencja w biznesie, rywalizacja, wszystkie te czynniki sprzyjają nie tylko postępowi cywilizacyjnemu, ale również nasilaniu się konfliktów na różnych płaszczyznach. Zatem śmiało można pokusić się o stwierdzenie, że konflikt jest wszechobecny w każdej dziedzinie życia człowieka i wywołać mogą go różne przyczyny. Konflikt społeczny to rywalizacja grup społecznych reprezentujących odmienne poglądy, dążących do zdobycia konkretnych korzyści, jakie daje zwycięstwo w konflikcie. Może być to osiągnięcie władzy czy pokonanie przeciwnika lub zneutralizowanie konfliktu przez osiągnięcie konsensusu. *Zatem konflikt społeczny można zdefiniować jako układ działań skierowanych na siebie, co najmniej dwóch stron o odmiennych poglądach i dążących do innych celów.*

Słowa kluczowe: Konflikt społeczny, organizacja, społeczeństwo, działanie.

Abstrakt

Social conflict is undoubtedly some kind of dysfunction in the Organization, society or expression of individual maladjustment to society, however, whether a conflict exists wherever there is a contradiction: the interests, at least two parties or groups; its objectives; professed ideals, recognized values. Technical development, technological economy, fierce competition in business, competition, and all these factors not only promote the progress of civilization, but also the intensification of conflicts at various levels. So you can safely be said that conflict is ubiquitous in every area of human life and may cause it to various causes. Social conflict is the rivalry groups representing different views, seeking to obtain concrete benefits of victory in the conflict. This can be overcome to achieve power or the enemy or to neutralize the conflict by reaching consensus. Thus, social conflict can be defined as a system of measures aimed at each other at least two parties with opposing views and seeking for other purposes.

Keywords: social conflict, organization, society, action.

Společnost v historii nowoczesnej myšli społecznej

Pojęciowy model społeczeństwa, to system mniej lub bardziej ogólnych założeń na temat najistotniejszych cech społeczeństwa i najistotniejszych relacji między takimi cechami. Teorie społeczne wyjaśniające konkretne zjawiska społeczne odwołują się do takiego właśnie modelu. Ralf Dahrendorf, należący do klasyków teoretycznych analiz konfliktu zauważył¹, że w zachodniej filozofii społecznej od początku konkurowały ze sobą dwa podstawowe modele tłumaczące zawartość społeczeństwa: *jeden* – kładący nacisk na integrację i konsens; *drugi* – podkreślający rolę konfliktu i przymusu, traktujący sprzeczność interesów, dynamikę jako nieodłączne atrybuty życia społecznego.

Źródła współczesnych badań nad konfliktem można szukać u Arystotelesa, Thomasa Hobbesa, Georga Wilhelma Friedricha Hegla, a w dziewiętnastowiecznej myśli socjologicznej najważniejsze koncepcje eksponujące zagadnienia konfliktu w życiu społecznym to darwinizm społeczny, związany z nim *ewolucjonizm* oraz *marksizm*. W tym kontekście należy przypomnieć idee brytyjskiego uczonego Waltera Bagehota, później Amerykanina Williama G. Sumera, socjologa austriackiego Gustawa Ratzenhofera oraz Ludwika Gumplowicza, uczonego polskiego austriackiego. Konfliktowe ujęcie rzeczywistości w pracach Karola Marksa i Fryderyka Engelsa można analizować na kilku płaszczyznach:

pierwsza – najogólniejsza dotycząca świata, oparta na materialistycznej dialektyce. Podstawową przesłanką Marksowskiej ontologii jest zmienność rzeczywistości. Główna rola stymulowania tej zmienności została przypisana wewnętrznym, tkwiącym w ramach danego układu sprzecznościom.

druga – płaszczyzna marksistowskich analiz to ogólna teoria ekonomicznej formacji społeczeństwa. Głosi ona że sprzeczności pojawiają się na kilku poziomach każdej formacji. Rozwiązanie owych sprzeczności powoduje zmianę społeczną, wywołuje sprzeczności na innym poziomie.

trzecia – to historyczna analiza poszczególnych ekonomicznych formacji społecznych, tzw. Formacji antagonistycznych. Najogólniej można je opisać za pomocą „modelu biegunowego”, który ukazuje podstawowe przeciwstawne klasy danej formacji. Zachodzi między nimi strukturalna sprzeczność interesów, której przezwyciężenie następuje w walce klas.

¹ Zob.: Gesellschaft und Demokratie in Deutschland, (1972, s.157),

Czwarta płaszczyzna to konkretne analizy historyczne prowadzone przez obu twórców materializmu historycznego.

Do owych Marksowskich prac na temat walki klas nawiąże w połowie XX wieku Ralf Dahrendorf. Na początku XX wieku zainteresowanie konfliktem pojawiło się w kilku nurtach socjologii. Nie wszystkie jednak nurty przyjmowały konfliktowy model społeczeństwa, kładły jednak nacisk na konieczność analizy konfliktów i uznania ich poważnego znaczenia w życiu społecznym. Zainteresowanie owe wypływało wówczas jak można sądzić, z dwóch głównych źródeł teoretycznych.

Pierwszym było neokantowskie odgałęzienie *socjologii formalnej*, reprezentowane w Europie, przede wszystkim przez Georga Simmla, a w Ameryce przez nawiązujących do niego badaczy z kręgu szkoły Chicagowskiej (Roberta E. Parka, Ernesta W. Burgessa, Albiona Smalla). Wkład Simmla polega na sformułowaniu nowej koncepcji społeczeństwa, w której wzajemne oddziaływania są głównymi faktami społecznymi. Jednym z podstawowych i najważniejszych procesów społecznych, jedną z podstawowych zasad organizacji społeczeństwa jest w tej wizji konflikt.² Simmel uważał, że socjologiczne znaczenie konfliktu nie może być kwestionowane. Jest on normalną i ważną formą życia społecznego. Przyczynia się do integracji grupy społecznej, określa jej granice, wzmacnia normy, zapewnia spójność osobowości itd.

Drugim ważnym źródłem współczesnych modeli społeczeństwa była rodząca się na przełomie XIX i XX wieku nowoczesna *socjologia polityki*. Najważniejsi teoretycy to Włosi Wilfredo Pareto, Gaetano Mosca i Roberto Michels oraz Francuz Georges Sorel, Niemiec Franz Oppenheimer i Amerykanin Artur F. Bentley. W latach trzydziestych XX wieku w socjologii nastąpił odwrót od badania problematyki konfliktu. Zmniejszyło się zainteresowanie uczonych zainteresowaniem kwestiami wielkich struktur i procesów społecznych.

W makrosocjologii zaczął dominować funkcjonalizm a w badaniach nad stosunkami społecznymi kierunek *human relations*. Dla obu „naturalnym” stanem, do którego miało się zbliżać nowoczesne społeczeństwo przemysłowe, był stan harmonii.

Powrót konfliktowych modeli społeczeństwa do teorii społecznej nastąpił w połowie lat pięćdziesiątych. Sprzyjały temu zmiany społeczne i polityczne w świecie oraz pojawienie się nowych orientacji teoretycznych. Zimna wojna przeszła już do historii, co ułatwiło przez

² Poświęcił mu Simmel w 1955 roku obszerny esej, który stał się inspiracją napisanych blisko pięćdziesiąt lat później prac Lewisa A. Kosera.

socjologie zachodnią badań nad marksizmem i charakterystycznym dla niego konfliktowym modelem społeczeństwa. W gospodarce amerykańskiej nastąpiła instytucjonalizacja konfliktu przemysłowego. Stracił atrakcyjność kierunek *human relations*. Pod wpływem dyskusji wewnętrznych (zwłaszcza argumentów przedstawionych przez Roberta Mertona) oraz krytyki zewnętrznej zmieniał się funkcjonalizm. Coraz większą popularność zyskiwały modele społeczeństwa inne niż funkcjonalny.

Od roku 1950, jako jedna z pierwszych konfliktowej wizji świata społecznego zaczęła popularyzować w cyklu artykułów Jessie Shirley Bernard. W 1956 roku Coser publikuje książkę na temat społecznych funkcji konfliktu. Opierając się na koncepcji Simmla przyjął, że we wszystkich grupach społecznych istnieją stosunki konfliktowe. Uważał, że konflikty mają pozytywne konsekwencje dla integracji systemów społecznych i dla łagodnego przebiegu zmian. W 1957 Dahrendorf opublikował w stanach Zjednoczonych artykuł pt. *Out of utopia*, w którym zachęcał do reorientacji analizy socjologicznej w kierunku budowy konfliktowego modelu społeczeństwa. W tym samym roku wydał też w Niemczech a w 1959 w Anglii, obszerną książkę o klasach społecznych i konflikcie klasowym w społeczeństwach przemysłowych (Dahrendorf 1972a). Praca ta zawierała polemikę z Marksowską koncepcją klasy, przejmowała jednak wiele Marksowskich idei i zawierała propozycję konfliktowego modelu społeczeństwa.³

Jednym z efektów akceptacji konfliktu jako pełnoprawnego przedmiotu badań i uznania go za zasadniczo trwałą i bardzo istotny element życia społecznego było powołanie na uniwersytecie stanu Michigan w Ann Arbor instytucji pod nazwą The Center for Research on Conflict Resolution. Centrum to rozpoczęło w 1957 roku wydawanie pisma 'The Journal of Conflict Resolution', które poświęcone było nie tylko sprawom rozwiązywania konfliktów czy wojnom między państwami⁴.

Konflikt społeczny – rozumienie i jego kategorie

Jednoznaczne zdefiniowanie konfliktu nie wydaje się proste (por. Milicki, 1992, s. 15-26), ale nie jest także potrzebne, ponieważ co najmniej trzy występujące w literaturze przedmiotu (socjologicznej) rozumienia tego tematu dają się oddzielić tylko analitycznie. W *pierwszym ujęciu*, które można /nazwać/ określić jako *strukturalne*, konflikt to tkwiąca w strukturze systemu „niezgodność”, obiektywnie istniejąca sprzeczność interesów, wzajemne

³ W 1956 roku w Anglii ukazały się drukiem wykłady Radiowe Maxa Gluckmana, poświęcone znaczeniu konfliktów społecznych w społecznościach pierwotnych, w 1961 roku opublikowano książkę Hojna Rexa, zawierającą analizę kluczowych zagadnień kluczowych teorii socjologicznych.

⁴ Publikowali w nim także autorzy zajmujący się stosunkami społecznymi w obrębie poszczególnych społeczeństw przemysłowych. Wierzyli oni w możliwość nie tyle pełnego rozwiązania konfliktów, ale raczej ich regulacji.

wykluczanie się celów grupowych spowodowane ograniczona ilością pożądaných dóbr. „konflikt między grupami istnieje wówczas, gdy występuje podstawowa niezgodność ich wartości, celów, interesów itp.: powoduje ona, że jeśli jedna grupa dostanie to, czego chce, to z kolei inna grupa nie może dostać tego czego by chciała”⁵.

Drugie ujęcie można określić jako **behawioralne**. Konflikt wówczas to działania (interakcje, stosunki) o znamionach walki społecznej (czasem też współzawodnictwa). I tak Lusi Kreiesberg (1973, s 17) sformułował następującą definicję: „*Konflikt społeczny jest to pewien stosunek między dwiema lub więcej stronami (bądź ich rzecznikami) przekonanymi, że ich cele są nawzajem nie do pogodzenia*”. Podobne interakcyjne, podejście do problematyki konfliktu stosują Raymond W.Mack i Richard C. Snyder (1957, s.211-278).

Trzecie ujęcie ma charakter psychologiczny Jego zwolennicy rozpatrują konflikt jako stan wrogości między grupami czy osobami. Dobrym przykładem tu będzie proponowana definicja przez Finka Clintona (1968, s. 348): „*Konflikt społeczny to każda sytuacja lub proces, w którym dwa lub więcej byty społeczne powiązane są przynajmniej jednym z psychologicznym stosunków antagonistycznych lub przynajmniej jedną z antagonistycznych sytuacji*”.

Rozpatrując konflikt jako ciąg działań lub psychiczny stan wrogości, na ogół szuka się jego źródeł. Badacze często znajdują je w strukturze sytuacji „obiektywnie” konfliktowej. Z kolei traktując konflikt jako „obiektywny” atrybut systemu społecznego zwraca się zwykle uwagę na jego konsekwencje w postaci wrogich działań i/lub uczuć. Okazuje się, więc, że niezależnie od sposobu rozumienia konfliktu tj. zakresu zjawisk wyodrębnianego przez jego definicję, konflikt społeczny w ostatecznym rachunku badany jest kompleksowo. Zatem jego koncepcje teoretyczne powinny mieć podobny charakter.

Konflikt w rozumieniu behawioralnym – czy interakcyjnym – to proces społeczny, na który składa się ciąg powiązanych ze sobą interakcji, w różnym stopniu uświadamianych przez strony konfliktu. W takim procesie społecznym można wyróżnić trzy fazy: *Rozpoczęcie konfliktu* – istotne są tu warunki, w jakich konflikty się na ogół pojawiają, ich przyczyny a także warunków w jakich prawdopodobieństwo ich pojawienia się jest niewielkie; *Przebieg konfliktu*; *Rozwiązanie* czy regulacja konfliktu Ważnym powodem wybuchu konfliktów społecznych są sprzeczności istniejące w systemie społecznym. Inny powód to zmiany społeczne naruszające wcześniejszą strukturę interesów grupowych. Żaden z tych warunków nie działa sam. Do powstania konfliktu konieczne są czynniki dodatkowe.

⁵ - pisze Bernard (1951, s. 243). Podobnie sądzi Percy Cohen (1970, s.184.

Zdaniem Cosera (1964, s. 37) kontynuatora rozważań Simmla, ani „obiektywne” nierówności społeczne, ani uczucia wrogości nie doprowadzą do konfliktu, jeżeli nierówny podział dóbr społecznych uważany jest przez grupy upośledzone za prawomocny. Czynnikiem wywołującym konflikt jest więc zakwestionowanie prawomocności systemu.

Simmel uważał (1955), że sprzeczność przeradza się w konflikt szczególnie w tych grupach, w których stosunki społeczne są bardzo bliskie.

Dahrendorf zaś zwracał uwagę, że warunkiem przekształcenia się obiektywnej sprzeczności interesów (konfliktu ukrytego) w konflikt otwarty jest nie tylko uświadomienie sobie przez obie strony sprzeczności, ale i odpowiednia organizacja. Proces organizowania się stron odzwierciedla dynamikę konfliktu⁶. „Pokój społeczny” natomiast w danym układzie stosunków w pewnej mierze może zapewnić mechanizm „kozła ofiarnego”. Agresja (konflikt) z różnych przyczyn zostaje wówczas przeniesiona na inną grupę lub osobę. Warunkami czasowego utrzymania „pokoju” mogą też być tłumienie konfliktu lub sztywność systemu społecznego.

Czym jest konflikt?

Konflikty społeczne, jak wskazują na to ustalenia historii, nie były obce ludziom żyjącym nawet w bardzo odległych czasach. Były przedmiotem naukowych dociekań Heraklita, Bodina, Machiavellego, Hobbes'a, Milla, Hegla czy Darwina. Szersze zainteresowanie konfliktami społecznymi zauważa się dopiero od XIX w., zwłaszcza w tych społeczeństwach, w których zaznaczyły się coraz bardziej skutki pierwszej rewolucji przemysłowej. Możliwość wnikliwego spojrzenia na konflikty społeczne zaistniała wraz z pojawieniem się socjologii.

Terminem konflikt społeczny określa się na ogół różne zjawiska, w których przejawiają się elementy zmagania lub nawet ostrej walki czy to pomiędzy poszczególnymi ludźmi, czy to dowolnie wielkimi zbiorowościami. Konfliktami społecznymi nazywa się zarówno walki między małymi grupami np. gangami, jak i walki przeróżnych sekt czy frakcji politycznych.

Konflikt społeczny to walka ludzi reprezentujących odmienne wartości lub walka o dostęp do statusu, władzy lub ograniczonych dóbr, w której to walce celem pozostających w konflikcie stron jest nie tylko osiągnięcie pożądaných wartości, ale też zneutralizowanie, ograniczenie lub wyeliminowanie przeciwników.

⁶ Dahrendorf, 1972, s. 134-135, 1972b, s.36).

Konflikty społeczne mogą występować w różnych formach.. Mogą mieć też różny charakter, zasięg, nasilenie czy właściwości. Konflikt społeczny jest walką wynikającą z konfrontacji różnorodnych interesów: partykularnych lub ogólnospołecznych. Im wyższe wartości czy racje tkwią u podstaw danego konfliktu, tym bardziej ostra będzie jego forma i bardziej bezwzględny charakter. Trzeba zaznaczyć, że charakter i forma danego konfliktu społecznego odzwierciedlają poziom ogólnego rozwoju społeczności, w jakiej ma on miejsce.

Jak z powyższego widać możemy dość do wniosku, iż konflikty są nieuniknione oraz potrzebne, poza tym neutralne wszędzie tam, gdzie jest więcej niż jeden człowiek.

Definicja: O konflikcie mówimy wtedy gdy dwie lub więcej osób, grup wzajemnie od siebie zależnych, spostrzega niemożliwe do pogodzenia różnice interesów, niemożność realizacji ważnych potrzeb lub/ i wartości oraz podejmuje działania, aby tę sytuację zmienić. Od tego jakie to będą działania zależą dalsze losy konfliktu.

Pamiętajmy, iż konflikty istniały zawsze, nie zawsze są rozwiązywalne, ale zawsze trzeba szukać prób rozwiązania owego sporu. Ważną umiejętnością jest również dostrzeganie pozytywnych stron konfliktu, autoanaliza własnych stylów reakcji na sytuację konfliktową oraz znajomość strategii radzenia sobie z konfliktem.

Aby umieć osiągnąć wszystkie ww. wymienione umiejętności ważna jest wiedza o przyczynach konfliktu, jego istocie oraz dynamice rozwoju.

PRZYCZYNY KONFLIKTU - Obiektywne warunki powstawania konfliktu

Konflikt powstaje, gdy istnieją wyodrębnione strony o sprecyzowanych dążeniach, istnieje współzależność społeczna tj. żadna ze stron nie może osiągnąć swoich celów, stanowią przeszkodę lub blokują realizację dążeń. Konflikt może także tworzyć strony i współzależność, których wcześniej nie było. Warto również pamiętać o kulturowym podłożu powstawania sporów, które czasami jest niewidoczne, a decydujące w przebiegu konfliktu oraz o jego wyniku np. konflikty rasowe czy też konflikty wynikające ze struktury organizacji.

Psychologiczne warunki powstawania konfliktu

A) Bardzo częstym powodem konfliktów są błędy w komunikacji lub jej zablokowanie.

Wśród błędów komunikacyjnych najczęściej wymienia się:

- błąd nadmiernej generalizacji używany jako zarzut: zamiast mówić o konkretnych sytuacjach, przyczynach irytacji, złości, przypisujemy pewne zdarzenia stałym cechom osoby [częściowo wynikać może z nieumiejętności mówienia, dokonywania przekazu o

własnych uczuciach, a więc nieumiejętności komunikatu „ja”];

- stosowanie (bardzo często się to zdarza) w komunikacji „stoperów komunikacyjnych” tj. osądzenia, osądzania, krytykowania, wyzywania, wulgaryzowania, rozkazywania, oskarżania, grożenia, odwracania uwagi;
- niewłaściwe zrozumienie intencji partnera i z nim rozmowy, co może spowodować zablokowanie możliwości porozumienia [aby tego uniknąć ważna jest umiejętność parafrazowania wypowiedzi tj. mówienia swoimi słowami, co i jak zrozumieliśmy oraz umiejętność odzwierciedlania wypowiedzi];
- niespójność w komunikatach [np. łączenie negatywnych tekstów z pozytywnym, przyjaznym głosem – dotyczy to jego tonu] – ważne jest zwrócenie uwagi nie tylko na przekaz werbalny, ale uświadomienia sobie znaczenia przekazu niewerbalnego w komunikacji;

B) Bardzo częstym czynnikiem wpływającym na powstawanie konfliktu jest odgrywanie określonej roli społecznej, która wyznacza zachowanie człowieka i jego system niemal wymykający się spod kontroli, wznieca konflikty [np. eksperyment przeprowadzony przez F. Zimbardo];

C) Jedną z podstawowych przyczyn konfliktu są również niezaspokojone potrzeby, zwłaszcza pomiędzy stronami, które są od siebie bardzo silnie zależne. Różnice w oczekiwaniu zaspokojenia mogą także powodować narastanie konfliktu pomiędzy bliskimi sobie ludźmi. Potrzebą nazbyt rzadko uwzględnianą w rozwiązywaniu sporów jest potrzeba swobody i niezależności.

D) Eskalacja wielu konfliktów dokonuje się bardzo często przez mechanizmy związane z podtrzymaniem pozytywnej samooceny tj. „wyjście z twarzą” z sytuacji sporu.

Przebieg konfliktu - Przebieg konfliktu zależy raczej od typu struktury społecznej ramach której występuje, niż od przedmiotu konfliktu. Im ściślejsze są stosunki w grupie, im bardziej jest sztywna jej struktura, tym bardziej gwałtowny i intensywny jest przebieg konfliktu. Struktury elastyczne łagodzą przebieg konfliktu, instytucjonalizują go, ustalają dla niego specjalne kanały. Konflikt nie musi, lecz może być powiązany z uczuciem wrogości do przeciwnika. „Wygodniej” jest nienawidzić ,gdyż wówczas działania konfliktowe uzyskują dodatkową, ważną motywację, a tym samym mogą być bardziej skuteczne. Intensywność konfliktu jest również uzależniona od cech strukturalnych szerszego systemu. Jeśli przecinają się w nich fronty różnych konfliktów, to ktoś, kto jest naszym przeciwnikiem z jednego

względu, może być sojusznikiem z innego względu. Dzieje się tak wówczas, gdy wszystkie konflikty, bez względu na ich przedmiot, traktuje się jako tak samo ważne dla zaangażowanych stron. Nie zawsze tak jest. Niezależnie od intensywności konfliktu, tj. od stopnia psychicznego zaangażowania stron, konflikty mogą być mniej lub bardziej gwałtowne.

Gwałtowność odnosi się do ich przejawów, a nie do przyczyn. Jest to sprawa metod, jakie pozostające w konflikcie grupy wybierają do realizacji swoich celów⁷, a więc norm i reguł dotyczących tego, jak konflikt powinien przebiegać. Czasem strony konfliktu uzgadniają, a nawet określają zawczasu sposób zakończenia konfliktu, wynik, do którego dążą. W tym miejscu nie można nie wspomnieć o ważnej kwestii związanej z gwałtownością konfliktu to możliwość zastosowania przemocy, zależna według Kriesberga (1973, s.11-12) – od stosunku między stronami, kosztów użycia przemocy, znaczenia konfliktowego problemu dla uczestników sporu oraz stopnia uświadomienia przez nich istoty konfliktu. Możliwe jest tu (a nawet częste) prowadzenie konfliktów bez użycia przemocy.

Problematyka metod prowadzenia konfliktu wiąże się z zagadnieniami *instytucjonalizacji i regulacji konfliktów* trwających, jeszcze nie zakończonych, a w konsekwencji z kwestią zakończenia konfliktów. Zdaniem Cosera konflikty można uporządkować według kryterium istnienia (czy też nieistnienia) między stronami umów dotyczących zakończenia konfliktów. Powstanie wtedy kontinuum: od konfliktów w pełni zinstytucjonalizowanych, ze wskazanym punktem zakończenia; do konfliktów totalnych.

Strony konfliktu znajdują się blisko pierwszego z wymienionych biegunów przez zakończenie konfliktu muszą rozumieć to samo. A taki stan nie jest osiągnąć łatwo, gdyż czym innym jest chęć zawarcia pokoju a czym innym skłonność do uznania swojej ewentualnej porażki. Zakończenie konfliktu zależy więc w dużej mierze od strony przegrywającej, od tego, kiedy ona zrezygnuje ze sporu. Po to, aby zakończyć konflikt szybko i ograniczyć ponoszone przy tym koszty, trzeba precyzyjnie określić jego przedmiot, a w szczególności jego symbole oznaczające jego koniec. Jeśli niema takich jednakowo przez obie strony rozumianych symboli, to rozwiązanie jest trudne.

Rozwiązanie i zakończenie konfliktu nie musi być, w myśl koncepcji Cosera tożsame z rozwiązaniem sprzeczności strukturalnych. Zdobycie przedmiotów mających symboliczną wartość dla przeciwnika nie musi oznaczać uzyskania od niego merytorycznych ustępstw (choć w gruncie może je oznaczać). Fakt ten podkreślany jest przez wielu teoretyków

⁷ por. Dahrendorf, 1972a, s.212.

konfliktu. Teza, że możliwe jest rozwiązanie konfliktów (sprzeczności) opiera się na założeniu, że owe konflikty da się w pełni wyeliminować, usunąć ich przyczyny. Według Dahrendorfa jest to niemożliwe. Rozwiązać, a właściwie uregulować, da się tylko przejawy konfliktu, a więc konflikt w ujęciu behawioralnym.

Regulacja może dotyczyć tylko jednego wymiaru konfliktu, a mianowicie jego gwałtowności. Jest ona możliwa wtedy, gdy obie strony starają się zrozumieć racje oponenta, konieczność i realność sytuacji konfliktowej; gdy obie strony są zorganizowane i gdy zgadzają się na pewne formalne reguły gry. Akceptują wówczas istnienie strukturalnych powodów konfliktu. Według Dahrendorfa⁸ można mówić o trzech ogólnych typach regulacji: *Pierwszy polega* na próbach pogodzenia podejmowanych w ramach określonych instytucji-kompetentnych, neutralnych, demokratycznych i mających odpowiedni aparat wykonawczy. *Druga ewentualność* to zaproszenie konsultanta czy mediatora. *Trzeci typ* regulacji to arbitraż. Może być tak, że wezwanie arbitra jest konieczne, ale akceptacja decyzji nie jest konieczna lub odwrotnie – wezwać go nie trzeba, ale gdy się to stanie, to podporządkowanie się jego decyzji jest obowiązkowe.

Te trzy typy postępowania mogą być kolejnymi etapami regulacji konfliktu lub oddzielnymi rodzajami regulacji. Możliwe jest też wg. Dahrendorfa, tłumienie konfliktu behawioralnego, to znaczy taka sytuacja, w której grupa dominująca uniemożliwia ujawnienie strukturalnej sprzeczności interesów.

Konfliktowy model społeczeństwa

Założenia konfliktowego modelu społeczeństwa formułowało kilku współczesnych badaczy, jednak najpełniej ujął je Dahrendorf. Założenie wizji konfliktowej przeciwstawił założeniom wizji funkcjonalistycznej. Zdaniem tego uczonego, na najbardziej ogólnym szczeblu abstrakcji model konfliktowy przyjmuje cztery założenia: każde społeczeństwo poddane jest stale procesem zmian; w każdym społeczeństwie istnieją zawsze sprzeczności i konflikty; wszystkie części i elementy społeczeństwa przyczyniają się stale do jego dezintegracji i zmiany; każde społeczeństwo zapewnia swoją integrację przymusowi.

Od końca lat pięćdziesiątych te założenia były rozwijane i uszczegółowiane. Ze względu na rozmaite konkretyzacje można mówić o dwóch podstawowych typach modeli konfliktowych społeczeństwa – modelach *stabilnych* i modelach *dynamicznych*.

⁸ (1972a, s. 327 -31.; 1972b, s. 42-43)

Modele stabilne - kładą nacisk na to, że stale występujące konflikty społeczne o niewielkiej intensywności prowadzą do osiągnięcia przez systemy społeczne dynamicznej równowagi. Współczesnym takim przykładem jest wizja Cosera. *Modele dynamiczne* akcentują natomiast to, że stale występujące konflikty prowadzą do zasadniczych, strukturalnych przekształceń systemów społecznych. Współczesnym ich przykładem jest koncepcja Dahrendorfa. Na przykładzie propozycji Cosera i Dahrendorfa można rozpatrzeć dwa zagadnienia: - obraz struktury społecznej zawartej w obu typach modeli konfliktowych; - raz miejsce zmiany społecznej w tych modelach.

Trzeba jednak pamiętać, że oddzielenie analizy struktury i dynamiki społecznej w przypadku modeli konfliktowych ma charakter jedynie formalny, struktura bowiem jest w nich traktowana jako element podlegający systemowi.

Obraz struktury społecznej w konfliktowym modelu społeczeństwa

W konfliktowym modelu społeczeństwa strukturę społeczną stanowi układ wyróżnionych grup, systemów społecznych i ról społecznych. Według Cosera, najważniejsze części społeczeństwa to *grupy społeczne*⁹ oraz **osoby** będące w konflikcie z grupami. Bada on problem granic grupy oraz wpływ konfliktu na ich wzmocnienie, związek między bliskością stosunków społecznych w grupie a pojawieniem się i trwaniem otwartych konfliktów i uczuć wrogości, znaczenie struktury grupowej dla możliwości wystąpienia i konsekwencji konfliktu, a także wpływ stosunków międzygrupowych w szerszym układzie na wewnętrzną strukturę danej grupy, wpływ konfliktów na pojawienie się koalicji itd. Jednostka staje się ważnym elementem struktury, gdy jej stosunki z jakąś grupą są konfliktowe. Wróg wewnątrz grupy, kwestionujący jej wartości i interesy, zagraża jedności tej grupy, jeśli natomiast grupę opuszcza (dobrowolnie lub nie), to bezpieczniej dla niej jest, gdy przyłącza się już do istniejącej grupy, niż gdy tworzy własną grupę dysydencką lub zabiega o poparcie członków swojej dawnej grupy.

W skonstruowanym przez Dahrendorfa dynamicznym modelu konfliktowym społeczeństwa (przemysłowe) składają się przede wszystkim ze *związków imperatywnie skoordynowanych*, które mają charakter zinstytucjonalizowany i wyraźnie określone granice między częściami składowymi. Związki te zbudowane są z dwóch grup i między którymi zachodzi konflikt potencjalny (w postaci „obiektywnej” sprzeczności interesów wynikającej z istoty ról społecznych) lub konflikt otwarty. Przedmiotem takiego konfliktu jest **władza**. Jedna grupa ją ma i stara się utrzymać, druga jest jej pozbawiona i dąży do jej zdobycia.

⁹ Coser terminy „grupa” i „system” używa na ogół zamiennie.

Grupa dominująca i grupa podporządkowana nazywane są przez Dahrendorfa *klasami*. Związki imperatywne skoordynowane działają we wszystkich dziedzinach życia. Takim związkiem jest państwo, przedsiębiorstwo przemysłowe, kościół, partia polityczna, szkoła, klub szachowy itd. We wszystkich występują stosunki władzy. W nowoczesnym społeczeństwie przemysłowym najważniejsze są jednak dwa pierwsze z tych związków tj. Państwo i Przedsiębiorstwo.

Model proponowany przez Cosera, bliższy wizji funkcjonalistycznej, zakłada istnienie w każdym społeczeństwie (i w każdej grupie) niezmiennych aspektów koniecznych dla jego trwałości. Ta „zawartość rdzenna” nie jest jednak opisana precyzyjnie. Wydaje się, że są to podstawowe wartości i normy grupowe. Dopóki nie są one kwestionowane, dopóty podważanie zasadności innych aspektów systemu nie musi być dla niego groźne. Coser nie podaje jednak żadnych kryteriów ułatwiających wyróżnienie wartości i norm o znaczeniu podstawowym.

W modelu dynamicznym, zakładającym zmienność całego systemu, a nie tylko pewnych jego aspektów, nie powinny w zasadzie istnieć żadne części rdzenne. Jednakże okazuje się, że występują one także u Dahrendorfa i mają charakter aksjonormatywny. Samo istnienie struktury klasowej oraz uznanie otwartych konfliktów za jedną z podstawowych wartości społeczeństwa, to owa zawartość rdzenna. Jej naruszanie ma powodować sztuczną statyczność społeczeństwa i zagrożenie podstawowych zasad demokracji. Konflikt jest bowiem według Dahrendorfa, „ogniskiem struktury społecznej”.

Konflikt strukturalizuje system społeczny. W modelach stabilnych mówi się raczej o podziale systemu na kilka części, w modelach dynamicznych tylko na dwie. Coser zasadniczo nie zwraca uwagi na liczbę stron zaangażowanych w konflikt, uwzględnia jednak występowanie koalicji, szukanie przez strony konfliktu sprzymierzeńców, podejmowanie „walki na dwa fronty”. Inaczej jest w modelach dynamicznych, w których kładzie się silny nacisk na polaryzację najważniejszych skonfliktowanych systemów społecznych.

W zjawiskach imperatywnie skoordynowanych, charakter podstawowego stosunku społecznego, dychotomiczna istota podziału władzy, sprawia, że zasadniczo istnieć mogą tylko dwie przeciwstawne grupy. Jednakże nawet w takich zjawiskach Dahrendorf dopuszcza pewien pluralizm stron. Po obu stronach linii dzielącej tych, którzy mają władzę, od tych, którzy jej nie mają, może działać więcej niż jedna zorganizowana grupa interesu. Inny problem strukturalny to **spójność** stron konfliktu. Konflikt jest tym bardziej efektywny dla jednej z uczestniczących strony, im bardziej jest ona spójna.

Według Cosera wystąpienie konfliktu zwiększa spójność stron, integruje je wewnętrznie. Sam konflikt wzmacnia granice między grupami, wzmacnia też wewnętrzną równowagę uwikłanego weń systemu. Większy nacisk na wewnętrzność spoistość stron konfliktu kładli autorzy wizji dynamicznych. Zdaniem Dahrendorfa, zwiększenie się spójności stron jest równoczesne i równoznaczne z pojawieniem się konfliktu.

Ostatnia kwestia strukturalna odnosi się do spójności całego systemu społecznego, w obrębie, którego ma miejsce konflikt. Coser, idąc za Simmlem, analizuje rolę konfliktu w zależności od tego, czy występuje on w ramach systemu „elastycznego. W *pierwszym wypadku* tj. systemu elastycznego – konflikty powodują dostosowywanie się do części systemu i umożliwiają jego trwanie. W *drugim* – konflikty nie mogą ujawnić się tak długo, jak długo mechanizmy kontroli społecznej są wystarczająco silne, aby je tłumić.

Gdy konflikty nawarstwiają się i mechanizmy kontroli zawodzą, skumulowany konflikt staje się niebezpieczny dla systemu jako całości. W dynamicznym modelu Dahrendorfa system zawdzięcza spójność istnieniu władzy, która zarazem wywołuje sprzeczność interesów i konflikt. W stosunku do ról podporządkowanych założone są tu dwojakiej i to sprzeczne oczekiwania: *podległości i oporu*.

Zmiana społeczna w konfliktowym modelu społeczeństwa

Konfliktowy model społeczeństwa zawiera cztery interesujące założenia ogólne: powszechnej konfliktowości; powszechnej zmienności; wywoływania konfliktu przez te zmiany. Dwa pierwsze założenia dotyczą zjawisk społecznych uważanych za istotne, dwa pozostałe istotnych związków między tymi zjawiskami. Są one inaczej konkretyzowane w modelu typu stabilnego i inaczej w modelach typu dynamicznego.

Założenie pierwsze - powszechnej konfliktowości – można uznać za oczywiste. Modele stabilny wyróżnia jednak *konflikt funkcjonalny i dysfunkcjonalny*. Zwolennicy tego modelu skupiają uwagę przede wszystkim na następstwach pozytywnych konfliktu, to znaczy na tym, że przyczynia się on jednak do stabilizacji systemu. Coser nie neguje jednak tego, iż pewne formy konfliktu są destrukcyjne dla jedności grupy prowadząc do dezintegracji określonych struktur społecznych.

Założenie drugie jest podobnie oczywiste. Model stabilny, to także model zmienności ograniczonej, albowiem zdaniem Cosera, zjawiskiem powszechnie występującym we wszelkich społecznościach, jest jedynie powolna zmiana w obrębie systemu. Podtrzymuje on Parsonsofskie rozróżnienie *zmian wewnątrz systemu i zmian rozbijających system*. Zmiany tego drugiego rodzaju mają dużo mniejsze znaczenie niż zmiany rodzaju pierwszego i mogą

być ich rezultatem. Bardziej zasadne wydaje się założenie mówiące o tym, że zmiany *wywoływane są przez konflikt*. W modelu stabilnym konflikt nie jest jedynym czynnikiem wywołującym zmiany, jest jednak czynnikiem wyróżnionym. Prowadzi do zwiększenia spójności systemu, do powstania nowych form społecznych, nowych własności systemu. Stymuluje postęp techniczny i gospodarczy. Typ zmian wywołanych przez konflikt zależy od struktury systemu.

W systemach elastycznych zmiany będą powolne i ograniczone do wnętrza systemu, w systemach sztywnych – gwałtowne i prowadzące do zniszczenia tożsamości systemu. Ostatnie założenie mówi o *wywoływaniu konfliktu przez zmiany społeczne*. W ramach modelu stabilnego zmiana narusza dotychczasowy układ interesów i musi zmobilizować do obrony te grupy i jednostki których interesy zostały naruszone. W dynamicznym modelu konfliktowym te same założenia ogólne przyjmują odmienne konkretyzacje.

Na przykład: zakład się tu, podobnie jak w modelu stabilnym, że mogą istnieć konflikty funkcjonalne i dysfunkcjonalne, ale to tym drugim przypisuje się szczególne znaczenie i uznaje, że to głównie one charakteryzują zjawiska społeczne. Założenia o wszechobecności zmiany nie dzieli jej na zmianę w obrębie systemu i zmianę systemu. System w znaczeniu takim, jakie nadają mu zwolennicy modeli stabilnych, nie jest tu układem odniesienia. Wszystkie systemy mają charakter historyczny, a więc przemijają.

Autorzy modeli dynamicznych wprowadzają inny podział na *zmiany strukturalne i niestukturalne*. Dla Dahrendorfa zmiany strukturalne, to transformacje systemu władzy, czyli wymiana personelu na pozycjach dominacji w związkach imperatywnie skoordynowanych. Wymiana ta umożliwia realizowanie nowych interesów. W ujęciu Dahrendorfa, zmiana strukturalna ma dwa wymiary: - *nagłość* (czyli tempo); - *oraz radykalność*, która jest miarą stopnia modyfikowania systemu wartości podstawowych instytucji. Radykalność zmian strukturalnych jest funkcją *status quo*, jest uwarunkowana konkretną sytuacją historyczną. Zmiany strukturalne jako stały rys rzeczywistości społecznej, mogą mieć wiele uwarunkowań. Najistotniejszy jest jednak konflikt klasowy.

Regulując konflikt można wpływać na przebieg i cechy zmiany strukturalnej. Dahrendorf wprowadza dwa analitycznie niezależnie, jego zdaniem wymiary konfliktu klasowego: - *intensywność i gwałtowność*. *Intensywność* odnosi się do wydatkowania energii i stopnia zaangażowania stron konfliktu, zaś *gwałtowność* do przejawów konfliktu i metod działania.

Według Dahrendorfa (1972a, s. 234), istnieje związek między wymiarami konfliktu: intensywnością i gwałtownością, a wymiarami zmiany: radykalnością i nagłością. Im gwałtowniejsze są konflikty klasowe, tym większe jest prawdopodobieństwo nagłości zmiany strukturalnej. Związki między drugą parą wymiarów są bardziej złożone. Radykalność zmiany strukturalnej nie jest prostą konsekwencją intensywności konfliktu klasowego. Istotnym czynnikiem interweniującym jest konkretna sytuacja społeczna. Nakładanie się na siebie przyczyn konfliktu zwiększa jego intensywność, natomiast przecinanie się pól konfliktu intensywność tę obniża. Zwolennicy modeli konfliktowych nie zakładają, że zmiana i konflikt wiążą się ze sobą jednoznacznie. Zwracają uwagę na to, iż ich wzajemna determinacja jest zjawiskiem istotnym. Pokazują warunki, w jakich określone typy konfliktów wywołują określone typy zmian.

ISTOTA KONFLIKTU – Strony i uczestnicy konfliktu społecznego

Podmiotami konfliktów społecznych mogą być tylko istoty ludzkie występujące jednostkowo lub zbiorowo. Wchodząc w konflikt z innymi ludźmi, uczestniczymy w nim z reguły jako bliżej nieokreślone istoty ludzkie, lecz jako osoby pełniące określone funkcje społeczne. Ludzie mogą uczestniczyć w konfliktach także zbiorowo, zarówno, gdy uczestniczą w konfliktach rozgrywających się między różnymi grupami lub, gdy kolektywnie występują przeciwko dowolnej jednostce ludzkiej. Zbiorowymi podmiotami konfliktów społecznych są także przeróżne instytucje będące często tzw. osobami prawnymi jak np. stowarzyszenia. Uczestnictwo w konflikcie społecznym może być zamierzone bądź nie. Stroną konfliktu jest każdy, kto bierze w nim aktywny udział i niekoniecznie w sposób bezpośredni.

Podmiot konfliktu - Każdy konflikt ma swoich uczestników. Z uwagi na nich konflikty możemy podzielić na: interpersonalne, wewnętrzne, indywidualne; Interpersonalne (między ludźmi); Intergrupowe (między grupami).

Przedmiot konfliktu - Każdy konflikt toczy się o coś. Ze względu na przedmiot można dokonać bardzo ogólnego podziału na: konflikty toczące się o dobra materialno-ekonomiczne (pieniądze, tereny, rzeczy materialne); konflikty toczące się o dobra symboliczne (przekonania, władza, prestiż) ten rodzaj konfliktów jest trudniejszy do rozwiązania oraz bardziej antagonistyczny, częściowo wynika to z większych trudności dzielenia dóbr.

Aktywność stron - Z uwagi na aktywność stron wyróżniamy dwa rodzaje konfliktu: Konflikty bierne – sytuacje, w których strony nie kierują względem siebie żadnej aktywności;

Konflikty czynne – konflikty bierne – musimy wiedzieć - zwykle przechodzą w czynne, te zaś mają wszelką szansę na rozwiązanie lub eskalację. Optymalny poziom konfliktu znajduje się pomiędzy stagnacją- brakiem aktywności a aktywnością zbyt dużą, która może doprowadzić do zaostrzenia konfliktu.

Dynamika konfliktu - Każdy konflikt charakteryzuje się swego rodzaju cyklicznością.

Przykład: Często się zdarza, że odwlekamy rozwiązanie sporu, co może powodować obniżenie aktywności oraz następuje wzrost i natężenie antagonizmów między stronami, może nastąpić chwilowy zanik działań czynnych oraz przejście w stan konfliktu biernego.

Duży wpływ na dynamikę konfliktu mają procesy postrzegania społecznego, które powodują, iż mamy niezgodny z rzeczywistością obraz sytuacji i drugiej osoby. Konflikt niejednokrotnie eskaluje z powodu tendencyjności w spostrzeganiu. Obie strony narzekają na siebie nawzajem, krzywdzą się i dalej robią to samo. Kiedy uzyskują świadomość błędu, kształtują przekonanie, że im przysługuje takie prawo – do tego rodzaju działań, podczas gdy drugiej stronie nie. Jak widzimy takie podwójne normy są również w stanie utrzymać wysokie natężenie konfliktu.

Detektory konfliktu - Detektory to objawy, które dość jednoznacznie wskazują jednoznacznie na możliwość pojawienia się sporu. Ich znajomość jest przydatna w wykrywaniu konfliktu, który jeszcze się nie ujawnił:

- nacechowanie wzajemnych kontaktów formalizmem, brakiem cierpliwości, drażliwością oraz brakiem tolerancji nawet na drobne błędy;
- prowokowanie impulsywnych zachowań partnera, czyhanie na jego potknięcia oraz złośliwe komentarze;
- podkreślanie różnic i odrębności we wzajemnych relacjach;
- atakowanie przewidywanych działań partnera nawet kiedy one zostaną zwerbalizowane;
- niezgadzanie się na żadne plany i propozycje wysuwane przez partnera;
- ironiczne traktowanie partnera, lekceważenia jego poglądów i wysuwanych propozycji działania;
- uparte utrzymanie się własnego zdania – fiksacja oraz emocjonalna, gwałtowna jego obrona w przypadku kontrargumentacji ze strony partnera;
- zarzucanie partnerowi złej woli, nieczystych intencji
- przejawianie nieufności oraz gotowości do zachowań obronnych oraz ofensywnych przy kontakcie z partnerem.

FAZY KONFLIKTU

- 1) Pojawienie się sprzecznych celów, interesów, dążeń postaw
- 2) Powstanie napięcia społecznego, masowa frustracja, poczucie zagrożenia
- 3) Ostre podziały w wyniku sprzeczności, niechęć, wrogość, uprzedzenia, racjonalizacja sprzeczności, czyli próba ich wyjaśnienia i uzasadnienia
- 4) Jedna ze stron podejmuje walkę [ukryta lub jawna agresja]
- 5) Pojawienie się dążenia do zakończenia konfliktu z powodu: zwycięstwa jednej ze stron, wyczerpania wszystkich uczestników konfliktu, negocjacji i kompromisu
- 6) Pozostają uprzedzenia i urazy, które mogą prowadzić do nowych napięć

Fazy konfliktu

Nie każdy konflikt przebiega w schematyczny sposób, często fazy łączą się ze sobą, czasami konflikt jest tak gwałtowny że nie sposób wyróżnić kolejnych po sobie faz.

FAZA I - „coś jest nie tak” – jest to faza przeczuc, że relacje przebiegają nie tak jak dotychczas, okres drobnych napięć, przy których mogą występować objawy złego samopoczucia. W tej fazie pojawiają się zachowania, które zostały opisane.

FAZA II - wzajemna wrogość – jest to okres wzajemnych zarzutów, negatywnych uwag oraz ocen i coraz większa intensywność stosowanych detektorów.

FAZA III - kulminacja - czas rozładowania napięcia, prowadzący do silnych awantur – jest to faza krótka, bardzo daleka od zdrowego rozsądku. Ze względu na silne emocje tj. nienawiść, wrogość, żal często dochodzi do agresji. Jest to faza, kiedy nie docierają do skonfliktowanych stron żadne argumenty. Stan tak silnego napięcia emocjonalnego nie może trwać długo, jest on bardzo trudny do zniesienia oraz nienaturalny.

FAZA IV - wyciszanie – jeżeli strony utrzymują ze sobą komunikację, można przejść do prób spokojnego rozważenia problemu, oddzielić emocje od faktów.

FAZA V - porozumienie – faza ta pozwala na skonfrontowanie stanowisk, rozpatrzenie wzajemnych interesów, co umożliwia współdziałanie.

Wiele jest takich konfliktów, w których komunikacja została zerwana w fazie kulminacji, a jej wykonywanie jest możliwe w sali sądowej. Wiele też takich w których następuje „ostateczne zerwanie” w fazie kulminacyjnej. Ważne jest więc wypracowanie gotowości do dialogu, co daje szansę na rozwiązanie.

RADY PRAKTYCZNE

- **Unikaj konfliktów relacji**
- **Zbadaj, by ludzie powstrzymywali się od stereotypowego myślenia o innych i etykietowania**
- **Nie staraj się negocjować wartości. Jeżeli coś jest dla kogoś ważne nie przekonuj go, że tak nie jest**
- **Szukaj wspólnie z innymi, co można w danej sytuacji zrobić, aby było to dla wszystkich akceptowalne**
- **Zadbaj o satysfakcję merytoryczną, psychologiczną proceduralną uczestników**
- **Nie wszystkie problemy można rozwiązać. Zadbaj jednak o to, żeby każdy problem został zdefiniowany i przynajmniej ramowo omówiony.**

* * *

BIBLIOGRAFIA

- [1] Balawajder K., Komunikacja, konflikty, negocjacje w organizacji. Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1998.
- [2] Bieńkowska E., Poradnik mediatora. Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa 1999.
- [3] Borkowska S., Negocjacje zbiorowe. PWE, Warszawa 1997.
- [4] Białyszewski H., Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych, W-wa 1993.
- [5] Chęłpa S. i Witkowski, T. Psychologia konfliktów, Oficyna Wydawnicza UNUS, 2000.
- [6] Christie N., Granice cierpienia. Warszawa 1991.
- [7] Coleman J. S., Community Conflict. New York 1957.
- [8] Dahrendorf R., Nowoczesny konflikt społeczny. Esej o wolności, (tłum: S. Bratkowski, W. Niepokolczycki, B. Ormowski, E. Szczepański W-wa 1993.
- [9] Derczyński W., A. Jasińska-Konia, J. Szacki J., Elementy teorii socjologicznych, Warszawa 1975.
- [10] Edelmann R., Konflikty w pracy, GWP, Gdańsk 2005.
- [11] Giddens A., Nowe Zasady Metody socjologicznej. Pozytywna krytyka socjologii interpretatywnych (tłumaczenie: G. Woroniecka) Kraków 2001.
- [12] Goffman E., Człowiek w teatrze życia codziennego. Warszawa 1979.

- [13] Hirszowicz M., Teorie Socjologiczne – Marksizm i socjologia współczesna. PWN 1997.
- [14] Przewodnik dla studentów –Marksistowska filozofia i socjologia, UŚ. Zeszyt nr 20
- [15] Kempny M., J. Szmatka, (red.), Współczesne Teorie wymiany społecznej, Warszawa 1992.
- [16] Mead, G.H. Umysł, osobowość, społeczeństwo, Warszawa 1975.
- [17] Merton R. K., Teoria socjologiczna a struktura społeczna, Warszawa 1982.
- [18] Malewski A., O Nowy kształt nauk społecznych, Warszawa 1975.
- [19] Kodeks Postępowania Karnego - (Dz.U nr 89/1997, poz 555, Dz.U nr 160/1997, poz 1083)
- [20] Okoń W., Słownik pedagogiczny. PWN, Warszawa 1984.
- [21] Turner, J.H., Struktura teorii socjologicznej, PWN, Warszawa 1985
- [22] Turner J. H., Socjologia, Koncepcje i ich zastosowanie (przekład: E. Różalska),, Poznań 1998.
- [23] Turner J.H., Struktura teorii socjologicznej, PWN 2006.
- [24] Thibaut J., Walker L., Procedural Justice: A Psychological Analysis. Erlbaum, Hillsale, NH, 1975.
- [25] Fengler J. Pomaganie mężczyznom, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- [26] Gordon T. Pacjent jako partner, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1999.
- [27] Morawski W.. Instytucjonalizacja polityczna w postsocjalistycznej Polsce (w) Zmiana społeczna, PAN, Warszawa 1999.
- [28] Reykowski, J. Konflikty społeczne [w:] Psychologia polityczna, Zysk i S-ka, Poznań1999.
- [29] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1998 roku (Dz. U nr 111/1998, poz. 701).
- [30] Sztumski J. Konflikt Społeczny, Katowice 1987.
- [31] Skinnera B.F., Poza godnością i wolnością, Warszawa 1978.
- [32] Steinman H., Scherovogg G., Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1992.
- [33] Skąpska G., Prawo a dynamika społecznych przemian, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1991.
- [34] Sztompka P., Teoria socjologiczna końca XX wieku, Warszawa 1974.
- [35] Sperling A.P., Psychologia. Zysk i s-ka. Poznań 1995, str. 286-287.

- [36] Steinman H., Scheroyogg G., Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1992.
- [37] Śliwa J., Materiały szkoleniowe dla mediatorów konfliktów z udziałem dzieci, opracowane na podstawie "Podręcznika mediacji" Williama Lincolna, wydane przez National Center Associates, Inc, Ustka 2000.
- [38] Zimbardo P. G., Psychologia i życie. PWN, Warszawa 1994.

Recenzował: Doc. dr **Antoni Olak** - Katedra Zarządzania Bezpieczeństwem - Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach, 40-594 Katowice, ul. Gallusa 12, tel. 32/ 20 79 201/211, fax 32/ 20 79 213; Instytut Pedagogiki- Zakład Profilaktyki i Resocjalizacji -Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie, ul. Ks. Jałowego 24, 35-959 Rzeszów tel. +48 17 872 18 16 *e-mail: antonio130@vp.pl*.

POWSTANIE I TEORIE KONFLIKTU

Doc. dr Antoni Olak

Katedra Zarządzania Bezpieczeństwem - Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego
i Języków Obcych w Katowicach

Abstrakt

Teoria konfliktu to jeden z podstawowych paradygmatów w socjologii, konkurujący przede wszystkim z funkcjonalizmem. Właściwie nie jest to jedna spójna teoria, lecz zbiór podejść teoretycznych, które eksponowały pomijany często w analizach funkcjonalistów konflikt społeczny. Teorie konfliktu widzą systemy społeczne jako pełne napięcie i konfliktów istniejących pomiędzy składającymi się na nie częściami. Mimo, iż istnieje wiele teorii konfliktu, to wszystkie kładą nacisk na jedno: siłą napędową konfliktu jest nierówność.

Geneza teorii konfliktowych wywodzi się w głównej mierze z opracowań teoretycznych Karola Marksa i Maxa Webera i Georga Simmla. Teoria ta wskazuje, że społeczeństwo jest zaangażowane według zasady podporządkowania jednych grup społecznych innym grupom społecznym, a podporządkowanie to jest utrwalone poprzez system normatywny, świadomość społeczną i prawo. Ponieważ jednak interesy poszczególnych grup społecznych są z natury sprzeczne, zatem jedne grupy dążą do utrwalenia i utrzymania sytuacji panowania, a inne grupy dążą do zmiany sytuacji. Teoria konfliktu kładzie zatem nacisk na konflikt, współzawodnictwo między różnymi elementami struktury społecznej. Natomiast wielu współczesnych teoretyków, np. Dahrendorf czy Collins, koncentrują się na konflikcie pomiędzy grupami rasowymi, etnicznymi i religijnymi, konflikt płci. Teoretycy teorii konfliktu odwołują się do prac szczególnie Georga Simmla, który w różnym stopniu eksponował istnienie w społeczeństwie sił dzielących i scalających ludzi.

Słowa kluczowe: Teoria konfliktu, konflikt, systemy społeczne, grupy społeczne.

Abstract

The theory of conflict is one of the basic paradigms in sociology, competing primarily with functionalism. Actually, this is not a coherent theory, but a set of theoretical approaches, which display a frequently overlooked in the analysis of social conflict functionalists. Theories of conflict, they see social systems as full of tensions and conflicts existing between composing the parts are not. Although there are many theories of conflict, all insist on one thing: the driving force behind the conflict is inequality. The genesis of conflict theory derives largely from theoretical studies of Karl Marx and Max Weber and Georg Simmel. The theory

suggests that society is committed by the principle of the subordination of some social groups, different social groups, and this subordination is sustained by a normative system, public awareness and law. However, since the interests of particular social groups are inherently contradictory, therefore, some groups seek to consolidate and maintain a situation of domination, and other groups seeking to change the situation. The theory of conflict thus puts the emphasis on conflict, competition between the various elements of social structure. Contrast, many contemporary theorists, Dahrendorf and Collins, focus on the conflict between racial groups, ethnic and religious, gender conflict. Theorists of conflict theory, refer to the work of Simmel especially Georgia, which exhibited varying degrees of existence in society and uniting forces dividing people.

Keywords: theory of conflict, conflict, social systems, social groups.

Początek teorii konfliktu w socjologii dał Karol Marks, lecz rozwój tego podejścia w połowie XX wieku zawdzięczamy dwóm niemieckim socjologom: Maxowi Weberowi i Georgowi Simmlowi. Weber i Simmel także sformułowali teorie konfliktu, lecz byli obaj podejrzliwi wobec tez krytycznych Marksa. Marks, Weber i Simmel stworzyli podstawowe idee, które wciąż dostarczają inspiracji współczesnym orientacjom konfliktowym.

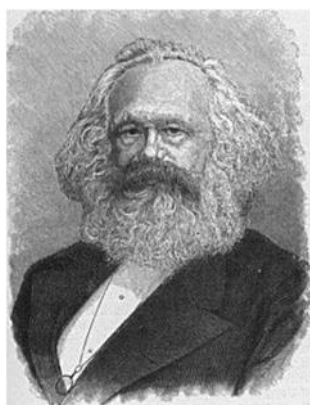
Teoria konfliktu była jedną z pierwszych orientacji teoretycznych; rozwijała się jednocześnie z funkcjonalizmem i pozostającą w ukryciu teorią bioekologiczną, która się w nim zawierała. Nawet niektórzy wcześniejsi funkcjoniści, np. Herbert Spencer¹, dążyli do konceptualizacji konfliktu. Na przestrzeni lat jednak podejścia funkcjonalne spotykały się z nasilającymi się atakami z powodu niedoceniań zjawisk konfliktu i zmiany. Poszukując „funkcji” sił społeczno-kulturowych pod kątem zaspokajania potrzeby integracji i innych wymogów, funkcjoniści wykazywali skłonność do umniejszania skutków nierówności w kontekście systematycznego prowadzenia do konfliktu, dezintegracji i zmiany. Zwłaszcza funkcjonalizm Talcotta Parsonsa pod koniec lat pięćdziesiątych i w latach sześćdziesiątych był przedmiotem zjadliwych ataków za to, że nie zdołał wypracować adekwatnej konceptualizacji procesów konfliktu.²

¹ Zob. Herbert Spencer, *Zasady socjologii* (zob. przyp. 5 na s. 11 niniejszej książki). Zdaniem Spencera ważną siłą ewolucyjną była wojna między społecznościami, ponieważ społeczeństwo lepiej zorganizowane zazwyczaj wygrywało i „selekcjonowało” słabsze albo przynajmniej podciągało je do poziomu organizacyjnego zwycięzcy. Ten rodzaj analizy geopolitycznej stał się w drugiej połowie XX w. jeszcze bardziej znaczącą formą teorii konfliktu.

² Zob. np. Dawid Lockwood, *Kilka uwag o systemie społecznym*, tłum. Urszula Niklas, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Włodzimierz Derczyński, Aleksandra Jasińska-Kania, Jerzy Szacki (wyb.), Warszawa 1975,

Tak, więc jedna z pierwszych orientacji teoretycznych w socjologii zyskała w drugiej połowie XX wieku nowe życie. To nowe życie dokonało się kosztem funkcjonalizmu, który na pewien czas zastąpiły Teorie konfliktu. Dzisiaj reakcja teorii konfliktu na funkcjonalizm - w rzeczy samej można powiedzieć, że przesadzona — ma swoje wyraźnie określone miejsce w długim szeregu teorii socjologicznych. Początek teorii konfliktu w socjologii dał Karol Marks (1818—1883), lecz rozwój tego podejścia w połowie XX w. zawdzięczamy dwóm niemieckim socjologom: Maxowi Weberowi (1864—1920) i Georgowi Simmlowi (1858—1918).

Weber i Simmel także sformułowali teorie konfliktu, lecz obaj byli podejrzliwi wobec też krytycznych Marksa, jednakże ogólnie rzecz ujmując, Marks, Weber i Simmel — jak zobaczymy w dalszej części wykładu — stworzyli podstawowe idee, które wciąż dostarczają inspiracji współczesnym orientacjom konfliktowym. Na razie zajmijmy się tym, jak każdy z nich podchodził do badania konfliktu.

Karol Marks(1818-1883). Ten urodzony w Niemczech filozof i rewolucjonista poświęcił wiele lat życia szczegółowym badaniom historycznym nad naturą społeczeństwa. Podobnie jak Comte interesował się badaniami struktur i procesów społecznych po to, by ulepszyć społeczeństwo. Jego poglądy stały się fundamentem socjologicznej „szkoły konfliktu”, która zostanie omówiona poniżej. Marks uważał, że podstawowe „prawa” historii można odnaleźć w strukturze ekonomicznej społeczeństwa. Według niego społeczeństwo dzieli się na dwie klasy: tych, którzy są właścicielami środków produkcji, i tych, którzy tych środków nie posiadają, czyli tych, którzy „mają”, i tych, którzy „nie mają”. Podział ten nieuchronnie prowadzi, zdaniem Marksa, do „konfliktu klasowego”. Marks ujmował historię świata w kategoriach historii walki klas: ziemian przeciwko chłopom, właścicieli niewolników przeciwko niewolnikom, kapitalistów przeciwko proletariatu. *Wedle Marksa sprzeczności* immanentnie tkwiące w kapitalizmie wywołują kryzysy ekonomiczne, które, z kolei, dają początek nowym strukturom społecznym. Pogląd ten, nazywany *materializmem dialektycznym*, zakłada, że nowo powstałe struktury będą doskonalsze od starszych, bardziej represyjnych. Z tej przyczyny Marks nie widział w konflikcie zła, lecz raczej motor postępu. Wpływ Marksa na socjologię jest odczuwalny do tej pory. Chociaż jego pogląd o dominującym wpływie czynników ekonomicznych na

społeczeństwo nie cieszy się powszechną akceptacją, większość socjologów przypisuje owym czynnikom istotną rolę w życiu społecznym.

Ponieważ z pracami Marksa spotkamy się, analizując kilka perspektyw teoretycznych w socjologii dzisiejszej, nie ma potrzeby przedstawiania tu całego korpusu jego teorii. Na razie naszym celem jest opisanie ogólniejszego, abstrakcyjnego modelu konfliktu, który kryje się w tle polemik wokół schematu Marksa. Powodem takiego zainteresowania jest fakt, że powrót teorii konfliktu jako reakcji na funkcjonalizm przybrał następującą formę: uczeni poszukują możliwości wykorzystania idei Marksa do rozwoju ogólnej teorii konfliktu, która mogłaby posłużyć jako alternatywa wobec dostrzeganych nieadekwatności funkcjonalizmu.

Tabela 1 zawiera zestawienie Marksowskich założeń odnośnie do świata społecznego i podstawowych sił leżących u podstaw konfliktu i zmiany w społeczeństwach.³ Jak pokazuje twierdzenie 1, Marks uważał, że nierówności w rozdziale zasobów wywołują wewnętrzny konflikt interesów. *Twierdzenie I* kładzie, więc nacisk na to, że kiedy członkowie podporządkowanych segmentów społeczeństwa stają się świadomi swoich prawdziwych interesów związanych z redystrybucją zasobów, a przez to zmniejszeniem stopnia nierówności, zaczynają kwestionować legitymację systemu. *Następnie twierdzenie II* precyzuje warunki, które sprzyjają uzyskaniu przez segmenty podporządkowane świadomości prawdziwego konfliktu interesów.

Twierdzenia III-B, III-C i III-D dotyczą zmiany sytuacji społecznej pokrzywdzonych kategorii, stopnia alienacji odczuwanej przez ludzi wskutek ich sytuacji, zdolności członków poszkodowanych segmentów do nawiązania komunikacji między sobą oraz ich umiejętności rozwinięcia jednoczącej ideologii, która skodyfikuje ich rzeczywiste interesy. Marks postrzegał te warunki jako czynniki zwiększające i podwyższające świadomość interesów zbiorowych u grup podporządkowanych, a przez to zmniejszające ich chęć akceptacji jako uzasadnionego prawa grup nadrzędnych do panowania nad nieproporcjonalnym udziałem w zasobach. Na niektóre z sił podnoszących stopień świadomości wpływają z kolei takie warunki strukturalne, jak zagęszczenie ekologiczne (III-Ci), szanse edukacyjne (III-C-2), obecność przywódców ideologicznych (III-D-1) oraz kontrolowanie procesów socjalizacji i sieci komunikacyjnych przez zbiorowości dominujące (III-D-2).

³ Kluczowe idee przedstawiane w tych twierdzeniach zawiera Manifest Partii Komunistycznej (wyd. oryg. 1848) Karola Marksa i Fryderyka Engelsa (tłum. Tadeusz Zabłudowski, w: Karol Marks, Fryderyk Engels, Dzieła [jako: MED], t. 4, Warszawa 1962, KiW, s. 511-549). Dalsze rozwinięcia tych idei można znaleźć w: Karol Marks, Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej, t. 1, ks. 1: Proces wytwarzania kapitału (wyd. oryg. 1867), Ożjasz Szechter (oprac.), MED, t. 23, Warszawa 1968. Krytyczną i polemiczną treścią tych i innych prac zajmujemy się w rozdz. 40, dotyczącym powstania teorii krytycznej.

Marks sformułował hipotezę (przedstawioną w twierdzeniu IV), że im bardziej klasy podporządkowane są świadome swoich rzeczywistych interesów i w rezultacie kwestionują prawomocność rozdziału zasobów, tym bardziej prawdopodobne, że warstwy upośledzone rozpoczną organizowanie zbiorowej opozycji przeciwko dominującym segmentom systemu. Prawdopodobieństwo powstania takiej organizacji wzrasta szczególnie pod kilkoma warunkami: dezorganizacji w segmencie panującym ze względu na organizowanie ochrony jego rzeczywistych interesów (W-A), nagłego wzrostu poczucia pokrzywdzenia u upośledzonych, kiedy zaczynają oni porównywać swoje położenie z położeniem uprzywilejowanych (IV-B), i mobilizacji przywództwa politycznego do przygotowania konfliktu od strony organizacyjnej (IV-C).

Marks podkreślał, (co ukazuje twierdzenie V), że kiedy grupy upośledzone uzyskają jednoczącą ideologię i przywództwo polityczne, ich rzeczywiste interesy stają się wyraźnie zogniskowane, a ich sprzeciw wobec zbiorowości dominujących zaczyna wzrastać, prowadząc do polaryzacji interesów i celów zbiorowości dominujących i podporządkowanych. Kiedy wzrasta stopień polaryzacji, maleją możliwości uzgodnienia kompromisu i łagodnego przebiegu konfliktu, ponieważ zbiorowości upośledzone są wystarczająco wyalienowane, zorganizowane i zjednoczone, aby wywierać presję na całkowitą zmianę we wzorze dystrybucji zasobów. Jak podkreśla *twierdzenie VI*, zbiorowości podporządkowane zaczynają postrzegać gwałtowną konfrontację jako jedyny sposób przezwyciężenia nieuchronnego oporu zbiorowości dominujących. I na koniec Marks spostrzegł, (co ukazuje twierdzenie VII), że gwałtowny konflikt spowoduje wielkie zmiany we wzorach organizacji społecznej, zwłaszcza w dystrybucji rzadkich zasobów.

Twierdzenia zestawione w tabeli 1- zostały przedstawione w znacznie bardziej abstrakcyjnej formie, niż uważał to za stosowne⁴ Marks, ale jego idee w tej właśnie formie znów przenikają socjologię współczesną. Kiedy teoretycy poszukują wyjaśnienia sił wywołujących konflikt i zmianę, podświadomie przejmują od Marksa obraz społeczeństwa jako przestrzeni wypełnionej konfliktami interesów w związku z dystrybucją rzadkich zasobów, nierównością z rozdziałem cennych zasobów, wprawiającą w ruch mobilizację zbiorowości podporządkowanych do prowadzenia konfliktu przeciwko zbiorością dominującym. Dziś jednak rzadko sięga się tylko do Marksa; kiedy w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych Teorie konfliktu wysunęły się na plan pierwszy w socjologii, zaczęto przywoływać także idee Maxa Webera i Georga Simmla.

⁴ Krytykę tak abstrakcyjnej interpretacji Marksa zob. w: Richard P. Appelbaum, Marx's Theory of the Falling Rate of Profit: Towards a Dialectical Analysis of Structural Social Change, „American Sociological Review” 1978, 43, s. 64—73.

Tabela 1. Kwintesencja twierdzeń Marksa o procesach konfliktowych

-
- (I) Im bardziej nierówny jest rozdział dóbr w systemie, tym większy będzie w nim konflikt interesów pomiędzy zbiorowościami dominującymi i podporządkowanymi.
- (II) Im bardziej podporządkowane zbiorowości w systemie stają się świadome swych prawdziwych interesów zbiorowych, tym bardziej prawdopodobne, że będą one kwestionować prawomocność nierównego podziału rzadkich dóbr.
- (III) Prawdopodobieństwo, że zbiorowości podporządkowane uzyskają świadomość swoich prawdziwych interesów zbiorowych rośnie, kiedy:
- (A) zmiany wprowadzane przez zbiorowości dominujące rozrywają istniejące stosunki pomiędzy zbiorowościami podporządkowanymi;
 - (B) działania zbiorowości dominujących wywołują tendencje do alienacji;
 - (C) członkowie zbiorowości podporządkowanych mogą komunikować sobie nawzajem swoje krzywdy, co jest z kolei ułatwiane przez: (1) koncentrację przestrzenną członków grup podporządkowanych; (2) szerszy dostęp członków grup podporządkowanych do instytucji edukacyjnych;
 - (D) zbiorowości podporządkowane mogą rozwijać jednoczące ideologie, co jest z kolei ułatwiane przez: (1) zdolność do rekrutowania lub kreowania przywódców ideologicznych, (2) niezdolność grup dominujących do regulowania procesów socjalizacji i sieci komunikacyjnych zbiorowości podporządkowanych.
- (IV) Im bardziej podporządkowane zbiorowości systemu są świadome swych zbiorowych interesów, w tym większym stopniu będą one kwestionować prawomocność rozdziału rzadkich dóbr i tym bardziej prawdopodobne, że zorganizują i zainicjują otwarty konflikt przeciwko dominującym zbiorowości systemu, zwłaszcza gdy: (A) grupy dominujące nie potrafią ani jasno wyartykułować interesu zbiorowego, ani działać w swoim interesie zbiorowym; (B) upośledzenie grup podporządkowanych przechodzi z formy bezwzględnej w upośledzenie względne lub gwałtownie wzrasta; (C) grupy podporządkowane są w stanie rozwinąć strukturę przywództwa politycznego.
- (V) Im wyższy jest stopień unifikacji ideologicznej członków zbiorowości podporządkowanych w systemie i im bardziej rozwinięta jest ich polityczna struktura przywództwa, tym bardziej prawdopodobne, że interesy i stosunki między

zbiorowościami dominującymi a podporządkowanymi ulegną polaryzacji i staną się niemożliwe do uzgodnienia.

(VI) Im wyższy jest stopień polaryzacji pomiędzy dominującymi a podporządkowanymi, tym gwałtowniejszy będzie późniejszy konflikt.

(VII) Im gwałtowniejszy jest konflikt, tym większa strukturalna zmiana systemu i tym szersza redystrybucja rzadkich zasobów.

Max Weber

(1864-1920). Niemiecki socjolog Max Weber wywarł olbrzymi wpływ na współczesną socjologię. Przyczynił się zarówno do rozwoju wiedzy, jak i metodologii socjologicznej.

Główną dziedziną badań Webera były działania społeczne. Szczególnie interesowały go wartości, przekonania, zamiary i postawy, które kierują naszym zachowaniem. Do opisu tych podskórnych czynników stworzył metodologię zwaną *verstehen* (rozumienie lub wgląd). Weber postulował socjologię wolną od wartościowania, domagał się wyeliminowania z procesu badawczego założeń wstępnych i uprzedzeń. Jego kolejną innowacją było stworzenie typu idealnego, czyli takiej konstrukcji pojęcia dowolnego zjawiska, która uchwyci jego najistotniejsze elementy, i z którą można by porównywać zjawiska świata rzeczywistego. *Ważnym aspektem pracy Webera* jest jego polemika z Marksem. Weber traktował elementy ekonomiczne jako jeden z kilku istotnych czynników mających wpływ na życie społeczne. Przywiązywał zasadniczą wagę do statusu społecznego, na który składały się cechy indywidualne i odbiór społeczny, a tak że do władzy politycznej, czyli możliwości wpływania na działania innych. Badania Webera nad organizacjami, szczególnie biurokracją, wciąż są wykorzystywane w praktyce badawczej i teorii tej dziedziny. Weber połączył po wstanie kapitalizmu z wartościami i postawami zawartymi w teologii rozwijającego się protestantyzmu. Jego badania nad różnymi religiami przyczyniły się do zrozumienia roli kultury i struktury społecznej w teologii.

Max Weber - jak możemy sądzić - był krytyczny wobec Marksowskiej teorii konfliktu; wywodził, że rozwój historii jest uwarunkowany specyficznymi warunkami empiryczny mi. Rewolucyjny konflikt, jak uważał Weber, nie jest nieuchronny i nie musi dochodzić do rewolucyjnego crescendo opisywanego przez Marksa.

Weber jednak, podobnie jak Marks, rozwijał teorię konfliktu i mimo rozbieżności w obu teoriach Weber uważał, że konflikt pozostaje w silnej zależności od pojawienia się

„charyzmatycznych przywódców”, którzy potrafiliby zmobilizować podporządkowanych. W przeciwieństwie jednak do Marksa Weber nie sądził bynajmniej, by pojawienie się takich przywódców było nieuniknione, a zatem nie zawsze w systemach nierówności dochodzi do rewolucyjnego konfliktu. Niemniej, kiedy porównamy twierdzenia wywiedzione z prac Webera i zestawione w tabeli 2 z Marksowskimi twierdzeniami zebranymi w tabeli 1, oczywista staje się ich znaczna przystawalność. Większość zasad z tabeli 2 można odnaleźć w pracach Webera na temat przechodzenia od społeczeństw opartych na panowaniu tradycyjnym do takich, które są zorganizowane wokół panowania racjonalno-legalnego.⁵

W społeczeństwach, w których świętość tradycji uprawomocnia działania polityczne i społeczne, decydującym warunkiem konfliktu jest wycofanie uprawomocnienia tradycji, co podkreśla twierdzenie I w tabeli 2. Co zatem powoduje, że strona pod porządkowaną wycofuje legitymację? Jak ukazuje twierdzenie II-A, jedną z przyczyn jest wysoki stopień korelacji między władzą, dobrobytem i prestiżem albo — w pojęciach Webera — między pozycjami w porządku władzy politycznej (partie), zajmowaniem korzystnych pozycji ekonomicznych (klasy) i członkostwem w cieszącym się znacznym prestiżem kręgach społecznych (Grupy statusowe). Kiedy np. elity ekonomiczne są jednocześnie elitami społecznymi i politycznymi, wówczas ci, którzy zostali odsunięci od władzy, bogactwa i prestiżu, burzą się i stają się podatni na alternatywy konfliktowe. Innym warunkiem (twierdzenie II-B) jest dramatyczna nieciągłość w dystrybucji nagród społecznych bądź znaczne luki w hierarchiach społecznych, co daje wielkie przywileje jednym, a bardzo małe innym.

Kiedy jedynie niewielka liczba osób trzyma w ręku władzę, bogactwo i prestiż, a reszcie odmawia się tych nagród, występują napięcia i resentymenty. Takie resentymenty stają się pobudką dla kolejnych osób pozbawionych władzy, prestiżu i bogactwa, by cofnąć legitymację tym, którzy te dobra gromadzą. Ostatnim warunkiem (twierdzenie II-C) jest niski wskaźnik ruchliwości społecznej. Kiedy osoby o niskiej pozycji nie mają dużych szans, by przesunąć się w górę w hierarchii społecznej czy wejść do nowej klasy, partii bądź grupy statusowej, wówczas resentymenty kumulują się. Osoby pozbawione sposobności zwiększenia swojego dostępu do zasobów zaczynają się opierać i spada ich akceptacja dla systemu panowania tradycyjnego.

⁵ Obszerniejszą prezentację zob. Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley, Charles H. Powers, *The Emergence of Sociological Theory*, Belmont, Cal. 1998, Wadsworth, s. 213—229. Źródło oryginalne: Max Weber, *Gospodarka i społeczeństwo*, tłum. Dorota 180 Lachowska, Warszawa 2002, Wydaw. Naukowe PWN, s. 158—181.

Tabela 2. Kwintesencja twierdzeń Webera o procesach konfliktowych

-
- (I) Strona podporządkowana z większym prawdopodobieństwem wda się w konflikt ze stroną nadrzędną, kiedy wycofa legitymację jej panowania politycznego.
- (II) Strona podporządkowana z większym prawdopodobieństwem wycofa legitymację panowania politycznego, kiedy: (A) stopień korelacji między uczestniczeniem w klasie, grupie statutowej i hierarchiach politycznych jest wysoki; (B) stopień nieciągłości czy nierówności w dystrybucji zasobów w obrębie hierarchii społecznych jest znaczny; (C) współczynniki mobilności społecznej w górę w społecznych hierarchiach władzy, prestiżu i bogactwa są niskie.
- (III) Konflikt między zbiorowościami nadrzędnymi a podporządkowanymi jest bardziej prawdopodobny, kiedy resentymenty strony podporządkowanej zostaną zmobilizowane przez charyzmatycznych przywódców.
- (IV), Kiedy charyzmatyczni przywódcy odniosą sukces w zmaganiach, wzrasta presja na zrutynizowanie panowania za pomocą nowego systemu reguł i administracji.
- (V), Kiedy zostaje wprowadzony system reguł i władzy administracyjnej, wzrasta prawdopodobieństwo zajścia warunków II-A, II-B i II-C, a przez to staje się Bardziej prawdopodobne, że nowa zbiorowość podporządkowana wycofa legitymację panowaniu politycznemu i zainicjuje konflikt z nową stroną nadrzędną zwłaszcza kiedy elity wprowadzą nowe tradycyjne i oparte na przypisaniu formy dominacji politycznej.
-

Jak podkreśla twierdzenie III w tabeli 2, rozstrzygającą siłą, która pobudza resentymenty tkwiące w tych trzech warunkach, jest charyzma. Weber czuł, że to, czy charyzmatyczni przywódcy się wyłonią, czy też nie, jest w znacznym stopniu kwestią szansy historycznej, ale jeśli tacy przywódcy się pojawiają, by rzucić wyzwanie panowaniu tradycyjnemu i zmobilizować resentymenty wywoływane gromadzeniem zasobów przez elity i brakiem szans dla pozostałych na uzyskanie dostępu do bogactwa, władzy czy prestiżu, wtedy może dojść do konfliktu i zmiany strukturalnej. Kiedy jednak tacy przywódcy odniosą sukces, stają przed organizacyjnymi problemami skonsolidowania swoich osiągnięć.

Jak ukazuje twierdzenie IV, jednym ze skutków jest to, że charyzma ulega zrutynizowaniu, gdyż przywódcy tworzą reguły formalne, procedury i struktury, by zorganizować swoich zwolenników po tym, jak udało im się zmobilizować ich do przeprowadzenia konfliktu. A jak podkreśla twierdzenie V, jeśli zrutynizowanie stworzy nowe wzory nierówności opartych na przypisaniu, powodując w ten sposób powstanie nowego systemu panowania tradycyjnego, można spodziewać się odnowienia konfliktu,

ponieważ przynależność do klasy, grupy statusowej i partii zostaje ściśle skorelowana; nowe elity, bowiem gromadzą zasoby, a ruchliwość społeczna w górę hierarchii zostaje zablokowana. Jeśli jednak zrutynizowanie będzie przebiegać na sposób racjonalno-legalny, podstawą panowania będzie równe stosowanie praw i reguł, a zasadą rekrutacji i awansu w strukturach biurokratycznych staną się osiągnięcia i zdolności, to powstaną warunki, w których potencjał konfliktowy ulega ograniczeniu.

Inaczej niż Marks, który miał skłonność do nadmiernego akcentowania ekonomicznych podstaw nierówności i opowiadał się za prostą polaryzacją społeczeństw na klasy posiadające i nieposiadające (wyzyskiwane), I i II twierdzenia Webera ukazują więcej możliwości teoretycznych. Weber sądził, że rozstrzygające stają się warianty dystrybucji władzy, bogactwa i prestiżu oraz stopień, w jakim posiadacze jednego rodzaju zasobów kontrolują inne zasoby.

W przeciwieństwie do Marksa, który uważał tę korelację za nieuchronną, Weber dostrzegał bardziej różnorodne relacje między klasą, statusem i partią. Ponadto stopień nieciągłości w dystrybucji tych zasobów - innymi słowy, stopień, w jakim uprzywilejowanych oddzielają od nieuprzywilejowanych luki czy linie - także może się różnić. Odwrotnie niż Marks, Weber nie sądził, by całościowa polaryzacja na zbiorowości nadrzędne i podporządkowane była nieubłagany fakt. Na koniec stopień ruchliwości — szanse na uzyskanie dostępu do władzy, bogactwa i prestiżu - staje się przesądzającą zmienną w generowaniu resentymentów i napięć czyniących ludzi skorymi do konfliktu; w przeciwieństwie do Marksa Weber nie uważał, że nierównościom zawsze towarzyszy spadek wskaźnika mobilności. Obok zestawionych w tabeli 2 twierdzeń odnoszących się przede wszystkim do intraspołecznych procesów konfliktu Weber wysuwa też idee teoretyczne dotyczące procesów interspołecznych⁶.

Ponieważ konflikt między społeczeństwami jest - jak stwierdził to już dawno w swoich pracach Herbert Spencer - podstawową cechą społeczeństw ludzkich osiedlających się na pewnych terytoriach i rozwijających przywództwo polityczne, nic dziwnego, że Weber zajął się również badaniem konfliktu zewnętrznego, czy inaczej „geopolitycznego”, między społeczeństwami. Nacisk na ten rodzaj konfliktu stał się bardzo istotnym tematem w burzliwym odżywianiu socjologii historycznej zarówno w postaci neomarksistowskiej⁷ jak

⁶ Weber, *Gospodarka i społeczeństwo*, s. 650-681, zwłaszcza s. 650-670.

⁷ Zob. np. Immanuel Wallerstein, *The Modern World System*, New York 1974-1989, Academic, 3 t.

i neoweberowskie⁸ zagadnieniem tym zajmiemy się w dalszych rozdziałach. Weber uważał, że stopień uprawomocnienia, pozwalający na panowanie polityczne w ramach systemu, w znacznym zakresie zależy od zdolności tego panowania do uzyskiwania prestiżu w szerszym systemie geopolitycznym czy- jak określilibyśmy to dzisiaj - w „systemie światowym”. Tak, więc wycofanie legitymacji nie jest po prostu skutkiem zajścia warunków II-A, II-B i II-C przedstawionych w tabeli 2; legitymacja zależy także od „sukcesu” i prestiżu państwa w stosunku do innych państw⁹.

Tabela 3. Kwintesencja twierdzeń Webera o geopolityce i konflikcie

-
- (I) Zdolność panowania politycznego do sprawowania dominacji w społeczeństwie zależy od jego legitymizacji.
 - (II) Im silniejsze poczucie prestiżu i sukcesu w stosunkach ze społeczeństwami zewnętrznymi mają ci, którzy sprawują władzę, tym bardziej będą oni postrzegani jako posiadający legitymację.
 - (III) Kiedy żywotność produkcyjnych sektorów społeczeństwa zależy od władzy politycznej, będą one nakłaniać władzę do angażowania się w ekspansję militarną aby rozszerzać swoje interesy. Jeżeli odniosą sukces, taka ekspansja podniesie prestiż, a zatem także legitymację władzy.
 - (IV) Kiedy żywotność produkcyjnych sektorów społeczeństwa nie zależy od państwa, będą one nakłaniać władzę do polegania w wyższym stopniu na kooperacji niż na ekspansji militarnej, a jeśli odniosą sukces, taka kooperacja podniesie prestiż, a zatem także legitymację władzy politycznej.
 - (V) W im wyższym stopniu sprawujący władzę potrafią wywołać poczucie zagrożenia ze strony sił zewnętrznych, tym większa jest możliwość, że będą postrzegani jako posiadający legitymację.
 - (VI) W im wyższym stopniu sprawujący władzę potrafią wytworzyć u większości poczucie zagrożenia w związku z konfliktem z mniejszością tym większa jest możliwość, że będą postrzegani jako posiadający legitymację.

⁸ Zob. np. Randall Collins, *Weberian Sociological Theory*, Cambridge 1986, Cambridge University Press; Michael Mann, *The Sources of Social Power*, t. 1, New York 1986, Cambridge University Press; Theda Skocpol *States and Social Revolutions*, New York 1986, Cambridge University Press. Ta ostatnia praca łączy analizę przewrotu wewnętrznego z geopolityką przedstawiając ten pierwszy jako potencjalną konsekwencję błędów w polityce międzynarodowej.

⁹ Tamże, (dotyczy wszystkich prac wymienionych w przyp. 3 na s. 182).

(VII) Kiedy władze polityczne nie są w stanie podtrzymać przekonania, że posiadają legitymację, stają się podatne na wybuch konfliktu wewnętrznego; kiedy władze polityczne tracą prestiż w systemie zewnętrznym, tracą zarazem legitymację i także stają się bardziej podatne na konflikt wewnętrzny.

Legitymację polityczną cechuje nietrwałość, gdyż polega ona na zdolności władzy politycznej do zaspokojenia potrzeb członków systemu - potrzeb Obrony przed zewnętrznymi wrogami i ataku na nich - nawet w okresach względnego pokoju. Bez takiego „zagrożenia”, a co za tym idzie, „sukcesu” w radzeniu sobie z nim legitymacja maleje. Weber nie twierdził, że strona nadrzędna zawsze potrzebuje legitymacji, by dominować - tradycja i rutyna sprawiają, że członkowie populacji przeżywają okresy apatii. Mogą również występować okresy nasilenia przemocy ze strony dominującej, by zdusić potencjalny bunt.

Weber nie twierdził też, że dla podtrzymania legitymacji konieczna jest obecność „wrogów zewnętrznych”; konflikty wewnętrzne przedstawione jako zagrożenie także mogą dostarczać legitymacji władzy politycznej. Tak, więc te same procesy, które mogłyby prowadzić niektórych do cofnięcia legitymacji i wszczęcia konfliktu pod charyzmatycznym przywództwem, mogą czasem wspierać legitymację władzy politycznej, jeśli wystarczająco wiele innych grup w społeczeństwie ma poczucie zagrożenia. W rzeczy samej, jak wykazywał Weber, władze polityczne często stymulują pojawienie się „wrogów” wewnętrznych czy zewnętrznych jako czynnika powodującego wzrost ich legitymacji i władzy kontrolowania dystrybucji zasobów.

Lecz uwaga, jaką władze polityczne kierują ku systemom zewnętrznym, nie zawsze ma charakter polityczny. Prestiż per se może motywować niektóre grupy do dążenia do militarnych i innych kontaktów z innymi społeczeństwami. Jeszcze ważniejsze są jednak interesy ekonomiczne. Te interesy ekonomiczne-żądnych zysku kolonialnych kapitalistów, handlowców, finansistów, eksporterów broni-których powodzenie opiera się na państwie, sprzyjają zagranicznej ekspansji militarnej, podczas gdy interesy ekonomiczne, których powodzenie opiera się na dynamice rynku i wolnym handlu, będą zazwyczaj hamować ekspansjonizm militarny, gdyż szkodzi on produkcji krajowej czy zyskom na rynkach zagranicznych. Ten rodzaj interesów będzie sprzyjać posunięciom kooperacyjnym za pośrednictwem stosunków handlowych i rynkowego uzależniania zewnętrznych społeczeństw od dóbr i usług wytwarzanych przez stronę zainteresowaną. Tabela 3 przedstawia twierdzenia Webera w bardziej abstrakcyjnej formie. Uzupełniają one twierdzenia zestawione w tabeli 11-2, w których Weber postrzegał utratę legitymacji w kategoriach wzrostu prawdopodobieństwa konfliktu.

Sedno sprawy leży nie tyle w tym, żeby Weber budował dojrzałą teorię konfliktu, ale w tym, że dał początek podejściu konfliktowemu, badającemu relacje między procesami konfliktu wewnętrznego i zewnętrznego.

Georg Simmel (1858-1918). Georg Simmel odrzucił Spencerowską analogię do organizmu. Uważał społeczeństwo za „skomplikowaną pajęczynę wielokrotnych wzajemnych relacji pomiędzy jednostkami, które pozostają z sobą w ciągłej interakcji”. (Coser, 1977:178). Forma tych interakcji stanowiła główny temat prac Simmela. Ujęcie to, nazywane socjologią formalną, można wykorzystywać do badania różnych sfer życia społecznego (np. związków rodzinnych, sposobów prowadzenia interesów, procesów legislacyjnych). Odkrycie przez Simmela wspólnych elementów w strukturach formalnych tak zróżnicowanych typów interakcji przyczyniło się do dalszego rozwoju socjologii. *Prace Simmela doprowadziły* do badań nad „typami społecznymi”. Jego szczegółowa analiza zjawiska „obcego” uchwyciła niemal wszystkie subtelności i niuanse tej roli społecznej. Współczesne badania nad biedotą wiele zawdzięczają Simmelowskiemu opisom tego typu społecznego. Wedle Simmela obcy jest ten, kto tylko śladowo angażuje się w życie grupy społecznej, formalnie jest jej członkiem, ale nie w pełni akceptowanym, i nie potrafił zintegrować się z grupą.

Georgowi Simmlowi bliskie było takie formułowanie twierdzeń teoretycznych, by chwytaly formę podstawowych procesów społecznych; podejście to określił jako socjologię formalną. Odwołując się przede wszystkim do własnych obserwacji, Simmel dążył do wyprowadzenia kluczowych własności z procesów i zdarzeń zachodzących w różnorodnych kontekstach. Te kluczowe własności dostarczały z kolei podstawy do formułowania na ich temat abstrakcyjnych twierdzeń.

W znacznej mierze podobnie jak Marks, Simmel postrzegał konflikt jako wszechobecny, a tym samym jako właściwy przedmiot analizy w kategoriach formalnych.¹⁰ W swoim najśłynniejszym szkicu o konflikcie Simmel poświęcił wiele uwagi badaniu pozytywnych skutków konfliktu dla podtrzymania całości społecznych i ich części składowych. Simmel zdawał sobie naturalnie sprawę, że w pełni kooperatywne, uzgodnione i zintegrowane społeczeństwo nie wykazywałoby „żadnych procesów życiowych”, lecz jego

¹⁰ Twierdzenia te zostały przejęte ze szkicu Georga Simmela pt. Conflict (tłum. Kurt H. Wolff, w: *Con file; The Web of Group Amilation*, Glencoe, III. 1956, Free Press).

analiza konfliktu wciąż mieści się w nurcie wyjaśniającym, w jaki sposób konflikt sprzyja solidarności i unifikacji. Inaczej, zatem niż Marks, dla którego konflikt ostatecznie przybierał postać gwałtowną i rewolucyjną i prowadził do strukturalnej zmiany systemu, Simmel często poddawał analizie całkiem odwrotne zjawiska - mniej intensywne i gwałtowne konflikty, które przyczyniają się do solidarności, integracji i systematycznej zmiany¹¹. Kluczowe idee Simmela na temat konfliktu zostały zestawione w tabeli 4.

Tabela 4. Kwintesencja twierdzeń Simmela o procesach konfliktowych

-
(I) Poziom gwałtowności konfliktu wzrasta, kiedy: (A) członkowie zbiorowości pozostających w konflikcie wykazują znaczne zaangażowanie emocjonalne, co z kolei wiąże się z odpowiednio wysokim poziomem solidarności w każdej z tych zbiorowości; (B) członkowie zbiorowości pozostających w konflikcie postrzegają konflikt jako wykraczający poza ich indywidualne interesy, co z kolei wiąże się ze stopniem, w jakim konflikt dotyczy zagadnień dotyczących wartości.
(II) Poziom gwałtowności konfliktu się obniża, kiedy konflikt ma charakter instrumentalny i strony traktują go jako środek osiągnięcia jasno zdefiniowanych i ograniczonych celów. Konflikt wywołuje dla jego uczestników skutki w postaci: (A) uczynienia granic grup jednoznaczными; (B) scentralizowania panowania i władzy; (C) zmniejszenia tolerancji dla dewiacji i rozbieżności poglądów; (D) wzrostu solidarności wewnętrznej wśród członków obu stron, lecz zwłaszcza wśród członków grup mniejszościowych i grup zaangażowanych w samoobronę.
(IV) Konflikt wywołuje integracyjne skutki dla całości systemu, kiedy: (A) występuje często, ma niewielką intensywność i gwałtowność, co z kolei pozwala stronom konfliktu na wyzbycie się wrogości; (B) przebiega w systemie, którego członkowie i części wykazują wysoki poziom wzajemnej zależności funkcjonalnej, co z kolei sprzyja inicjowaniu normatywnych uzgodnień służących regulacji konfliktu, tak aby wymiana dóbr nie uległa załamaniu; (C) powoduje powstawanie koalicji między różnymi grupami, które w nim uczestniczą.
-

Twierdzenie 1-A pokrywa się nieco z twierdzeniami zbudowanymi przez Marksa. Na modłę Marksa Simmel podkreślał, że gwałtowny konflikt jest rezultatem pobudzenia

¹¹ Pierre van den Berghe argumentował, że dialektyczny model konfliktowy jest koniec końców takim modelem, w którym konsens powstaje w efekcie konfliktu, aczkolwiek tylko niekiedy. Niemniej, co szeroko zostanie poddane analizie w następnym rozdziale, 184 ontologiczne różnice pomiędzy Marksem a Simmlem stały się w ogromnej mierze inspiracją różnych perspektyw teoretycznych we współczesnej socjologii (zob. *Dialectic and Functionalism: Toward a Theoretical Synthesis*, „*American Sociological Review*” 1963, 28, s. 695—705).

emocjonalnego. Pobudzenie takie jest szczególnie możliwe wówczas, gdy Grupy konfliktowe wyłaniają się z kontekstu stosunków pierwotnie harmonijnych.

W twierdzeniu I-B Simmel wskazuje, że stopień, w jakim członkowie zbiorowości postrzegają, że konflikt przekracza ich indywidualne cele, w połączeniu z pobudzeniem emocjonalnym, zwiększa prawdopodobieństwo gwałtownego konfliktu.

Najważniejszym twierdzeniem Simmla jest twierdzenie I ponieważ zdaje się ono zaprzeczać hipotezie Marksa, iż obiektywna świadomość interesów będzie prowadzić do powstania organizacji zmierzającej do gwałtownego konfliktu. W twierdzeniu tym Simmel dowodził, że im bardziej jasno wyartykułowane zostały interesy grup konfliktowych, tym bardziej zogniskowane są cele tych grup. W sytuacji wyraźnie wyartykułowanych celów bardziej prawdopodobne staje się odwoływanie się do mniej gwałtownych środków, takich jak kompromis i układy, które mogą często również dobrze służyć zrealizowaniu celów Grupy. Stąd też dla Simmla świadomość wspólnych interesów może w określonych warunkach prowadzić do konfliktu wysoce instrumentalnego i pozbawionego gwałtowności.

Na przykład: w kontekście spraw związanych z zarządzaniem w przemyśle twierdzenie Simmla wydaje się bardziej trafne niż twierdzenie Marksa, ponieważ przemoc częściej towarzyszy walce o sprawy związkowe w początkowym stadium tworzenia związku zawodowego, interesy i cele, bowiem nie są jeszcze dokładnie wyartykułowane. Gdy interesy stają się klarowne, konflikt gwałtowny stopniowo ustępuje miejsca mniej gwałtownym formom negocjacji społecznych¹².

Skutki konfliktu dla (1) stron konfliktu i (2) całości systemowej, w której dochodzi do konfliktu, zostały zestawione w twierdzeniach III i IV. Twierdzenia III-A, III-B, III-C i III-D podsumowują idee Simmla na temat funkcji konfliktu dla każdej z uczestniczących w nim grup. Konflikt podwyższa stopień ukształtowania się wyraźnych granic grupowych, ześrodkowania władzy, kontroli nad dewiacjami i rozbieżnościami oraz solidarności społecznej w grupach konfliktowych. Twierdzenie IV dotyczące skutków konfliktu dla całości społecznej wnosi istotne zastrzeżenie do analiz Marksowskich. Marks przedstawiał konflikty, które — początkowo umiarkowane — zyskiwały na intensywności, w miarę jak walczące strony coraz bardziej się polaryzowały, co ostatecznie skutkowało gwałtownym konfliktem, prowadzącym do gruntownej zmiany w systemie.

¹² Zdaniem wielu późniejsze uświadomienie sobie przez Marksa istnienia ruchu na rzecz zjednoczenia w USA zmusiło go do zastanowienia się nad tą możliwością, aczkolwiek nie włączył on tego spostrzeżenia do swojego schematu teoretycznego.

Simmel, odwrotnie, dowodził, że konflikty o niewielkiej intensywności i częste, przebiegające w systemach o wysokim stopniu wewnętrznych współzależności, nie muszą narastać i prowadzić do gruntownej zmiany społecznej. Przeciwnie, konflikty takie zmniejszają napięcia i poddają się regulacji normatywnej, przez co przyczyniają się do stabilności w systemach społecznych. Co więcej, wraz ze wzrostem stopnia zorganizowania grup konfliktowych i powstawaniem wśród nich koalicji gwałtowność konfliktu będzie słabnąć, a cele stron zostaną lepiej wyartykułowane. Konsekwencją takiej organizacji i artikulacji interesów będzie większa skłonność do inicjowania umiarkowanych form konfliktu, wiążących się ze współzawodnictwem, przetargami i kompromisem.

Rozwój teorii konfliktu

Prace Marksa, Simmla i Webera przedstawiają początki teorii konfliktu w socjologii, a zarazem wciąż nadają ton i inspirują tę orientację. Pierwsza fala teorii konfliktu pod koniec lat pięćdziesiątych poprzez lata sześćdziesiąte po początek lat siedemdziesiątych przyswoiła i przystosowała idee tych teoretyków, jak zobaczymy w dalszych rozdziałach na temat dojrzewania tradycji konfliktowej.

Jednak - co stanie się oczywiste w rozdziałach o współczesnych kierunkach teorii konfliktu - podejście to w następnych dwóch dekadach stało się o wiele bardziej eklektyczne i zróżnicowane. Idee Marksa, Simmla i Webera są ciągle żywe, lecz ich wpływ nie zawsze jest w pełni oczywisty. W gruncie rzeczy w miarę jak teoria konfliktu się rozrastała, niezauważalnie zostawała przyswojona - podobnie jak się to wcześniej zdarzyło z wieloma ideami funkcjonalistycznymi - przez socjologiczny kanon i przestała wyróżniać się jako odrębna perspektywa, jak to było w latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych. Być może wczesne Teorie konfliktu, wdając się w dość przesadne polemiki, zazwyczaj przeciwko funkcjonalizmowi, musiały stworzyć przyczółek, który potem posłużył do budowy stałego ładu teoretycznego. Dzięki temu teoretycy konfliktu mogli stanąć na nim z większą pewnością, a kiedy to uczynili, idee teorii konfliktu przeniknęły jeszcze więcej obszarów dociekań socjologicznych¹³.

¹³ Celem poznania różnorodnych stanowisk zob. William A. Gamson, *The Strategy of Social Protest*, Belmont, Cal. 1990, Wadsworth; Louis Kriesberg, *The Sociology out Soda! Conflicts*, Englewood Cliffs, N.J. 1973, Prentice Hall; Anthony Oberschall, *Soda! Conflict and Soda! Movements*, Englewood Cliffs, N.J. 1973, Prentice Hall; Robin M. Williams, Jr. (współprac. Madelyn B. Rhenisch), *Mutual Accommodation: Ethnic Conflict and Cooperation*, Minneapolis 1977, University of Minnesota Press; id., *The Reduction of intercrop Tensions*, New York 1947, Social Science Research Council; id., *Conflict Sociology*, New York 1947, Science Research Council; Randail Collins, *Conflict Sociology*, New York 1975, Academic; Ted Gurr, *Sources of Rebellion in Western Societies: Some Quantitative Evidence*, „Annals out the American Academy of Political and Social Science” 1970, 391, s. 128—144; Alvin L. Jacobson, *Intrasocietal Conflict: A Preliminary Test of a Structural Level Theory*, „Comparative Political Studies” 1973, 6, s. 62—83; David Snyder, *Institutional Setting and In-*

Teoria dialektyczna — Dahrendorf

W pierwszej połowie XX w. Teorie konfliktu pozostawały w pewnym uśpieniu. Przeprowadzano oczywiście analizy konfliktu w związku z określonymi zjawiskami empirycznymi, takimi jak konflikty etniczne, napięcia klasowe, wojny między społeczeństwami, kolonializm i inne procesy dysocjacyjne. Idee konfliktowe opracowane przez niemieckich mistrzów nie zostały jednak włączone w główny nurt teorii socjologicznej, zwłaszcza w Ameryce. Szczególnie nauka Marksa znalazła się w odwrocie, represjonowana przez antykomunizm ery zimnej wojny. W latach sześćdziesiątych wyłonił się jednak szeroki ruch społeczny i intelektualny, który następnie stawiał czoło praktykom instytucjonalnym w społeczeństwach zachodnich.

W tym nowym środowisku socjologia konfliktu przeżyła swoje ponowne narodziny, wkrótce stając się istotną częścią kanonu teoretycznego.

Krytyka funkcjonalizmu

Znaczna część tego powtórnego ożywienia ujęć konfliktowych przybrała postać krytyki przerysowań funkcjonalizmu, który często oskarżano o to, że jest konserwatywną ideologią popierającą istniejący stan rzeczy. Podejście konfliktowe było potrzebne jako korekta tych ideologicznych implikacji funkcjonalizmu. Poczynając od końca lat pięćdziesiątych i prac niemieckiego socjologa Ralfa Dahrendorfa, teoretycy skupili się na zjawisku konfliktu. W latach siedemdziesiątych teoria konfliktu zastąpiła funkcjonalizm w roli dominującego podejścia teoretycznego - choć stopień owej dominacji nie dorównywał tej, jaką cieszył się funkcjonalizm w latach pięćdziesiątych i na początku sześćdziesiątych. W niniejszym rozdziale zostanie przedstawione podejście dialektyczne Ralfa Dahrendorfa.

dustrial Conflict, „American Sociological Review” 1975, 40, s. 259—278; David W. Britt, Omer R. Galle, Industrial Conflict and Unionization, „American Sociological Review” 1972, 37, s. 46—57; The Nature of Human Conflict, Elton B. McNeil (red.), Englewood Cliffs, N.J. 1965, Prentice-Hall; Jessie Bernard, Where Is the Modern Sociology of Conflict? „American Journal of Sociology” 1950, 56, s. 111—116; id., Parties and Issues in Conf „Journal of Conflict Resolution” 1957, 1, s. 111—121; Kenneth Boulding, Conflict and Defense: A General Theory, New York 1962, Harper and Row; Thomas N. Carrey, The Basis of Social Conflict, „American Journal of Sociology” 1908, 13, s. 628—637; James S. Coleman, Community Conflict, Glencoe, Ill. 1957, Free Press; James C. Davies, Toward a Theory of Revolution, „American Journal of Sociology” 1962, 27, s. 5—19; Charles P. Loomis, In Praise of Conflict and Its Resolution, „American Sociological Review” 1967, 32, s. 875—890; Raymond W. Mack, Richard C. Snyder, The Analysis of Social Conflict, „Journal of Conflict Resolution” 1957, 1, s. 388—397; John S. Patterson, Conflict in Nature and Life, New York 1883, Appleton-Century-Crofts; Anatol Rapoport, Fights, Games and Debates, Ann Arbor 1960, University of Michigan Press; Thomas C. Schelling, The Strategy of Conflict, Cambridge, Mass. 1960, Harvard University Press; Pitrim A. Sorokin, Solitary, Antagonistic, and Mixed Systems of Interaction, w: Society, Culture, and Personality, New York 1947, Harper and Row; Nicholas S. Timasheff, War and Revolution, New York 1965, Schocken and Ward; Clinton F. Fink, Some Conceptual Difficulties in the Theory of Social Conflict, „Journal of Conflict Resolution” 1968, 12, s. 428—431.

Była to pierwsza nowoczesna teoria konfliktu, która uzyskała szeroki rozgłos, od niej, więc należy zacząć to opracowanie.

Pod koniec lat pięćdziesiątych Ralf Dahrendorf uparcie dowodził, że w schemacie Parsonsa i ogólnie rzecz biorąc, w funkcjonalizmie proponuje się całkowicie pozbawioną sprzeczności, zintegrowaną i statyczną wizję społeczeństwa. Choć społeczeństwo traktowane jest jako coś, co ma dwa oblicza — oblicze zgodności i oblicze konfliktu — Dahrendorf utrzymywał, że czas najwyższy podjąć analizę „wstydlivej strony” społeczeństwa, rezygnując z utopijnej wizji tworzonej przez funkcjonalizm. By odejść od utopii, Dahrendorf wysuwa następującą sugestię: Należy w przyszłości skupić się nie tylko na konkretnych problemach, lecz także na takich problemach, które wymagają wyjaśnień za pomocą kategorii nacisku, konfliktu i zmiany. To drugie oblicze społeczeństwa jest, być może, z estetycznego punktu widzenia mniej przyjemne niż zintegrowany system społeczny, lecz jeśliby wszystko, co socjologia ma do zaoferowania, miało być jedynie łatwą ucieczką w ciszę Utopii, to nie warta by była naszych wysiłków¹⁴.

Zatem, by uciec od utopii, trzeba zastąpić jednostronny model funkcjonalny jednostronnym modelem konfliktowym. Chociaż ta perspektywa konfliktu nie jest traktowana przez Dahrendorfa jako jedyne oblicze społeczeństwa, to jednak jest ona niezbędnym uzupełnieniem, w którym można wprowadzić poprawki do teorii funkcjonalnej.¹⁵

Założenia dialektyczne

Model wyłaniający się z tych zabiegów teoretycznych to perspektywa dialektyczno-konfliktowa, wciąż pozostająca jedną z najbardziej udanych prób powiązania idei Marksa oraz - w mniejszym stopniu - Webera i Simmla w spójny zbiór twierdzeń teoretycznych. Dla Dahrendorfa instytucjonalizacja pociąga za sobą utworzenie „*zrzeszeń imperatywnie skoordynowanych*” (imperatively coordinated Association), odtąd określanych jako ZIS-y (ICA). W kategoriach bliżej nie sprecyzowanych kryteriów stanowią one dającą się wyróżnić organizację ról. Organizacja ta cechuje się stosunkami władzy, dzięki którym pewne wiązki ról dysponują możliwością wymuszenia na innych konformizmu.

¹⁴ Ralf Dahrendorf, Out of Utopia; Toward a Reorientation of Sociological Analysis, „American Journal of Sociology” 1958, 64, s. 127.

¹⁵ Jak podkreśla Dahrendorf: „Nie zamierzam paść ofiarą pomyłki, jaką popełniło wielu funkcjonalistów strukturalnych, i zgodzić się na roszczenia modelu konfliktowego do wszechstronności i wyłącznej stosowalności [raczej jest tak, że w sensie filozoficznym społeczeństwo ma dwa tak samo realne oblicza: stabilności, harmonii i konsensu oraz zmiany, konfliktu i napięć” (ibid.). Takie dementi jest w rzeczywistości potwierdzeniem tez o prymacie konfliktu w społeczeństwie. Jeśli się twierdzi, że funkcjoniści są jednostronni, to naturalnym od-ruchem jest stać się również jednostronnym w celu „zrównoważenia poprzedniej jednostronności.

Jakkolwiek Dahrendorf wyraża się w tym punkcie niejasno, wydaje się, że każda całość społeczna - począwszy od małej grupy lub organizacji formalnej, a skończywszy na społeczności lub całym społeczeństwie — może być traktowana dla celów analitycznych jako ZIS, jeżeli istnieje w niej organizacja ról wykazująca zróżnicowanie pod względem władzy. Ponadto, gdy władza oznacza zniewolenie jednych przez drugih, to stosunki władzy w ZIS-ach powinny uzyskać prawomocność i być wobec tego traktowane jako stosunki władzy prawomocnej, w której pewne pozycje mają „zaakceptowane” lub „normatywne prawo” dominowania nad innymi.

Porządek społeczny jest, zatem dla Dahrendorfa czymś, co utrzymuje się dzięki procesom kreującym stosunki władzy prawomocnej w rozmaitych typach ZIS-ów istniejących we wszystkich warstwach systemów społecznych¹⁶. Równocześnie jednak władza i panowanie stanowią rzadkie dobra, o które współzawodniczą i walczą różne podgrupy w obrębie określonych ZIS-ów. Są, więc one głównymi źródłami konfliktu i zmiany w obrębie wzorów zinstytucjonalizowanych. Konflikt ten jest ostatecznie odbiciem położenia wiązek ról w ZIS-ie w stosunku do panowania, albowiem „obiektywne interesy” właściwe każdej z ról są bezpośrednią funkcją tego, czy w jakiejś roli dysponuje się panowaniem i władzą nad innymi rolami. Jednakże, pomimo iż role w ZIS-ach dysponują rozmaitymi stopniami władzy, każdy poszczególny ZIS może być zaszeregowany jedynie w kategoriach dwóch głównych typów ról, a więc rządzących i rządzonych, przy czym rządzące wiązki ról mają swój interes w zachowaniu status quo, rządzone zaś wiązki ról mają swój interes w redystrybucji władzy lub panowania. W pewnych określonych warunkach rośnie świadomość istnienia sprzecznych interesów. ZIS ulega wtedy polaryzacji na dwie Grupy konfliktowe, z których każda jest teraz świadoma swych obiektywnych interesów i wykorzystuje to w walce o władzę.

Rozwiązanie walki czy konfliktu pociąga za sobą redystrybucję władzy w ZIS-ie, powodując, że konflikt staje się przyczyną zmiany społecznej w systemach społecznych. Z kolei redystrybucja władzy oznacza instytucjonalizację nowej wiązki ról rządzących i rządzonych, które w pewnych warunkach ulegają polaryzacji na dwie Grupy interesu, zapoczątkowując kolejną walkę o władzę. Rzeczywistość społeczna jest, więc przedstawiona w kategoriach niekończącego się cyklu konfliktu o władzę w obrębie ZIS-ów różnych typów składających się na świat społeczny. Niniejsza wizja instytucjonalizacji jako procesu

¹⁶ Zob. Ralf Dahrendorf, Toward a Theory of Social Conflict, „Journal of Conflict Resolution” 1958, 2, s. 170-183; id., Class and Class Conflict in Industrial Society, Stanford, Cal. 1959, Stanford University Press, s. 168-169; id., Gesellschaft und Freiheit, München 1961, Piper; id., Essays in the Theory of Society, Stanford, Cal. 1967, Stanford University Press.

cyklicznego lub dialektycznego doprowadziła Dahrendorfa, bardzo podobnie jak przed nim Marksa, do analizy jedynie wybranych, kluczowych relacji przyczynowych: (1) zakłada się, że konflikt jest nieuchronnym procesem wyłaniającym się z przeciwstawnych sił istniejących w obrębie strukturalnych układów społecznych; (2) konflikt taki wzmacnia się lub maleje w wyniku ingerencji szeregu warunków lub zmiennych strukturalnych; (3) rozwiązanie konfliktu w pewnym momencie tworzy sytuację społeczną, która w określonych warunkach w sposób nieunikniony prowadzi do dalszego konfliktu pomiędzy przeciwstawnymi siłami.

Ponadto modele Dahrendorfa i Marksa ukazują podobny łańcuch przyczynowy zdarzeń prowadzący do konfliktu i reorganizacji struktury społecznej. Tak, więc stosunki dominacji i podporządkowania prowadzą do „obiektywnego” przeciwieństwa interesów; świadomość interesów i ich przeciwieństwa wśród grup podporządkowanych ujawnia się w pewnych określonych warunkach; przy zajściu dodatkowych warunków ta nowo powstała świadomość prowadzi do utworzenia organizacji politycznej, a następnie do polaryzacji grup podporządkowanych, które wchodzi w konflikt z grupą dominującą; wynikiem konfliktu będzie zapoczątkowanie nowego wzoru organizacji społecznej; ten Nowy wzór organizacji społecznej obejmuje stosunki dominacji i podporządkowania, które wywołują kolejną sekwencję zdarzeń prowadzących do konfliktu, a następnie zmiany we wzorach organizacji społecznej.

Marks i Dahrendorf opisali warunki interweniujące, wpływające na te procesy jedynie z punktu widzenia tworzenia się świadomości przeciwstawnych interesów grup podporządkowanych, upolitycznienia i polaryzacji jednostek podporządkowanych w grupę konfliktową oraz wyniku konfliktu. Warunki interweniujące, w obrębie, których zinstytucjonalizowane wzory generują grupy dominujące i podporządkowane, oraz warunki, w jakich ulegają one podziałowi na grupy mające przeciwstawne interesy, pozostają jednakże bliżej nie określone - najwidoczniej, dlatego że leżą one w naturze procesu instytucjonalizacji lub w naturze ZIS-u i stąd też nie muszą być wyjaśnione. Diagram 1 jest próbą nakreślenia obrazu powiązań przyczynowych w koncepcjach Marksa i Dahrendorfa. U góry diagramu są przedstawione Marksowskie kategorie analityczne sformułowane w ich najbardziej abstrakcyjnej formie. Pozostałe dwa rzędy określają odpowiednio kategorie empiryczne Marksa i Dahrendorfa. Odrębne kategorie analityczne dla modelu Dahrendorfa nie są tu wymienione, albowiem są one takie same jak kategorie modelu Marksa. Jak wiadomo, kategorie empiryczne schematu Dahrendorfa znacznie różnią się od kategorii Marksa. Jednakże forma analizy jest w większości ta sama, ponieważ każdy z nich traktuje jako nieproblematiczne i niewymagające analizy przyczynowej warunki empiryczne organizacji

społecznej, przemianę tej organizacji na stosunki dominacji i pod porządkowania oraz tworzenie się przeciwstawnych interesów.

Początkiem analizy przyczynowej, zarówno dla Marksa, jak i dla Dahrendorfa, jest powstanie warunków prowadzących do wzrostu świadomości klasowej (Marks) lub świadomości quasi-grup (Dahrendorf) ich obiektywnych interesów; następnie w analizie przechodzi się do problemu powstania upolitycznionej klasy „dla siebie” (Marks) lub rzeczywistych „grup konfliktowych” (Dahrendorf); na koniec wreszcie uwaga skupia się na powstaniu konfliktu pomiędzy spolaryzowanymi i upolitycznionymi klasami (Marks) lub grupami konfliktowymi (Dahrendorf).

Twierdzenia teoretyczne

Formalnie rzecz ujmując, Dahrendorf wskazuje trzy typy interweniujących warunków empirycznych: warunki organizacji, które wywołują przekształcanie quasi-grup w grupy konfliktowe; warunki konfliktu, które wyznaczają formę i intensywność konfliktu, i warunki zmiany strukturalnej, które wpływają na rodzaj, tempo i głębokość zmian w strukturze społecznej. Tak więc *explicite* uznane zmienne w schemacie teoretycznym to (1) stopień wykształcenia się grupy konfliktowej; (2) stopień intensywności konfliktu; (3) stopień gwałtowności, konfliktu; (4) stopień zmiany w strukturze społecznej oraz (5) zakres tej zmiany. Twierdzenia Dahrendorfa wydają się przetworzeniem twierdzeń zbudowanych przez Marksa, jak łatwo zauważyć w tabeli 12-1¹⁷. Podobnie jak Marks, Dahrendorf uważał, że konflikt wiąże się ze wzrostem świadomości własnych interesów u zbiorowości podporządkowanych i utworzeniem grup konfliktowych (twierdzenie 1). Świadomość taka i utworzenie grup konfliktowych są dodatnią funkcją stopnia, w jakim spełnione są warunki (a) techniczne (przywództwo i jednocząca ideologia), (b) polityczne (zdolność do organizowania się) i (c) społeczne (zdolność do komunikacji). Idee te ewidentnie mają źródło w wywodach Marksa¹⁸.

Dahrendorf dokonuje jednak także - jak pokazuje twierdzenie II - zapożyczeń od Simmla i zaprzecza Marksowi, podkreślając, że jeżeli grupy nie są dobrze zorganizowane, tzn. kiedy nie zostają spełnione warunki techniczne, polityczne i społeczne, wówczas konflikt będzie z dużym prawdopodobieństwem angażował strony emocjonalnie.

¹⁷ Twierdzenia te różnią się od twierdzeń zamieszczonych przez Dahrendorfa w *Class and Class Conflict*, s. 239-240, z dwóch powodów: (1) są konsekwentnie wyrażane w postaci twierdzeń o zależnościach oraz (2) są wyrażone w nieco bardziej abstrakcyjny sposób, bez odwoływania się do „klasy”, która w wymienionym dziele była obiektem 192 głównego zainteresowania Dahrendorfa.

¹⁸ zob. tabela 11-1 na s. 179, J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*.

Następnie Dahrendorf dokonał zapożyczeń od Webera (twierdzenie III), podkreślając, że nakładanie się nagród, tzn. stopień korelacji między grupami korzystającymi z przywilejów (władzy, bogactwa i prestiżu), również powoduje wzrost emocjonalnego zaangażowania strony podporządkowanej, która dąży do konfliktu.

Twierdzenie IV ukazuje, że Dahrendorf w równej mierze korzysta z idei Webera co z Marksa: uważa, że brak ruchliwości ku pozycjom władzy powiększa zaangażowanie emocjonalne strony podporządkowanej. Twierdzenie V wywodzi się wprost od Simmla i stoi w sprzeczności z Marksem, mówi bowiem, że gwałtowność konfliktu jest związana z brakiem organizacji i jasnej artikulacji interesów.

Tabela 5. Twierdzenia wynikające ze schematu Dahrendorfa

-
- (I)** Konflikt jest tym bardziej prawdopodobny, im bardziej członkowie quasi-grup w ZIS-ach stają się świadomi swoich obiektywnych interesów i tworzą grupę konfliktową, co z kolei wiąże się: A z „technicznymi” warunkami organizacji, które z kolei zależą od: (1) rozbudowania kadry przywódczej w quasi-grupach, (2) skodyfikowania systemu idei bądź statutu; (B) z „politycznymi” warunkami organizacji, które zależą od przyzwolenia grup dominujących na zorganizowanie się przeciwstawnych interesów; (C) ze „społecznymi” warunkami organizacji, które z kolei są związane ze: (1) sposobnością członków quasi-grup do komunikowania się, (2) sposobnością przyjmowania nowych członków.
 - (II)** W im niższym stopniu zrealizowane są techniczne, polityczne i społeczne warunki organizacji, tym bardziej intensywny jest konflikt.
 - (III)** W im wyższym stopniu dystrybucja władzy i innych nagród nakłada się na siebie, tym bardziej intensywny jest konflikt.
 - (IV)** Im mniejsza jest mobilność pomiędzy grupami nadrzędnymi i podporządkowanymi, tym bardziej intensywny jest konflikt.
 - (V)** W im niższym stopniu spełnione są techniczne, polityczne i społeczne warunki organizacji, tym bardziej gwałtowny jest konflikt.
 - (VI)** W im wyższym stopniu deprywacja podporządkowanych w rozdziale nagród przekształca się z deprywacji absolutnej w deprywację względną, tym gwałtowniejszy jest konflikt.
 - (VII)** Im mniejsza jest zdolność grup konfliktowych do wprowadzenia regulujących porozumień, tym gwałtowniejszy jest konflikt.

(VIII) Im bardziej intensywny jest konflikt, w tym wyższym stopniu będzie on generował zmianę strukturalną i reorganizację.

(IX) Im bardziej gwałtowny jest konflikt, tym wyższy jest stopień zmiany strukturalnej i reorganizacji.

Ale w twierdzeniu VI Dahrendorf powraca do Marksowskiego nacisku na to, że nagły wzrost postrzegania przez ludzi ich deprywacji - tzn. derywacji względnej - zwiększa prawdopodobieństwo gwałtownego konfliktu. W twierdzeniu VII Dahrendorf wraca jednak do Simmla i wywodzi, że gwałtowność konfliktu jest w bardzo znacznym stopniu związana ze zdolnością systemu do wytworzenia procedur regulacyjnych, służących radzeniu sobie ze skargami i obniżających napięcia. A w twierdzeniach VIII i IX Dahrendorf znów powraca do Marksowskiego nacisku na to, w jaki sposób konflikt tworzy różne współczynniki i stopnie zmiany strukturalnej w systemie społecznym.

Podsumowanie

Dahrendorf nie był pierwszym teoretykiem konfliktu w połowie XX stulecia, lecz szybko zaczął wywierać dominujący wpływ. Rozgłos zapewniły mu ataki na Parsonsowski funkcjonalizm, dzięki czemu zyskał publiczność przychylną dla jego nowych analiz Marksa, w które włączał istotne wątki z Simmla i Webera. Ortodoksyjni marksiści pozostawali wysoce krytyczni wobec abstrakcyjnego i analitycznego podejścia Dahrendorfa, gdyż w ich opinii Dahrendorf odrzuca istotę analiz Marksowskich. Odarł Marksa, ich zdaniem, z tych pojęć, które czyniły jego podejście tak ważnym. Ale Dahrendorf uwolnił teorię konfliktu od Marksowskiego paternalizmu, zwracając ją ku szerszemu środowisku socjologicznemu.

W tym samym czasie, kiedy marksiści poddawali krytyce Dahrendorfa, inny teoretyk konfliktu, wykazujący więcej sympatii dla socjologii funkcjonalnej, Lewis A. Coser, proponował mniej skrajną alternatywę dla ujęć dialektycznych. Czerpiąc więcej z Simmla niż z Marksa, Coser opracował funkcjonalną teorię konfliktu, którą przedstawiam w następnym rozdziale.

Funkcjonalna teoria konfliktu - Coser

Lewis A. Coser był jednym z pierwszych nowoczesnych teoretyków konfliktu, a jego główne dzieło na temat konfliktu ukazało się jeszcze przed pracami Ralfa Dahrendorfa. Ponieważ jego koncepcje utrzymane są w tonacji funkcjonalnej i więcej w nich zapożyczeń od Simmla niż od Marksa, początkowo nie odczytano ich jako miażdżącej krytyki funkcjonalizmu, tak samo zresztą jak wczesnych polemik Dahrendorfa. W swojej wyraźnie

funkcjonalnej wersji teorii konfliktu Coser wylansował pogląd, który stał się typowym argumentem polemicznym, przeciwko funkcjonalizmowi: konflikt nie został przez funkcjonalistów obdarzony dostatecznym zainteresowaniem wraz z powiązanymi z nim pojęciami, takimi jak dewiacja i ¹⁹odmienność zapatrywań, które zbyt łatwo traktowano jako „patologiczne” w stosunku do Equilibrium systemu społecznego. Chociaż Coser konsekwentnie utrzymywał, podobnie jak i Dahrendorf, że uprawianie teorii funkcjonalnej „zbyt często polegało na lekceważeniu zagadnień władzy i interesu”, nie podzielał jednak ani stanowiska Marksa, ani Dahrendorfa, polegającego na położeniu nacisku na destrukcyjne konsekwencje gwałtownego konfliktu. W przeciwieństwie do nich dążył do skorygowania tego, co traktował jako analityczne nadużycie Dahrendorfa, podkreślając przede wszystkim integracyjne i „adaptacyjne” funkcje konfliktu dla systemów społecznych.²⁰

Tak więc - Coser w rezultacie Coser uzasadniał swoje podejście poprzez krytykę funkcjonalizmu²¹ za ignorowanie konfliktu i krytykę teorii konfliktu za nieciocenie funkcji konfliktu. Czyniąc to, Coser, na modłę Georga Simmla, nawet konflikt otwarty traktował w pewnych okolicznościach jako coś, co podtrzymuje żywotność i elastyczność systemów społecznych czy przynajmniej niektórych ich najważniejszych elementów. Analiza Cosera przebiega zatem następująco: (1) nierówny poziom zintegrowania elementów składowych całości społecznej prowadzi do (2) wybuchu różnego typu konfliktów pomiędzy elementami składowymi, które z kolei są przyczyną (3) tymczasowej ponownej integracji całości społecznej, co w pewnych warunkach powoduje (4) zwiększoną elastyczność struktury systemu, która z kolei (5) zwiększa zdolność systemu do rozwiązywania poprzez konflikt przyszłych braków równowagi wewnętrznej, zmierzając do wytworzenia systemu, który (6) ujawnia wysoki poziom adaptowalności do zmieniających się warunków.

Coser rozwija to podejście, formułując - choć nie zawsze wprost - rozmaite twierdzenia, których kwintesencja została przedstawiona w tabelach 1-5. Zaczyna od

¹⁹ Zob. Lewis A. Coser, *The Functions of Social Conflict*, London 1956, Free Press of Glencoe.

²⁰ Wykaz niektórych znanych prac Cosera wykorzystanych w dalszych analizach ujawnia funkcjonalistyczny charakter jego perspektywy konfliktowej: *Function of Social Conflict* Some Social Functions of Violence, „Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1966, 364; *Some Functions of Deviant Behavior and Normative Flexibility*, „American Journal of Sociology” 1962, 68, s. 172—181 oraz *The Functions of Dissent*, „Scientific Proceedings of the American Academy of Psychoanalysis” 1968, 18, s. 158—170. Inne znane prace o treści krytycznej, aczkolwiek o mniej symptomatycznych tytułach, to: *Social Conflict and the Theory of Social Change*, „British Journal of Sociology” 1957, 8, s. 197—207; *Violence and the Social Structure*, „Science and Psychoanalysis”, 1963, 7, s. 30—42. Te i inne artykuły zostały zebrane w: *Continuities in the Study of Social Conflict*, New York 1967, Free Press; zob. też *Masters of Sociological Thought*, New York 1977, Harcourt Brace Jovanovich.

²¹ Zob. Lewis Coser, *Durkheim's Conservatism and Its Implications for His Sociological Theory*, w: *Emile Durkheim, 1858—1917: A Collection of Essays*, Kurt H. Wolff (red.), Columbus 1960, Ohio State University Press (przedruk. w: *Continuities in the Study of Social Conflict*, s. 153—180).

przyczyn konfliktu (tabela 1), przechodzi do zagadnienia gwałtowności konfliktu (tabela - 2), następnie do trwania konfliktu (tabela 3), a na koniec bada funkcje konfliktu (tabele 1-4, 3-5).

Przyczyny konfliktu

W znacznej mierze podobnie jak Weber Coser podkreśla (co pokazano w twierdzeniu I w tabeli 13-1), że warunkiem wstępnym konfliktu, lecz o rozstrzygającym znaczeniu, jest utrata prawomocności przez istniejący system nierówności²². Tymczasem przedstawiciele teorii dialektycznej, tacy jak Dahrendorf, wykazują tendencję do upatrywania przyczyn konfliktu w „sprzecznościach” lub „konfliktach interesów”. Ponieważ jednostki podporządkowane wraz z uświadomieniem sobie własnych interesów zaczynają dążyć do konfliktu, wobec tego główne zadanie teoretyczne polega na określeniu warunków, w których dochodzi do podniesienia poziomu świadomości. Lecz Coser utrzymuje, że konflikty interesów dochodzą do głosu dopiero po tym, jak strona upośledzona cofnie akceptację. Coser podkreśla, iż porządek społeczny utrzymuje się na skutek zgody w pewnym zakresie co do istniejących stosunków społecznych.

Do „nieporządku” (disorder) społecznego z powodu konfliktów dochodzi wtedy, gdy istnieją warunki zmniejszające zakres zgodności lub prawomocność stosunków społecznych. Dwa z tych warunków zostały wymienione w twierdzeniach I-A i I-B przedstawionych w tabeli 13-1 i oba dowodzą większej inspiracji pracami Webera niż Marksa. Kiedy nie istnieją kanały wyrażania krzywd i kiedy udaremnione zostaną pragnienia po krzywdzonych zajęcia miejsc w wyższych segmentach, prawdopodobieństwo utraty prawomocności wzrasta.

Twierdzenie II w tabeli 1 wskazuje, że zakwestionowanie prawomocności samo w sobie nie musi koniecznie prowadzić do konfliktu. Ludzie muszą przede wszystkim zostać pobudzeni emocjonalnie. Jedno z zadań teoretycznych polega podsycać bunt.²³ Ludzie osiągają poziom pobudzenia emocjonalnego, który może doprowadzić do konfliktu, gdy oczekiwania co do lepszej przyszłości nagle zaczynają przekraczać postrzegane możliwości realizowania tych oczekiwań. Poziom pobudzenia emocjonalnego z kolei zależy od zaangażowania ludzi w istniejący system, od stopnia, w jakim rozwinęli oni silny wewnętrzny przymus, oraz od natury i rozmiarów kontroli społecznej, jaką cechuje się system. Twierdzenia takie prowadzą np. do przewidywań, iż w systemach, w których rządzą bezwzględni dyktatorzy poddający

²² Twierdzenia zestawione w tabeli 13-1 zostały oparte na: Coser, *Functions of Social Conflict*, s. 8—385; id., *Social Conflict and the Theory of Social Change*, s. 197—199; id., *Violence and Social Structure*.

²³ Zob. James Davies, *Toward a Theory of Revolution*, „*American Journal of Sociology*” 1962, 27, s. 5—19; Ted Robert Gurr, *Why Men Rebel*, Princeton, N.J. 1970, Princeton University Press; id., *Sources of Rebellion in Western Societies: Some Quantitative Evidence*, „*Annals of the American Academy of Political and Social Science*” 1970, 391, s. 128—144.

masy bezlitosnym represjom, bunt mas jest mniej prawdopodobny niż w systemach, w których przyznane zostały ludziom pewne „swobody” i w których upośledzeni zaczynają wierzyć, że wszystko zmierza ku lepszemu. W tych warunkach kwestionowaniu prawomocności systemu może towarzyszyć wyzwolenie namiętności i emocji.

Tabela I. Twierdzenia o przyczynach konfliktu

-
- (I) Im bardziej upośledzeni członkowie danego systemu kwestionują prawomocność istniejącego rozdziału rzadkich zasobów, tym bardziej prawdopodobne, że zainicjują oni konflikt. Będzie to powodowane przez: (A) istnienie niewielkiej liczby kanałów wyrównywania krzywd; (B) niski współczynnik mobilności do grup uprzywilejowanych.
- (II) Im większe będzie poczucie deprywacji, a tym samym wzrośnie poczucie niesprawiedliwości upośledzonych członków systemu, tym bardziej prawdopodobne, że zainicjują oni konflikt. Będzie się to wiązać: (A) ze stopniem, do jakiego doświadczenia socjalizacyjne upośledzonych nie będą wywoływać wewnętrznej presji ze strony ego; (B) z porażką, jaką poniosą uprzywilejowani w swoich staraniach o wywarcie zewnętrznego przymusu na upośledzonych.
-

Zatem na określeniu warunków, w których kwestionowanie prawomocności systemu przechodziłoby w stan pobudzenia emocjonalnego jako przeciwieństwo innych stanów emocjonalnych, takich jak apatia i rezygnacja. Coser czerpie tu inspirację z Marksowskiego pojęcia deprywacji względnej. Jak bowiem zauważył Marks oraz jak zostało to udokumentowane w wielu badaniach empirycznych, bezwzględna deprywacja nie zawsze ?

Gwałtowność konfliktu

W tabeli -2 zostały zestawione najważniejsze twierdzenia Cosera dotyczące stopnia gwałtowności konfliktu.²⁴ Jak u większości funkcjonalistów, w twierdzeniu

Trwanie konfliktu

Jak przedstawiono w twierdzeniach zestawionych w tabeli -3, Coser podkreśla fakt, iż długotrwałe będą takie konflikty, w których dążyć się będzie do osiągnięcia szerokiej gamy celów lub też w których cele te są niedookreślone²⁵. Gdy zaś cele są ograniczone i starannie wyartykułowane, możliwe jest rozpoznanie, kiedy zostaną osiągnięte, dysponując zaś wiedzą o warunkach osiągnięcia celu, można łatwiej położyć kres konfliktowi. W przeciwieństwie do tego istnienie dużej różnorodności lub długiej listy celów sprzyja przedłużeniu konfliktu, jest

²⁴ Twierdzenia te zostały zaczerpnięte z następującej pracy: Coser, *Function of Conflict* s. 37—52; id.,

²⁵ Zob. Coser, *The Termination of Conflict*, w: *Continuities in The Study of Social Conflict*, s. 37—52; id., *The Functions of Social Conflict*, s. 20, 48—55, 59, 128—133.

bowiem mało prawdopodobne pojawienie się poczucia ostatecznego osiągnięcia celu. Coser podkreśla też, iż wiedza o tym, co w sensie symbolicznym składa się na zwycięstwo lub przegraną, będzie wpływać na długotrwałość konfliktu.

Bez zdolności do rozpoznania zwycięstwa lub klęski konflikt może przeciągnąć się aż do punktu, w którym jedna ze stron zniszczy drugą. Poważny wpływ na procesy konfliktu wywiera przywództwo. Im lepiej przywódcy umieją dostrzec, że całkowite pokonanie przeciwnika nie jest możliwe, i im większe mają zdolności przekonywania swych podwładnych o konieczności położenia kresu konfliktowi, tym krócej będzie on trwał.

Tabela -3. Twierdzenia o trwaniu konfliktu

-
(I) Konflikt będzie się przedłużał, gdy: (A) przeciwstawne strony będą wiązać z nim rozległe cele; (B) niski będzie stopień zgodności co do celów konfliktu; (C) strony nie będą umiały łatwo odczytać symbolicznych punktów zwycięstwa i porażki przeciwników.   (II) Konflikt będzie się ograniczał w czasie, gdy: (A) przywódcy przeciwstawnych stron dostrzegają, że całkowite osiągnięcie celów jest możliwe jedynie za cenę bardzo wysokich kosztów, co z kolei wiąże się z: (1) równym rozdziałem władzy między grupami konfliktowymi, (2) klarownością wskaźników przegranej lub zwycięstwa w konflikcie,   (B) przywódcy są w stanie przekonać swych podwładnych o celowości zakończenia konfliktu, co z kolei wiąże się z: (1) centralizacją władzy w grupach konfliktowych, (2) integracją grup konfliktowych.
-

Funkcje konfliktu społecznego

Pojęcie „funkcja” niesie w sobie szereg problemów. Jeśli jakiś proces lub struktura pełni funkcje wobec jakichś innych właściwości systemu, często jest tam ukryte założenie o tym, co jest dobre, a co złe dla systemu. Jeśli ukryta ocena nie jest podbudowana empirycznie, to w jaki sposób można się przekonać, kiedy dany element jest funkcjonalny czy dysfunkcjonalny? Nawet pozornie neutralne pojęcia, jak np. „przetrwanie” lub „zdolność do adaptacji”, jedynie maskują ukrytą ocenę. Zwykle socjologowie nie są w stanie wskazać, co jest przetrwaniem lub przetrwaniem w większym stopniu, a co jest adaptacją lub zwiększoną adaptowalnością. Powiedzenie, że dany element cechuje się większym stopniem przetrwania lub rosnącym stopniem adaptowalności, często jest kamuflażem ocen na temat tego, co jest „dobre”. W twierdzeniach Cosera dotyczących funkcji konfliktu problem ten jest wyraźny: konflikt jest dobry, gdy sprzyja integracji opartej na solidarności, na wyraźnie określonej

władzy, wzajemnych zależnościach funkcjonalnych i kontroli normatywnej. W kategoriach Cosera konflikt jest czynnikiem zwiększającym zdolności adaptacyjne systemu. Inni teoretycy konfliktu mogliby argumentować, iż konflikt w takim systemie jest zły, albowiem integracja i adaptowalność w specyficznym kontekście może mieć charakter wyzysku. Coser dokonuje podziału analizy funkcji konfliktu w sposób podobny do zastosowanego przez Simmla, wyróżnia więc funkcje konfliktu wobec: (1) odpowiednich stron konfliktu i (2) systemowej całości, w której konflikt zachodzi.

Tabela 4. Twierdzenia o funkcjach konfliktu dla każdej ze stron

-
- (I) Im gwałtowniejszy czy bardziej intensywny przebieg ma konflikt, tym bardziej prawdopodobne, że spowoduje on: (A) powstanie ostrych, wyraźnych granic każdej ze stron konfliktu; (B) utworzenie po obu stronach scentralizowanej struktury decyzyjnej, zwłaszcza jeśli strony te były strukturalnie zróżnicowane; (C) solidarność strukturalną i ideologiczną członków grup konfliktowych, zwłaszcza gdy grupy te postrzegają konflikt jako istotny dla dobra wszystkich ich segmentów; (D) obniżenie się poziomu niezgody i dewiacji po każdej stronie, a także wzmocnienie konformizmu w kwestii norm i wartości.
- (II) Im bardziej konflikt między stronami prowadzi do scentralizowania władzy wymuszania konformizmu w grupach konfliktowych, tym większa będzie kumulacja wrogości i tym bardziej prawdopodobne, że na dłuższą metę ujawni się konflikt wewnątrzgrupowy.
-

Coser traktuje siłę konfliktu (zob. tabela 13-4), tj. zaangażowanie ludzi w konflikt i ich dążenie do podtrzymania konfliktu, jako czynnik determinujący rosnącą przepaść pomiędzy grupami konfliktowymi (twierdzenie I-A), centralizację władzy (twierdzenie I-B), solidarność ideologiczną i strukturalną (twierdzenie I-C) oraz wzmożone eliminowanie różnic w zapatrywaniach i innych dewiacji (twierdzenie I-D) w obrębie każdej ze stron konfliktu²⁶. Siła konfliktu jest przypuszczalnie funkcjonalna, zwiększa, bowiem integrację, choć Coser wskazuje, że despotyczna centralizacja i tłumienie dewiacji i różnic w poglądach tworzy na dłuższą metę naciski nie sprzyjające integracji (zob. twierdzenie II). Wydaje się, zatem, że istnieje wewnętrzna dialektyka upodabniania się do siebie grup konfliktowych, która tworzy naciski w kierunku różnorodności.

Niestety, Coser nie określa warunków, w jakich dochodzi do ujawnienia się tej presji nie sprzyjającej integracji. Skupiając się na funkcjach, tj. na siłach podnoszących integrację, Coser ominął w swej analizie obiecujący obszar dociekań. Owa jednostronność staje się jeszcze bardziej widoczna, gdy Coser przenosi swą uwagę ku funkcjom konfliktu wobec

²⁶ Twierdzenia te zaczerpnięto z: Coser, *Function of Social Conflict*, S. 37-38, 45, 200 69-72, 92-95.

całości systemowej, w obrębie, której dochodzi do konfliktu. Twierdzenia te zostały zestawione w tabeli 13-5²⁷ Tabela 5 nie prezentuje też Cosera w całej ich złożoności, lecz jedynie kwintesencję jego analiz, przez co są one ukazywane jaśniej. W twierdzeniu I systemy złożone, o wielkiej liczbie wzajemnych zależności i wymian, są bardziej narażone na częste konflikty; konflikty te będą mniej angażujące emocjonalnie i mniej gwałtowne niż w systemach mniej złożonych, w których napięcia kumulują się.

Tabela -5. Twierdzenia o funkcjach konfliktu dla całości społecznej

-
- (I)** Im bardziej jednostki systemu są zróżnicowane i wzajemnie zależne funkcjonalnie, tym większe jest prawdopodobieństwo, że konflikt będzie występował często, lecz będzie go cechował niski stopień intensywności i gwałtowności.
- (II)** Im niższy będzie stopień intensywności i gwałtowności konfliktu, tym bardziej prawdopodobne, że będzie on prowadzić do: (A) wzrostu poziomu innowacyjności i potencjału twórczego jednostek systemu; (B) zmniejszenia wrogości zanim dojdzie do polaryzacji jednostek systemu; (C) powstawania normatywnych regulacji stosunków konfliktowych; (D) wzrostu świadomości rzeczywistych problemów; (E) wzrostu liczby koalicji między jednostkami systemu.
- (III)** W im wyższym stopniu konflikt wywołuje procesy II-A-II-E, tym wyższy będzie poziom integracji całego systemu i większa będzie jego zdolność przystosowania się do środowiska zewnętrznego.
-

Natura takiej zależności wzajemnej - utrzymuje Coser - powoduje, że konflikty wybuchają często, lecz ponieważ do tych wybuchów dochodzi cyklicznie, emocje nie zbierają się do punktu, w którym konflikt musiałby stać się gwałtowny. I odwrotnie, systemy o niskim stopniu współzależności funkcjonalnych będą się często polaryzować na wrogie obozy; kiedy konflikt wybuchnie, będzie intensywny i gwałtowny.

W twierdzeniu II częstym konfliktom o niskim stopniu intensywności i gwałtowności przypisuje się pewne funkcje pozytywne. Po pierwsze, takie częste i mało intensywne konflikty skłaniają strony do prze szacowania i zreorganizowania działań (twierdzenie II-A). Po drugie, takie konflikty osłabiają napięcia i wrogość, zanim powstanie punkt, wokół którego przeciwnicy mogliby się spolaryzować w związku z zagadnieniami oderwanymi od rzeczywistości (twierdzenie II-B). Po trzecie, konflikty częste i mało intensywne sprzyjają rozwojowi procedur normatywnych — praw, sądów, ciał mediacyjnych itp. — regulujących

²⁷ Tamże, s. 45-48. Zob. też Coser, Soda! Conflict and the Theory of Soda! Change; id., Somo Soda! Functions of Violence; id., The Functions of Dissent.

napięcia (twierdzenie II-C). Po czwarte, takie rodzaje konfliktu zwiększają też poczucie realizmu wobec kwestii, która stała się przedmiotem konfliktu. To znaczy, że częste konflikty, których intensywność i gwałtowność pozostają pod kontrolą, pozwalają stronom na wyartykułowanie swoich interesów i celów, a dzięki temu ułatwiają przetargi i kompromisy (twierdzenie II-D). Po piąte, konflikty powodują powstawanie koalicji między jednostkami zagrożonymi postępowaniem jednej bądź drugiej strony.

Jeśli konflikty są częste i cechuje je mała intensywność i gwałtowność, takie koalicje tworzą się i rozwiązują, powodując tym samym elastyczne, płynne alianse (twierdzenie II-E). Jeśli natomiast konflikt nie jest częsty i emocje się kumulują, koalicje często prowadzą do polaryzacji zagrożonych stron we wrogie sobie obozy, co skutkuje tym, że jeśli do konfliktu dojdzie, ma on gwałtowny przebieg. Twierdzenie III to funkcjonalna konkluzja Cosera, w myśl której jeśli konflikty występują często, a ich intensywność i gwałtowność jest ograniczona, będą sprzyjały utrzymywaniu się elastycznej koordynacji wewnątrz systemu oraz spowodują wzrost jego zdolności do przystosowywania się do warunków środowiska. Możliwość takiego wzrostu elastyczności i zdolności przystosowawczych jest wynikiem procesów zestawionych w twierdzeniach od II-A do II-E.

Podsumowanie

Coser zapożyczył i rozwinął wstępne ustalenia Georga Simmla. W swoim czasie funkcjonalizm Cosera stanowił istotną korektę podejść dialektycznych inspirowanych pracami Marksa. Żadna z idei Cosera nie musiała być wyrażona w języku funkcjonalizmu, lecz przyjęta przez niego taktyka została uwieńczona sukcesem i ugruntowała pracę Cosera jako alternatywę wobec socjologii Marksowskiej. Dziś idee Cosera i Simmla zostały włączone w takie koncepcje procesów konfliktowych, które odeszły od języka funkcjonalizmu, i we współczesnej teorii konfliktu trudno dostrzec akcenty funkcjonalne.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Balawajder K., *Komunikacja, konflikty, negocjacje w organizacji*. Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1998.
- [2] Bieńkowska E., *Poradnik mediatora. Zrzeszenie Prawników Polskich*, Warszawa 1999.
- [3] Borkowska S., *Negocjacje zbiorowe*. PWE, Warszawa 1997.
- [4] Białyszewski H., *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych*, W-wa 1993.
- [5] Chęłpa S. i Witkowski, T. *Psychologia konfliktów*, Oficyna Wydawnicza UNUS, 2000.
- [6] Christie N., *Granice cierpienia*. Warszawa 1991.
- [7] Coleman J. S., *Community Conflict*. New York 1957.
- [8] Dahrendorf R., *Nowoczesny konflikt społeczny. Esej o wolności*, (tłum: S. Bratkowski, W. Niepokolczycki, B. Ormowski, E. Szczepański W-wa 1993.
- [9] Derczyński W., A. Jasińska-Konia, J. Szacki J., *Elementy teorii socjologicznych*, W-wa 1975.
- [10] Edelmann R., *Konflikty w pracy*, GWP, Gdańsk 2005.
- [11] Giddens A., *Nowe Zasady Metody socjologicznej. Pozytywna krytyka socjologii interpretacyjnych* (tłumaczenie: G. Woroniecka) Kraków 2001.
- [12] Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Warszawa 1979.
- [13] Hirszowicz M., *Teorie Socjologiczne – Marksizm i socjologia współczesna*. PWN 1997.
- [14] Przewodnik dla studentów – *Marksistowska filozofia i socjologia*, UŚ. Zeszyt nr 20
- [15] Kempny M., J. Szmatka, (red.), *Współczesne Teorie wymiany społecznej*, Warszawa 1992.
- [16] Mead, G.H. *Umysł, osobowość, społeczeństwo*, Warszawa 1975.
- [17] Merton R. K., *Teoria socjologiczna a struktura społeczna*, Warszawa 1982.
- [18] Malewski A., *O Nowy kształt nauk społecznych*, Warszawa 1975.
- [19] Kodeks Postępowania Karnego - (Dz.U nr 89/1997, poz 555, Dz.U nr 160/1997, poz 1083)
- [20] Okoń W., *Słownik pedagogiczny*. PWN, Warszawa 1984.
- [21] Turner, J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985
- [22] Turner J. H., *Socjologia, Koncepcje i ich zastosowanie* (przekład: E. Różalska), Poznań 1998.
- [23] Turner J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN 2006.

- [24] Thibaut J., Walker L., *Procedural Justice: A Psychological Analysis*. Erlbaum, Hillsale, NH, 1975.
- [25] Fengler J. *Pomaganie męczy*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- [26] Gordon T. *Pacjent jako partner*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1999.
- [27] Morawski W.. *Instytucjonalizacja polityczna w postsocjalistycznej Polsce* (w) *Zmiana społeczna*, PAN, Warszawa 1999.
- [28] Reykowski, J. *Konflikty społeczne* [w:] *Psychologia polityczna*, Zysk i S-ka, Poznań 1999.
- [29] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 1998 roku (Dz. U nr 111/1998, poz. 701).
- [30] Sztumski J. *Konflikt Społeczny*, Katowice 1987.
- [31] Skinnera B.F., *Poza godnościami i wolnościami*, Warszawa 1978.
- [32] Steinman H., Scherovogg G., *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady*. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1992.
- [33] Skąpska G., *Prawo a dynamika społecznych przemian*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1991.
- [34] Sztompka P., *Teoria socjologiczna końca XX wieku*, Warszawa 1974.
- [35] Sperling A.P., *Psychologia*. Zysk i s-ka. Poznań 1995, str. 286-287.
- [36] Steinman H., Scheroyogg G., *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem. Koncepcje, funkcje, przykłady*. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1992.
- [37] Śliwa J., *Materiały szkoleniowe dla mediatorów konfliktów z udziałem dzieci, opracowane na podstawie "Podręcznika mediacji" Williama Lincolna*, wydane przez National Center Associates, Inc, Ustka 2000.
- [38] Zimbardo P. G., *Psychologia i życie*. PWN, Warszawa 1994.

Recenzował: dr Franciszek Kozaczuk, Instytut Pedagogiki - Zakład Profilaktyki i Resocjalizacji –Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie: ul. Ks. J. Jałowego 24 35-959 Rzeszów, tel. +48 17 872 18 16

VOJENSKÉ REFLEXIE

VEDECKO-ODBORNÉ PERIODIKUM

Informácie pre autorov:

1. Príspevky musia byť spracované písmom „Times New Roman“, veľkosťou písma „12“, s riadkovaním „1,5“ v MS WORD.
2. Nadpis príspevku, nadpis abstraktu a nadpisy kapitol zvýraznite „tučným písmom „B“ bold.
3. Pod názvom príspevku uveďte meno, priezvisko a pracovisko autora.
4. Následne uveďte stručný abstrakt príspevku a kľúčové slová.
5. V záujme prehľadnosti čleňte príspevky do kapitol.
6. Odkazy uvádzajte pod čiarou na konci strany, resp. bibliografické odkazy (používané pramene) na konci príspevku pod hlavičkou „BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY“, „LITERATÚRA“, alebo „BIBLIOGRAPHY“.
7. Príspevky (korešpondenciu) posielajte na e-mailovú adresu redakcie/editorial board: pavel.bucka@aos.sk, dusan.salak@aos.sk

VOJENSKÉ REFLEXIE

VOJENSKÉ REFLEXIE

Vojenské odborné periodikum

Vydavateľ: Akadémia ozbrojených síl
generála Milana Rastislava Štefánika
v Liptovskom Mikuláši

Demänovská cesta č. 393

031 06 Liptovský Mikuláš 6

Počet strán: 182

Náklad: elektronický časopis uverejnený na internete:
www.aos.sk

Vydané: december 2011, roč. VI, č. 2/2011

Foto obálka: Peter Dovina

Dizajn obálka: Miloš Očkay

ISSN 1336-9202

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL
GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNIKA